

T.C.
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**II. DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE'DEN DEPORT EDİLEN VE
TÜRKİYE'DE ENTERNE EDİLEN ALMANLAR**

CANSER OKUR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

PROF. DR. SERKAN YAZICI

SİNOP- 2023

TEZ KABUL

Canser OKUR tarafından hazırlanan “**II. Dünya Savaşı’nda Türkiye’den Deport Edilen ve Türkiye’de Enterne Edilen Almanlar**” başlıklı bu çalışma, 30.01.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından oybirliği ile **YÜKSEK LİSANS tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Enis ŞAHİN
Sakarya Üniversitesi / Fen Ede. Fak.

Üye Prof. Dr. Serkan YAZICI
(Danışman) Sinop Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi

Üye Doç. Dr. Süleyman TEKİR
Sinop Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Fadime DİRİK

.....

ETİK BEYANI

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Canser OKUR

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

II. DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE'DEN DEPORT EDİLEN VE TÜRKİYE'DE ENTERNE EDİLEN ALMANLAR

CANSER OKUR

SİNOP ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

DANIŞMAN:PROF. DR. SERKAN YAZICI

XIX. yüzyılda siyasi birliğini tamamlayan Almanya, Dünya siyasetinde yerini almıştı. Almanya, Osmanlı Devleti ile siyasi, ekonomik ve askeri alanda iyi ilişkiler kurulmuştu. I. Dünya Savaşı'nda aynı tarafta bulunularak kader birliği yapan Almanya ve Osmanlı Devleti, savaş sonunda yenilen taraftaydı. I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan Versay Antlaşması'nın ağır şartları Almanya'yı Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi yani kısa adıyla Nazi Partisi lideri Adolf Hitler'in yönetim anlayışına doğru sürüklemişti. Adolf Hitler'in uyguladığı antisemitizm anlayışı ile uyguladığı etnik milliyetçiliğe dayalı yönetim sonrası ülkeden birçok Yahudi ayrılarak farklı ülkelere göç etmişlerdi. Türkiye'de göç alan ülkeler arasında bulunuyordu. 1939-1945 yılları arasında yapılan II. Dünya Savaşı boyunca Türkiye hem Müttefik Devletlerle hem de Mihver Devletlerle siyasi ilişkilerini sürdürdü. Etkin tarafsızlık politikası Türkiye'nin temel politikasıydı. Fakat 1944 yılına gelindiğinde Müttefik Devletlerin bu savaşta galip geleceği anlaşılmaya başlandı. 2 Ağustos'u 3 Ağustos'a bağlayan gece Türkiye ABD ve İngiltere'nin de baskısıyla Almanya ile siyasi ve iktisadi ilişkilerini kesme kararı aldı. Alınan bu karar sonrası yaklaşık 3000 kadar Alman vatandaşının Türkiye'yi terk etmeleri Türk Hükümeti tarafından Alman vatandaşlara bildirildi. Alman Vatandaşlarının büyük bir kısmı Türkiye'den ayrılırken Yahudi kökenli olanlar ile Nazi karşıtı olanlar Türkiye'den ayrılmak istemedi. Sayıları 600 ile 650 arasında olan Alman vatandaşları için, Türk Hükümeti Anadolu'nun iç bölgelerinde enterne kararı aldı. Çorum, Yozgat ve Kırşehir'de on altı ay boyunca gözetim altında tutulan Alman vatandaşları savaş sonrası serbest bırakılarak tekrar eski yerlerine geri dönmelerine izin verildi. Enterne süreleri boyunca Türk yetkililer tarafından Alman vatandaşlara karşı herhangi bir kötü muamele yapılmamış, yerel yöneticilerle beraber, yerel halk da onları misafir olarak kabul etmiştir. Enterne kampları kurulmamış, Alman vatandaşlar halkla beraber aynı ortamda enterne sürelerini doldurmuşlardır.

ANAHTAR KELİMELER:Almanya, Enterne, Kırşehir, Yozgat, Çorum, Deport.

ABSTRACT

MSC THESIS

GERMANS DEPORTED FROM TURKEY AND INTERNED IN TURKEY DURING WORLD WAR II

CANSER OKUR

**SINOP UNIVERSITY INSTITUTE OF GRADUATE PROGRAMS
DEPARTMENT OF HISTORY**

SUPERVISOR:PROF. DR. SERKAN YAZICI

Having completed its political unity in the 19th century, Germany took its place in World politics. Germany had good relations with the Ottoman Empire in the political, economic and military fields. Germany and the Ottoman Empire, which were on the same side in the First World War, were on the defeated side at the end of the war. The harsh conditions of the Treaty of Versailles, which was signed at the end of World War I, had dragged Germany towards the management approach of Adolf Hitler, the leader of National Socialist Workers Party, in short, the Nazi Party Leader. After Adolf Hitler's anti-Semitism and ethnic nationalism-based administration many Jews left the country, and immigrated to different countries. Turkey was among the countries receiving immigration. The Throughout Second World War (1939-1945), Turkey maintained its political relations with both the Allied Powers and the Axis Powers. The effective neutrality policy was Turkey's main policy. However, by 1944, it was understood that The allied Powers would be victorious in this war. On the night of August 2 to 3, Turkey decided to cut its political and economic relations with Germany under pressure from the USA and England. After this decision, about 3000 German citizens were informed that they leave the country. While the majority of them left, those of Jewish origin and those who were anti-Nazi did not want to leave. The Turkish Government has decided to intern those 600-650 German citizens in the inner regions of Anatolia. Those who had been detained for sixteen months in Çorum, Yozgat and Kırşehir, were released after the war and allowed to return to their former places. During the internment period, the German citizens were not treated badly by the Turkish Authorities, and the local people accepted them as their guests along with the local administrators. German citizens completed their internment period in the same environment with the public, as there were not any separate internment camps.

KEYWORDS:Germany, Internment, Kırşehir, Yozgat, Çorum, Deport.

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans Programına başladığım andan itibaren; bu tez konusunun belirlenme aşamasından bitim aşamasına kadar bana büyük bir sabır gösteren ve hiçbir yardımını esirgemeyen başta danışman hocam Sayın Prof. Dr. Serkan Yazıcı'ya, değerli eşim Mehtap Okur'a, onların zamanından çalarak bu tezin oluşumunda dolaylı katkı sağlayan çocuklarım Mehmet Kağan'a ve Berk Ahmet'e teşekkür ederim.

Canser OKUR

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL	ii
ETİK BEYANI.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ.....	x
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xi
EKLER DİZİNİ	xii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM	4
1.TARİHSEL SÜREÇTE TÜRK ALMAN İLİŞKİLERİ.....	4
1.1. Tarihsel Süreçte Türkler ve Almanlar	4
1.2. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Yaşayan Almanlar	7
1.2.1.Devlet Hizmetinde Almanlar.....	7
1.2.2. Sosyal ve Ticaret Yaşamında Almanlar	10
1.3. II. Dünya Savaşı Öncesi Türk-Alman İlişkileri.....	12
1.4. II. Dünya Savaşında Türk Dış Politikasının Ana Hatları	14
1.4.1. II. Dünya Savaşı'nda Türkiye ve Almanya	17
1.4.2. II. Dünya Savaşında Türkiye'nin Katıldığı Uluslararası Konferanslar	21
1.5. II. Dünya Savaşı Sonunda Uluslararası Konjonktür.....	28
1.6. II. Dünya Savaşı Esnasında Türkiye'de Yaşayan Almanların Durumu.....	30
2. BÖLÜM	33
2. II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE'DEKİ ALMANLARA YÖNELİK ALINAN KARARLAR VE UYGULAMALAR.....	33
2.1.Sivil ve Askerler ile İlgili Alınan Kararlar	33
2.1.1. Enterne Kavramı.....	43
2.1.2 Deport Kavramı	44
2.2. Savaş Sonunda Türk-Alman Nüfus Mübadelesi	45

2.2.1. Almanya'dan Dönen Türk Vatandaşların İzlenimleri	60
2.3. Savaş Sonunda Türkiye'den Ayrılmak İstemeyen Almanların Durumu	63
2.4. Türkiye'den Ayrılmak İstemeyen Almanların Başvuruları ve Komisyon Çalışmaları.....	64
2.4.1. Türkiye'de Kalmak İsteyen Almanlar ile ilgili İhtilaflı Konular	65
2.5.2. Alman Yahudilerin Durumu	70
2.5.3. Karışık Evlilik Meselesi	71
2.6. Enterne Edilecek Almanlar ile İlgili Yapılan Hazırlıklar	73
2.7. Enterne Kampları İçin Seçilen Lokasyonlar	74
3. BÖLÜM	76
ENTERNE ALMANLARIN SEÇİLEN LOKASYONLARA SEVKİ VE YAŞAMLARI.....	76
3.1. Almanların İlgili Şehirlere Sevki	76
3.2. Çorum'a Enterne Edilenler.....	77
3.2.1. Sayısal Verilerle Çorum'da Enterne Edilenler	78
3.2.2. Çorum'da Enterne Edilenlerin İçinde Oldukları Koşullar.....	87
3.2.3. Çorum'da Enterne Almanlara Yapılan Yardımlar.....	88
3.2.4. Enterne Almanların Çorum'un Sosyal ve Ekonomik Yaşamına Katkısı	92
3.4.5. Hatıralar	92
3.3. Yozgat'a Enterne Edilenler	96
3.3.1. Sayısal Verilerle Yozgat'a Enterne Edilenler.....	97
3.3.2. Yozgat'ta Enterne Edilenlerin İçinde Oldukları Koşullar ve Yapılan Yardımlar.....	97
3.3.4. Enterne Almanların Yozgat'ın Sosyal ve Ekonomik Yaşamına Katkısı.....	100
3.3.5. Hatıralar	100
3.4. Kırşehir'e Enterne Edilenler.....	104
3.4.1. Sayısal Verilerle Kırşehir'de Enterne Edilenler	104
3.4.2. Kırşehir'de Enterne Edilen Almanların İçinde Oldukları Koşullar.....	106
3.4.3. Kırşehir'de Enterne Edilen Almanlara Yapılan Yardımlar	107
3.4.4. Enterne Almanların Kırşehir'in Sosyal ve Ekonomik Yaşamına Katkısı ...	109
3.4.5. Hatıralar	110
3.5. Enterne Uygulamasına Son Verilmesi.....	116
3.6. Enterne Uygulaması Sonrasında Almanların Durumu	117
3.7. Alman Enterneler ile ilgili Tutulan Kayıtlar	120
SONUÇ	121
KAYNAKÇA.....	Error! Bookmark not defined.

ÖZGEÇMİŞ	135
EKLER	136

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Drottningholm Gemisine Binen Yahudilere Ait Liste:	49
Tablo 2. Yahudilere Ait Liste	53
Tablo 3. Durumları Şüpheli Bulunan Yahudi ve Yabancılar Ait Liste.....	55
Tablo 4. Diplomatik Pasaport ile Gelenler	56
Tablo 5. Türk Öğrencilerinin Listesi	57
Tablo 6. Adi Pasaportla Gelen Yolcu Listesi	58
Tablo 7. Durumları Şüpheli Görülenler	59
Tablo 8. Vilayete başvuru yapan ve gitmek istemeyen ve Türkiye’de hizmette bulunmuş ve bulunmakta olan bazı Alman profesörler şunlardır:	64
Tablo 9. 1945 Tarihli Nüfus Sayımına Göre Çorum’da Yaşayan Yabancılar Ait Bilgiler	78
Tablo 10. Alman Mültecilerine Ait Esas Kayıt Defterine Göre Enterne Almanların Meslekleri	85
Tablo 11. 1945 Tarihli Nüfus Sayımına Göre Kırşehir’de Yaşayan Yabancılar Ait Bilgiler	104
Tablo 12. Almanya’ya Geri Dönen Mülteciler	119

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Gemiye Binen Yahudilerin Cinsiyet Dağılımı	52
Şekil 2. Yahudilerin Doğum Yerlerine Göre Ülkelere Dağılımı	53
Şekil 3. Drottningholm Vapurunda Bulunan Yolcuların Dağılımı	59
Şekil 4. Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defterine Göre Çorum'a Gelenlerin Yıllara Göre Dağılımı	79
Şekil 5. Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defterine Göre Çorum'a Gelen Enterne Almanların Yaş Aralığı Dağılımı	79
Şekil 6. Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defterine Göre Enterne Kadın ve Erkeklerin Oranı	81
Şekil 7. Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defterine Göre Kadınların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı	81
Şekil 8. Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defterine Göre Erkeklerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı	83
Şekil 9. Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defterine Göre Çocukların Yaş Dağılımı ..	83
Şekil 10. Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defterine Göre Hane İçinde Bulunan Kişi Sayıları	86
Şekil 11. Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defterine Göre Yapılan Yardımlar	89
Şekil 12. Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defterine Göre Ocak 1946 ile Temmuz 1946 Arası Yapılan Yardımlar	91

EKLER DİZİNİ

Ek 1:Türkiye'nin Almanya ile İlişkilerini Kesmesi, Almanya ve Japonya'ya Savaş İlanı	136
Ek 2: Almanya ile siyasi, Ticari, Hukuki ve Diğer Tüm İlişkilerin Kesilmesi, Alman İşletmelerin Kapatılması.	138
Ek 3: Almanya ile İlişkilerin Kesilmesi Sonrası Türkiye'de Bulunan Alman Vatandaşların İletişim Araçlarının Kapatılması	139
Ek 4:Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defteri.....	141
Ek 5: D Drottningholm Vapuru İle Gelen Yolcular	143
Ek 6: Von Papen'in Almanya'ya Dönüşü (06 Ağustos 1944 Son Posta Gazetesi)	145
Ek 7: Türkiye'den Almanya'ya Giden Almanlar	146
Ek 8: Türkiye'de Enterne Edilen Almanlar	147
Ek 9: Enterne Almanların Haberleşmesine İzin verilmesi.....	149
Ek 10: Enternelerin Kırşehir'e Gidişi	151
Ek 11: Çorum'da Enterne Çocuklar.....	152
Ek 12: Almanya Tarafından Yahudilere verilen Üzerinde “J” harfi Olan Pasaport.....	153

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
TCCDABCA	: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
C	: Cilt
Çev.	: Çeviren
TCCDABDBTDA	: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi
Ed.	: Editör
IRRC	: International Rescue and Relief Committee
s	: sayfa
S	: Sayı
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
Y	: Yıl

GİRİŞ

II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru İngiltere ve ABD'nin baskısı sonucu Türkiye'nin, Almanya ile olan siyasi ve ekonomik ilişkilerini kesmesi sonrasında Türkiye'de, 3000'e yakın Alman vatandaşı bulunuyordu. Çalışmanın genel kapsamı, Türk Hükümeti'nin Alman vatandaşların ülkeyi terk etmeleri yönünde yaptıkları çağrı sonrası buna uymayan sayıları 600-650 civarındaki Alman vatandaşın Türkiye'den ayrılmak istememeleri sonucu bunların Anadolu'nun içi bölgelerinde enterne edilmesi kararı alınması ve bu kararın uygulanmasıdır. Çalışma, Alman mültecilerin Çorum, Yozgat, Kırşehir illerinde on altı ay enterne edilmeleri, bunların yaşamları, içinde bulundukları koşullar, yerel halk ile olan ilişkilerini kapsamaktadır.

Bu araştırma ile olayların siyasi boyutu incelendiği kadar sosyolojik, ekonomik ve psikolojik yönleri de ele alınmıştır. Alman Nazi zulmünden kaçarak Türkiye'ye sığınan ve burada Haymatlos (vatansız) durumuna düşen, Almanya'ya geri dönmeyi kesinlikle kabul etmeyen ve büyük bir dramı yaşayan insanların hayat mücadelesini ve enterne oldukları yerlerde yerel halk ile kurdukları iletişim, Türk Hükümeti'nin bu insanlara bakış açısı, onlara yapılan yardımlar, Haymatlos durumundaki enternelerin bulundukları yerlere yapmış oldukları katkılar çalışmamızın ana unsurlarını oluşturmaktadır.

Bu çalışmada; Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşiv Belgeleri, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşiv Belgeleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, Resmî Gazete, 1944-1946 yılları arasında çıkan süreli yayınlar, Kızılay Arşivi ve bu alanda yapılmış özgün çalışmalar ışığında bu çalışma tamamlanmıştır.

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi'nde, Almanya ile Türkiye'nin siyasi ve iktisadi ilişkilerin kesilmesi sonrası Türkiye'de bulunan Alman vatandaşlarına yönelik çalışmalar araştırıldı. Alman vatandaşları için alınan tedbirler, bunlara yapılan uygulamalar, Almanya ile Türk- Alman vatandaşlarının mübadele edilmesi ve bu mübadelede uyulacak temel esasların nasıl belirlendiği ve neler olduğu araştırıldı. Türkiye'den ayrılmak istemeyen Alman vatandaşlarına yönelik uygulanacak esasların neler olduğu, bu Alman vatandaşların nerelerde, ne şekilde enterne edilecekleri, enterne yerlerinde bu kişilere uygulanacak temel prensiplerin mahiyeti hakkında bilgi ve belgeler incelendi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi'nde; Almanya ile ilişik kesme mevzuatı, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Cumhuriyet Halk Partisi Grup Başkan vekilinin ilişik kesme kararı sonrası yaptığı açıklamaları kapsayan belgeler bulunmaktadır. Devlet Arşiv Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nde, Çorum ilindeki “*Alman Mültecilerine Ait Esas Kayıt Defteri*” incelendi ve bu defterin muhteviyatı analiz edildi. Resmî Gazete de Almanya ile ilişik kesme kararı ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün alınan karar sonrası yaptığı konuşma belgeleri incelendi. Kızılay Arşivi'nde yapılan çalışmalarda 1944,1945,1946 yılı yıl sonu faaliyet raporları incelendiğinde sadece enterne edilenlere yardım yapıldığı, fakat kime neyi ne kadar verildiği ile ilgili geniş bilgiler bulunmamaktadır. Bu döneme ait defterler henüz tasnif edilmediğinden dolayı çok fazla bilgi ve belgeye ulaşılamadı.

1944- 1946 yılları arasında çıkan Akşam, Cumhuriyet, Haber Akşam Postası, Son Posta, Tanin, Ulus, Vakit gazeteleri tamamen taranarak bu konuda çıkan haberler derlenip incelendi. Bu tarihler arasında çıkan Yozgat, Çorum ve Kırşehir'e ait yerel gazetelerde incelendi fakat konu il ilgili hiçbir habere rastlanmadı. Araştırma eserler için, Milli Kütüphane ve YÖK Ulusal Tez Merkezi tarandı. Ulusal tez merkezinde konu ile ilgili yapılmış bir çalışmanın olmadığı görüldü.

Bu çalışma için yararlandığım Bülent Bakar'ın “*Reel Politığın Türk-Alman İlişkilerine Yansıması: Almanların Ülkelerine Dönmesi ve Türkiye’de Kalanların Enterne Edilmesi (1944-1945)*”; Hatice Yıldırım'ın “*Çorum’da Enterne Almanlar (1944-1946)*” makaleler ile Kemal Yalçın'ın, “*Haymatlos Dünya Bizim Vatanımız*”, bu alanda yapılmış önemli çalışmalardır. Yazar Kemal Yalçın ile yapılan telefon görüşmelerinde önemli bilgiler edinildi ve bu bilgiler tez için önemli ip ucu oldu. Möckelmann Reiner, “*İkinci Vatan Türkiye Ernst Reuter’in Ankara Yılları*”, Neumark Fritz, “*Boğaziçine Sığınanlar*”, Reisman Arnold, “*Nazizmden Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu*” adlı eserler bu alanı kısmen kapsayan bilgiler içermektedir. Konu ile ilgili olarak Almanya'nın, Ankara Büyükelçiliği'ne yazılı ve sözlü müracaat yapıldı. Bilgi ve belge talebinde bulunuldu fakat olumlu cevap alınamadı.

II. Dünya Savaşı'nda Türkiye’de Enterne Edilen Almanlar adlı çalışmanın temel amacı; Türkiye’de enterne edilen Almanların varlığını tespit etmek, enterne uygulamasına tabi olmamak için yapılan girişimler, enterne bölgelerine sevklerinin nasıl yapıldığı, enterne bölgelerinde yöneticiler tarafından nasıl bir muameleye tabi tutuldukları, yerel halk ile

olan ilişkileri, enterne bölgelerine varsa yaptıkları katkıları tespit etmek ve savaş sonunda nasıl serbest kaldıklarını araştırmaktır.

II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Enterne Edilen Almanları içeren bu çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tarihsel süreçte Türk Alman ilişkileri ve Almanya ile ilişik kesme kararı alınana kadar Türkiye Almanya arasındaki ilişkiler incelendi. Devlet hizmetinde görev alan Almanlar ile sosyal ve ticaret yaşamında Almanların oynadıkları roller ele alındı. Türkiye'nin II. Dünya Savaşı boyunca uyguladığı dış politikanın esasları genel hatları ile çalışıldı.

İkinci Bölüm, Türkiye'de bulunan Alman vatandaşlarına yönelik enterne kararının alınması, alınan karar sonrası enterne esaslarının belirlenmesi, Türk Alman nüfus mübadelelerinin yapılması, Türkiye'den ayrılmak istemeyen Alman vatandaşları ile ilgili yapılacak çalışmaların neler olduğu, enterne kararının alınması sonrası seçilen lokasyonların belirlenmesi konularını kapsamaktadır.

Üçüncü bölümde enterne kararı alınan Alman vatandaşlarının ilgili şehirlere sevkleri, hangi şehre kaç kişinin gönderildiği, enterne Almanların içinde bulundukları koşullar, onlara yapılan yardımlar, enterne olanların yaşadıkları süreçlerle ilgili olarak kaleme aldıkları veya onlarla hatıraları bulunanların yazdıkları, enterne olanların yaşadıkları şehre yapmış oldukları katkılar incelendi.

Bu çalışma için belgelere sadık kalınmış ve dönemin literatürüne uygun kavramlar kullanılmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışmada özel hayata çok dikkat edildi Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defteri incelenirken çalışma içinde literatüre yansıyanlar dışında isim ve soy isim kullanılmamıştır.

1. BÖLÜM

1. TARİHSEL SÜREÇTE TÜRK ALMAN İLİŞKİLERİ

1.1. Tarihsel Süreçte Türkler ve Almanlar

Türk ve Alman toplumları tarihsel verilere göre Orta Çağ'dan bu yana ilişki içindedirler. Bu ilişkiler devletler düzleminde incelenecek olursa Almanya'nın siyasi birliğini tamamladığı XIX. yüzyıl ve sonrasına bakmak daha isabetli görünmektedir. Dönemsel olarak çeşitli farklılıklara sahip olan bu ilişki, yaşanan gelişmelerle birlikte inişli ve çıkışlı bir hal almıştır. Yaşanan gelişmeleri ve gelişmelerin nedenlerini ise XIX. yüzyıldan başlayarak detaylandırmak Türkiye ve Almanya arasında bulunan ilişkiyi açıklamada oldukça önemlidir. 1871'e kadar Almanya olarak bilinen bir devlet dünya sahnesinde yoktu. Almanya XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar 39 tane duka şeklinde devletçikti.¹ Otto von Bismarck'ın yaptığı askeri ve diplomatik girişimler sonrasında Alman birliği sağlanmış ve yeni bir Almanya İmparatorluğu kurulmuştur.²

Almanya siyasi birliğini kurdurduktan sonra II. Wilhelm, devleti güçlü bir yapıya kavuşturmak için kendine müttefikler aramaya başlamıştı. Almanya, İslam ülkeleri içinde sömürgesi bulunmadığından diğer batılı devletlere oranla Müslüman dünyada daha saygındı. Osmanlı Devleti ile Almanya demokratik gelişim açısından da birbirine benziyordu.³ Her iki devlette de benzer süreçlerde meşruti-monarşik siyasal gelişmeler görüldü.

Almanya birliğini sağladığında batılı devletlerin içine girdiği sömürge yarışının gerisinde kalmıştı. Ekonomik anlamda büyük bir önemi olan sömürgelere sahip olunamaması Almanya için büyük olumsuzluklar doğurmuştu. 1870'lere kadar geçen yıllar içerisinde Rusya, Fransa ve İngiltere dünya üzerindeki tüm sömürgeleri kendi aralarında paylaşmışlar ve ekonomik olarak tüm gücü kendi ellerinde tutmuşlardı. Diğer ülkeler tarafından yapılan baskılar ise Almanya'nın sömürgecilik konusunda farklı bir yol takip etmesine sebebiyet vermiştir. Ortaya çıkan bu yeni anlayış tarihte yeni sömürgecilik olarak değerlendirilmekteydi. Temelde bu politika, Osmanlı İmparatorluğu, Çin ve İran gibi ülkelerin üstünde söz sahibi olabilmek amacıyla kurulan

¹ Sezen Kılıç, Türk Alman İlişkileri ve Türkiye'deki Alman Okulları (1852'den 1945'e kadar), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2005, s.3.

² Rifat Uçarol, Siyasi Tarih 1789-2010, Der yayınları. 8.Basım, İstanbul 2010, s. 268.

³ Mustafa Çolak, Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-918), Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2014. s.40-41.

diplomatik ilişkiler vasıtasıyla diğer sömürgeci devletlerin kazanç alanlarını daraltmaya ve Almanya lehine sonuçlar yaratmaya dayandı. Bismarck'ın da bu doğrultuda diğer devletlerle sorunsuz bir şekilde kazanç elde etmeye çalıştığı bilinmekteydi. 1887 yılında bu amaç doğrultusunda Rusya ile gerçekleştirilen anlaşmayla beraber Rusya'nın Boğazları ele geçirme konusunda destek verildiği bilinmekteydi. Bunun yanında Berlin anlaşmasıyla birlikte Fransa'ya, Tunus'u ele geçirebilmesi adına da destek sağlamıştı. Dolayısıyla Alman politikası kimi zaman Osmanlı Devleti gibi yeni müttefikler arayan ülkelere bazı avantajlar sunuyor kimi zaman da onların menfaatlerine aykırı yönler arz ediyordu. XIX. yüzyılda dünyadaki tüm ülkelerin yeni bir güç dengesi kurmaya çalıştığı dönem içerisinde Osmanlı Devleti bir çözülme sürecindeydi. Osmanlı Devleti'nin var olan toprakları ve bu toprakların jeopolitik konumu tüm devletler için oldukça büyük bir öneme sahipti. Rusya bu topraklarla birlikte sıcak denizlere inebilmenin planlarını yaparken, İngiltere ve Fransa, Mısır, Süveyş Kanalı ve Tunus gibi ekonomik bölgeleri alma konusunda istekliydi. Almanya ise bahsi geçen ülkelere sınırı bulunmaması ve diğer devletler arasındaki ilişkiyi bozmamak adına Şark Meselesi olarak değerlendirilen bu konuyu yalnızca uzaktan takip etmekteydi. Almanya bu dönemde diğer devletlerin Osmanlı Devleti'ne karşı gerçekleştirdiği müdahaleleri sessiz bir şekilde destekliyordu.⁴ Almanlar, Osmanlı Devleti'nin son yarım asrında başta İstanbul olmak üzere Osmanlı kentlerinin toplumsal, siyasal, kültürel, eğitim ve gündelik yaşamında etkili olmuştur. Bu etkiyi Jön Türkler, iktisadi olarak sömürünün bir parçası ve emperyalist siyasetin bir uzantısı olarak görmüştü. İkinci Meşrutiyet döneminden sonra iktidara gelen İttihat ve Terakki partisi ileri gelenleri Almanya'ya karşı soğuk durmuşlardı. Fakat İngiltere ve Fransa'nın düşmanca tavırlarından sonra Almanya'ya yakınlaşmaya başladılar.⁵

II. Abdülhamit döneminde Türkiye ve Almanya arasındaki ilişkilerin ilk zirvesini yaptığı görülmektedir. Alman kapitalizminin gelişmesi ve emperyalist bir güç olarak sahneye çıkma arzusu 1850 sonrasında kurulan ilişkilere hız ve derinlik kazandırmıştır. Alman sermayesinin Anadolu ve Orta Doğu'ya ulaşabilmek adına Almanya'nın Osmanlı ile her açıdan iyi ilişkiler kurmasını gerektiren bu dönem aynı zamanda, bölgenin yeniden paylaşılmak istendiği tarihsel sürece denk gelmektedir. İngiltere, Fransa ve

⁴ Fatma Kandaz, "Avrupa Birliği Kapsamında Almanya-Türkiye İlişkileri", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006, s.27-28.

⁵Selçuk Akşin Somel, "Almanlar Dersaadet'te: 1870-1918 Devresi İstanbul'unda Almanlarla Osmanlıların Kültürel ve Toplumsal Buluşma Deneyimi", Deutsche Präsens am Bosphorus: 130 Jahre Kaiserliches Botschaftspalais, 120 Jahre Historische Sommerresidenz des Deutschen Botschafters in Tarabya, Matthias von Kummer (ed.), İstanbul 2009, s. 35-65.

Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni paylaşma planları karşısında Sultan II. Abdülhamit çareyi Almanya ile yakınlaşmakta bulmuştur. Ortaya çıkan bu yakınlaşmanın sonucu olarak ise Kayzer II. Wilhelm, 1889 ve 1898 yıllarında iki kez İstanbul'a ziyaretler düzenlemiştir. İstanbul'a 1898 yılında gerçekleştirilen ikinci ziyaret esnasında Bağdat Demiryolu Hattı'nın tamamlanabilmesi adına Osmanlı İmparatorluğuyla Deutsche Bank arasında oldukça önemli bir anlaşma imzalanmıştır. İmzalanan bu anlaşma ile kurulan Anadolu Demir Yolları Şirketi bünyesinde var olan Türk ve Alman ortaklığıyla Bağdat Demiryolu Hattı Projesi hayat bulmuştur.⁶

Almanya'nın Osmanlı üzerinde nüfuz sağlamasında orduda yapılan ıslahatlar ve mülkiyede yapılacak olan yenilikler için gönderilen heyetler ve Bağdat Demir Yolu Projesi etkili oldu. Bu etkenlerin sonucunda iki ülke arasında silah ticareti gelişti, teknik malzeme alımı sağlandı. Bağdat'a kadar yapılması planlanan demir yolu ağı sayesinde sömürülmemiş imparatorluk toprakları Almanya için zengin bir pazar ayrıca önemli bir hammadde kaynağı idi.⁷

Sultan II. Abdülhamit döneminde Alman Goltz Paşa 1883 yılında Osmanlı askeri okullarını tekrar yapılandırmak için göreve başlamıştı. Tuğgeneral rütbesine yükselerek Askeri Okullar müfettişi oldu. 1885 yılında Alman General Kaehler'in ölümü üzerine Osmanlı Devleti'nde Alman askeri misyon başkanı olmuştur. Genelkurmay Başkan Yardımcılığı görevinde de bulunan Goltz Paşa böylece Almanya'nın Osmanlı ordusu içindeki en önemli misyonunu da yerine getirmiş oluyordu.⁸

Osmanlı Devleti ve Almanya'nın müttefik olarak bulunduğu I. Dünya Savaşı'na gelindiğinde Alman General Liman Von Sanders'in Osmanlı Devleti ordularını yeniden örgütlemek için görevlendirildiği görülmektedir.⁹

Almanya ile kurulan bu yakın ilişkiler Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar büyük oranda devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla son bulan ilişkiler 3 Mart 1924 yılında imzalanmış olan dostluk anlaşması ile yeniden başlamıştır. 1929 senesinde imzalanan konsolosluk anlaşması, 1930 yılında ise Türkiye- Almanya

⁶ Yücel Özdemir, Türkiye ve Almanya Arasındaki Gerilim, 2017, <https://teoriveeylem.net/tr>.

⁷ İlber Ortaylı, Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s.58.

⁸ Nursel Güçlü, "Von der Goltz Paşa'nın Osmanlı Askeri Okullarını Modernize Etmesi ve Türk İstiklal Savaşına Etkisi" Mediterranean Journal of Humanities, Cilt: II, Sayı 9, Yıl 2019, s. 311-317.

⁹ Cenk Reyhan, "Türk-Alman İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı (1878-1914)", Belleten Dergisi, Cilt: LXIX, Sayı 254, s. 217-266.

arasında ticaret anlaşması imzalanmış ve bu anlaşmalarla birlikte Türk- Alman ilişkileri yeniden hız kazanmıştır.¹⁰

Türkiye ve Almanya arasında ilişkiler Hitler Almanya'sında da sürmüştür. I. Dünya Savaşı'ndan sonra II. Dünya Savaşı'na kadar Almanya ile iyi ilişkiler geliştiren Türkiye, savaştan sonra Almanya'dan kaçan Nazi muhalifi bilim insanlarına kapılarını açmıştır.¹¹ Sayısı oldukça fazla olan bilim insanlarının Türkiye'ye sığınmasıyla birlikte II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden inşa sürecine giren Federal Almanya ihtiyacı olan en fazla iş gücünü de Türkiye'den sağlamıştır. 30 Ekim 1961 senesinde Bonn'da imzalanmış olan anlaşmadan sonra ise yüz binlerce işçinin Almanya'ya gelerek otomobil fabrikalarında, inşaatlarda, madenlerde ve farklı sektörlerde çalışmaya başladığı bilinmektedir. Bu sayede yeni dönem Türk ve Alman ilişkilerine bir de emek göçü faktörü eklenmiştir.¹²

1.2. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Yaşayan Almanlar

Türkiye'de yaşayan Almanlar mesleklerine göre toplumsal yaşamın farklı katmanlarında görünür hale gelmiştir. Bunların bir kısmı Türk-Alman devletlerinin ilişkileri bağlamında Türkiye'de geçici görev sürelerinde bulunmuş, bir kısmı doğrudan devlet hizmetine alınmış kamu görevi ifa eden Almanlardır. Ordu, bürokratik kurumlar ve eğitim kurumları bu insanların kamu yaşamında görüldüğü yerler olarak işaret edilebilir. Bunların dışında gelişen ticari ve sosyal ilişkilere bağlı olarak bir kesim Alman toplumsal hayatın bileşeni haline gelmiş ve bunlara özgü bazı kurumlar da ortaya çıkmıştır. Aşağıda bu temel iki alan incelenmiştir.

1.2.1.Devlet Hizmetinde Almanlar

Osmanlı Devleti'nde sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi alanda oldukça büyük değişimlerin yaşandığı XIX. yüzyıl, tüm ulusların tarihinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Zengin hammadde kaynaklarına sahip olan Osmanlı Devleti'nin bu dönemde büyük bir pazar durumunda olması sebebiyle tüm devletlerin hedefi haline geldiği söylenebilir. Devletin kötü gidişatını durdurmak amacıyla II. Mahmut orduyu çağdaştırmak amacıyla Prusya'dan askeri heyet getirterek ordunun modernizasyonu çalışmalarını başlattı. 1835 tarihinde iki kişilik Prusya askeri heyeti

¹⁰ Ayşe Aydın, "Türkiye-Almanya Dostluk Antlaşması (3 Mart 1924)", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: XIX, Sayı 1, Yıl 2017, s.107-121.

¹¹ Yavuz Özgüldür, 1923-1945 Türk Alman İlişkileri, Doktora Tezi Ankara 1991, s.99.

¹² Can Ünver, "Almanya'ya Türk İşgücü Göçü, Geçmişten Geleceğe Sorunlar, İmkanlar ve Fırsatlar", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı 45, s. 177-226.

göreve başlamış, 1836 yılında üç yıllığına 11 subay, 4 astsubay istenmiş ise de içlerinde Yüzbaşı Von Moltke'nin de bulunduğu dört kişilik askeri heyet gelmiştir. Bu modernleştirme çabaları Osmanlı Rus Savaşı sonrası sektire uğradı.¹³

Osmanlı-Alman ilişkileri Bismarck dönemine kadar Avrupa'da, Almanya'nın kendisine yapılan baskıyı azaltmak için Osmanlı İmparatorluğu ile ittifak arayışı ile geçti. II. Abdülhamit döneminde uygulanan hilafet siyaseti batılıların adlandırmasıyla Panislamizm politikasını Almanya'da destekliyordu. Almanya'nın bu politikaları desteklemekteki amacı Osmanlı toprak bütünlüğünün korunması ile kendi sanayisi için gerekli hammadde ihtiyacını buradan karşılama düşüncesi idi. Ayrıca halifenin siyasi gücü ile İngiliz ve Fransız sömürgeleri altında bulunan Müslüman kitleyi de onlara karşı halife aracılığı ile kontrol edebileceğine inanıyordu. Osmanlı ise, Almanya sayesinde Avrupa siyasetinde yeni bir denge kurarak ve yeniden eski gücüne dönebileceğini düşünüyordu. Karşılıklı bu çıkar ilişkisine dayalı anlayış Osmanlı ile Almanya'yı birbirine yakınlaştırdı.

Abdülhamit Döneminde Almanya ile ilk temas 1880 yılında Alman büyükelçiliğinden sivil ve asker uzman talebi ile olmuştur. 1882 yılında göreve başlayan heyet Alman yasalarıyla yargılanma hakkı karşılığında görevine başlamış ve Osmanlı Devleti'nin sağladığı imkanlar Alman askerlerine çok cazip gelmişti. Bu ayrıcalıkların sağlanmasındaki en önemli etken Almanya'nın desteğine duyulan ihtiyaçtı. Sultan II. Abdülhamit, ordunun doktor ihtiyacını karşılamak için açmış olduğu Gülhane Askeri Hastanesi'nde Rieder, Witting, Dayke gibi doktorlara görev vererek hastanenin gelişmesini ve tıp öğrencilerinin yetişmesi sağladı. Aynı zaman da birçok öğrenciyi öğrenim görmeleri için Almanya'ya gönderildi.¹⁴

Almanya'dan gelerek Osmanlı ordusunda göreve başlayan Albay Kaehler ve heyeti ordunun çağdaştırılması yönünde hazırladığı raporu Sultan Abdülhamit'e sunmuştur. II. Abdülhamit'in, Almanya'nın sadece siyasi ve ekonomik desteğiyle yetinmek istemesi nedeniyle bu rapor dikkate alınmamıştır. Fakat Kaehler döneminde Alman silah firması olan Krupp'tan silah siparişi verilmiş onun ölümü sonrası göreve gelen Goltz Paşa döneminde silah alımı zirve yapmıştır. Goltz Paşa, Krupp firmasının yanında Loewe ve Mauser firmalarından da silah alımı yapmıştı. Ordu içinde oldukça etkin bir

¹³ Özgüldür, 1923-1945 Türk Alman İlişkileri, s.7.

¹⁴ Sezen Kılıç, Türk Alman İlişkileri ve Türkiye'deki Alman Okulları (1852'den 1945'e kadar), s.12-21.

görev almış olan Goltz Paşa, Krupp firmasının bir memuru olan topçu Hauschild'in orduya alınması için uğraşmıştır.¹⁵

Goltz Paşa'nın ayrılması sonrasında onun görevini Yüzbaşı Morgen üstlenmiştir. Morgen Osmanlı subaylarının Alman askeri düzenini öğrenmeleri amacıyla aylarca süren geziler yapmıştır. Daha fazla Alman subayının Osmanlı ordusu içinde bulunması için çalışmış, Bağdat Demiryolu Hattı'nın Almanların yapması için yoğun çaba göstermiştir. Alman demiryolu firmaları Anadolu'da yapımına başladıkları işleri hızlı bir şekilde tamamlaması Sultanı memnun ettiği için 1893 yılında Eskişehir- Konya demiryolu hattının yapım ihalesini de Almanlara vermiştir. Abdülhamit'in teknik danışmalığını yapan Alman mühendis Wilhelm Von Pressel Bağdat Demiryolu sayesinde Güneydoğu Anadolu'nun ekonomik olarak kalkınacağını ve siyasi dengenin bölgede istikrar getireceğini, Yakındoğu'da Osmanlı Devleti'nin etkisinin daha da artacağı konusunda sultanı ikna etmiştir.¹⁶

1913 yılında Osmanlı askeri heyetinin başına General Liman von Sanders getirilmişti. Sanders sadece askeri heyetin başkanlığını değil ordu içinde Almanların siyasi, askeri ve stratejik olarak güçlenmesini de sağlamıştı. Osmanlı Devleti'nde Alman nüfuzu I. Dünya Savaşı'nın getirdiği müttefik hukuku ile giderek arttı. Savaşta İttifak Devletlerinin komuta merkezinin Almanya olarak kabul edilmesi, Osmanlı askerlerinin kimi sınır dışında birçok cephede görev alması sonucunu doğurdu. I. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş esnasında Alman subaylar Osmanlı ordusunda etkin görevler aldılar.¹⁷

Türkiye ile Almanya arasındaki resmi ilişki I. Dünya Savaşı sonrası kesintiye uğradı. Yaklaşık altı yıl süren bu kesinti, Türkiye'nin 24 Temmuz 1923'te imzaladığı Lozan Antlaşması ile son buldu. 5 Ocak 1924'te Alman Dışişleri Bakanlığının görevlendirdiği Hans Fretag dostluk antlaşması imzalamak amacıyla Türk heyeti ile görüşmelere başladı ve 3 Mart 1924 tarihinde Türkiye ile Almanya arasında dostluk antlaşması imzalandı. Böylece diplomatik ve siyasal ilişkiler yeniden kuruldu.¹⁸

¹⁵ Kılıç, Türk Alman İlişkileri..., s. 17.

¹⁶ Kılıç, Türk Alman İlişkileri..., s.20.

¹⁷ Ortaylı, Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu, s.125.

¹⁸ Cemil Koçak, Türk-Alman İlişkileri (1923-1939), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.7-9.

1.2.2. Sosyal ve Ticaret Yaşamında Almanlar

Bismarck liderliğinde milli birliğini sağlamaya çalışan Almanya sömürgecilik yarışında oldukça gerideydi. Bunun içinde Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler kurmak onlar açısından şart haline gelmişti. Özellikle Balkanlar'da ve Orta Doğu'da etkin bir politika yürütebilmenin yolu Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri daha da geliştirmekten geçiyordu.

Almanya'yı parçalamak isteyen Fransa ve İngiltere gibi emperyal güçlerin dengelenmesi için Osmanlı Devleti ne kadar önemliyse, Avusturya Macaristan ve Rusya'nın yayılmacılığına direnç göstermeyi arzulayan Osmanlı Devleti için de Berlin önemli bir müttefik olmuştu. XIX. yüzyılın sonlarında ikinci sanayi devriminin yaşandığı dönemde ortaya çıkan yaklaşımlarla birlikte hızlı bir sanayileşme dönemine giren Alman İmparatorluğu Osmanlı üzerinde ciddi bir nüfuz elde etmiştir. Dönemin sultanı II. Abdülhamit'in izlemekte olduğu "İttihad-ı İslam" siyasetine uygun bir şekilde davranan Almanya, kendini diğer Avrupalı güçlerden ayırtırmaya ve güvenilir bir Batılı müttefik haline getirmeye çalışmıştır.¹⁹

Jön Türklerden itibaren, Osmanlının modernleşmesine yön veren kurumsal reform yaklaşımları ve ekonomik kalkınma yöntemleri Fransız modelinden vazgeçerek Alman modeline kaymıştır. Almanların fikirlerinden etkilenen İttihat ve Terakki Fırkası, kalkınmalarını hızlandırabilmek için devlet müdahaleciliğini benimsemiş ve Almanya gibi geç kalkınma örneklerinden ilham alarak farklı bir milli iktisat yaklaşımı meydana getirmeye çalışmıştır. I. Dünya Savaşı'nda ortaya çıkan travmalar ve silah arkadaşlığı konumu ise Türk ve Alman toplumları arasında bir birlik kurulmasına yol açmış ancak ikili ilişkiler küresel konjonktürdeki gelişmeler bağlamında sürdürülmüştür. Almanya kendisi için stratejik bir etki alanı olarak değerlendirdiği Osmanlı Devleti topraklarını hem ekonomik hem de siyasi amaçlarla bir şekilde kontrol altında tutmayı arzulamıştır.²⁰

Batılı devletlerin de gerçekleştirdiği gibi Almanya, tüm amaçlarını hayata geçirebilmek adına misyonerlik çalışmalarına ağırlık vermiştir. Osmanlı Devleti'nde devlet hizmetleri alanında misyonerlik faaliyetlerini sürdürmeye çabalayan Almanya'nın en büyük hedefi Alman kültürünü Osmanlı Devleti'nde yayabilmektir. Gerçekleştirilen çalışmalar

¹⁹ Sadık Ünay, "Türk-Alman İlişkilerinin Taşıyıcı Kolonu: EKONOMİ", Kriter Dergi, Yıl 2, Sayı 16, 2017, s.1.

²⁰ Salih Başkutlu, "Jöntürk Modernizmi ve "Alman Ruhu": 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitim", Tarih Kritik Dergisi, Cilt: III, Sayı 3, Yıl 2017, s.77-89.

kapsamında Osmanlı Devleti'nde açılan eğitim ve sağlık kurumları kadar yardım kuruluşlarının açılması da önemli bir yer tutmuştur. Alman misyonierlerin gerçekleştirdiği etkinlikler içerisinde üzerinde hassasiyetle durulan bir diğier konu ise yetimhanelerinin kurulması meselesiydi.²¹

Almanya'nın ekonomik hedeflerini sağlıklı bir şekilde ilerletebilmek ve Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerinde kurmaya çalıştığı nüfuzunu daha sağlam bir zemine kavuşturabilmek için kültürel alanda da etkinliklerini hızlı bir şekilde sürdürdüğü bilinmektedir. Alman kültürü tam manasıyla Osmanlıya nüfuz etmemiştir. Almanya'nın ticaret ve siyaset alanında Osmanlıya etkisi kadar kültürel etkinin de olabilmesi için kültürel kurumların sayısının çok olması gerekiyordu. Osmanlı'da Alman okullarının sayısı İngiliz ve Fransız okullarına oranla çok azdı. Alman okullarının Bağdat Demir yolu hattı güzergahında açılması, Almanya'nın nüfuz etmek istediği alanları göstermesi açısından önemliydi. Bu okullar Almanya'nın çıkarlarını, ekonomik kuruluşların ihtiyaçlarını karşılama da yardımcı oluyordu. Bu okullar dini propaganda aracı olarak değil de daha çok siyasi ve iktisadi amaçları öncelemişti.

Yıllar içinde okullar ve yetimhaneler Bağdat demiryolu hattı boyunca ve Filistin de sayıları artmaya başladı.²² Osmanlı Devleti'nde eğitim kurumları, hastaneler ve yetimhaneler açan Alman Devleti, vatandaşlara hizmet sunmanın yanı sıra kendi kültürünü yaygınlaştırmak için çeşitli etkinlikler sürdürdü. Almanların Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirdiği misyonierlik faaliyetlerinin öncülü Kudüs'te bir misyonier evi açılmasıyla başlamıştır. Sonrasında ise Hristiyan hacıların ihtiyaçlarının giderilebilmesi için oteller, okullar ve hastane açıldığı bilinmektedir.²³

XIX. yüzyılda Avrupalı bilim adamları Osmanlı Devleti coğrafyasını, arkeolojik eserleri ve hayvan-bitki çeşitlerini araştırmaya başladığı dönemdir. Araştırmacıların dışında seyyahlar, bitki toplayıcıları, eski eser uzmanları Anadolu'ya gelmiştir. Bu araştırmacılar arasında en çok gelenler Alman araştırmacılarıdır. Alman araştırmacıları yoğun olarak gelmesinde elbette Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkiler etkili olmuştur. XIX ve XX. Yüzyılda Anadolu'ya gelen ve Ankara vilayetine gelen Alman bilim adamları arasında Hugo Winekler, Hugo Grothe, Hans

²¹ Mutallip Şimşek, "Yakın Doğu Yardım Heyeti'nin Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Ermeni Yetimleri Suriye'ye Nakli Meselesi", Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: IX, Sayı 17, Yıl 2019, s.1-12.

²² Ortaylı, Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu, s.91-92.

²³ Ayhan Doğan, "Osmanlı Devleti'nde Alman Kültürel Yayılmacılığı: Maraş Örneği" Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: XIII, Sayı 2, Yıl 2014, s.432-462.

Herman, Paul Sintenis, August Behrens, Dr. Erninig, Herman Dingler, Hugu Weigold, Şarl Eşhira, Loys Kazmir, Dr. Leoneharlar bulunmaktaydı.²⁴

Osmanlı Devleti'nin ticari yaşamındaki Almanlar ise, 1880'lerden sonra görülmeye başlandı. Ticari yaşam, Almanların denizcilik ve demiryolu taşımacılığındaki yenilikleri ve bu alanda yetişmiş personelle Osmanlı Devleti pazarında önemli yer tutmuştu. 1890'da imzalanan ticaret antlaşması ile Almanya kendi lehine avantajlar elde etmişti. Almanya siyasi birliğini geç kurmasına rağmen sanayisini modern olarak kurmuş ve ucuz ürettiği mallar piyasada görülmeye başlanmıştı. 1880 sonrası taşıma maliyetlerinin azalması sonrası Alman malları Osmanlı piyasasına girmeye başladı.²⁵

1.3. II. Dünya Savaşı Öncesi Türk-Alman İlişkileri

Almanya 20. yüzyılın başlarında dünyanın en güçlü devletleri arasında yer alırken savaş sonrası önemini ve gücünü kaybetmişti. Bu savaşa beraber sürüklenen iki devlet savaş sonunda toprak bütünlüğünü kaybetti ve ülkelerinde rejim değişikliği yaşandı. Sonuçları itibari ile bütün dünyayı kasıp kavuran I. Dünya Savaşı öncesinde 2 Ağustos 1914 Almanya Osmanlı Devleti'yle ittifak yapmıştı. Savaş sona erdikten sonra Osmanlı Devleti ile Mondros Ateşkes Antlaşmasını, Almanya ile de Versay Antlaşması imzalandı. Antlaşmaların imzalanması sonrasında savaş öncesi kurulan ittifak sona ermiş siyasi, askeri ve ekonomik ilişkiler kopmuştur.

Lozan Antlaşmasının imzalanmasından sonra iki devlet arasında ilişki kurulmasına engel olan maddeler yürürlükten kalktı. Almanya ise daha önceden Versay Antlaşmasının maddelerinin hükümsüz kılmak için girişimlerde bulunmaya başlamıştı. Lozan Antlaşması sonrasında Türkiye ile Almanya kendi aralarında diplomatik ilişkilerini geliştirmek için görüşmelere başladı. Bu görüşme sonrasında 3 Mart 1924 tarihinde "Almanya ile Dostluk Antlaşması" imzalandı. Böylece yaklaşık altı yıl kesik olan diplomatik ve siyasi ilişkiler yeniden başlamış oldu. Karşılıklı elçi ataması yapıldı. Almanya Rudolf Nadolny'yi, Türkiye ise Kemalettin Sami Paşayı büyükelçi olarak atadı.²⁶

²⁴ Erdem Kaymak, "Ankara Vilayetinde Araştırma Yapan Yabancı Bilim İnsanları (1833-1914), Near East Historical Reiev, C: XII S.3, Temmuz, 2022, s. 239-255.

²⁵ Ortaylı, Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu, s.57-59.

²⁶ Serap Taştekin, "Türk-Alman İlişkilerinde Yeni Bir Başlangıç: İlk Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa ve İktisadi Görüşleri", 1918-2018 Mondros ve Versay'ın 100. Yılında 3. Türk Alman İlişkileri Sempozyumu, IKG Yayınevi, Almanya 2019, s. 81.

Türkiye, 12 Ocak 1927 tarihinde Almanya ile “Karşılıklı İkamet Antlaşması” imzalayarak 1924 tarihinde imzaladığı barış antlaşması ile başlayan diplomatik ilişkilerini daha da perçinledi. İmzalanan bu antlaşma ile diplomatik yakınlaşma ve ticari ilişkiler daha gerçekçi zemine oturdu, her iki ülke vatandaşları diğer ülke içinde ayrıcalıklı yabancı statüsüne kavuştu.²⁷ 16 Mayıs 1929’da imzalanan “Hakem ve Uzlaşma Antlaşması” ile Türkiye Almanya arasındaki ekonomik ve diplomatik ilişkiler daha da sağlıklı bir hale gelmişti. 28 Mayıs 1929 tarihinde imzalanan “Karşılıklı Konsolosluk Antlaşması” ile diplomatik ilişkilerin sağlam temeller üzerine kurulması amaçlandı. 3 Eylül 1930’da “Suçluların İadesi Antlaşması” Berlin’de imzalandı. İmzalan bu antlaşmalarla Almanya ile Türkiye arasındaki siyasi, ekonomik, diplomatik ilişkiler daha da kuvvetli hale geldi.²⁸

1919-1932 arası Türk Alman ilişkisi I. Dünya Savaşı’nda yapılan iş birliğinin etkisi altında kalarak, temaslar normal siyasi temastan öteye gidememişti. 1933 yılında Hitlerin Almanya’da iktidara gelmesiyle silahlanmaya ve siyasi, iktisadi olarak nüfuzunu artırmaya başladı. Böylece Avrupa ve dünya politikasında önemli bir yere geldi. Ekonomik olarak güçlenen Almanya bu gücünü siyasi amaçlarını gerçekleştirmek için kullanmaya başladı. Türkiye’nin kalkınma hamlelerini gerçekleştirdiği dönem Hitlerin iktidara geldiği dönem rastlar. Ekonomik kaynak arayışına giren Türkiye, Almanya ile iktisadi iş birliği yapmada sakınca görmedi. 1934 yılından sonra Alman şirketleri Türkiye’ye verdikleri kredi ile Türk- Alman ticaret hacmi arttı.²⁹

Hitlerin iktidara gelmesi sonrasında Türkiye ile yaşanan ilk anlaşmazlık Balkan Paketi’nin imzalanması sonrası olmuştur. Çünkü Almanya Balkanları kendi hakimiyet alanı olarak görüyordu. Türkiye ise bu paketi kurarak, özellikle İtalya’nın saldırısına karşı önlem almaya çalışıyordu. Bölgeyi savunma amacıyla oluşturulan bu paktla var olan statüde korunmuş olacaktı. Bu paktın imzalanması ile Almanya tepki olarak Dışişleri Bakanı Neurath’un Türkiye’ye yapacağı ziyareti iptal etti.³⁰

1936 sonrası Almanya, Türkiye üzerinde ekonomik gücünü arttırdı. Artan bu ekonomik nüfuz sonrası Türk-İngiliz, Türk-Sovyet ilişkilerinde sapmalar görüldü. Almanya ve İtalya, Türkiye’nin imzalamış olduğu Montreux Sözleşmesine karşı çıkmıştır. Almanya

²⁷ Özgüldür, 1923-1945 Türk Alman İlişkileri, s.44-45.

²⁸ Ramazan Çalık, Türk Alman İlişkileri 1923-1945, <https://tukav.org.tr>.

²⁹ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası (1919-1938), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1990, s.114.

³⁰ İdris Kılıçaslan, Cumhuriyet ve Tan Gazetelerine Göre Türk-Alman İlişkileri (1933-1945), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2015, s. 8.

Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne taraf olmadığı için Montreux Konferansı'na davet edilmemişti. Montreux Sözleşmesi'nde İngiliz ve Rus tezleri Türkiye ile örtüştüğü için Almanya buna karşı çıkıyordu. Özellikle bu sözleşmede Sovyet savaş gemilerinin Akdeniz'e serbestçe çıkmalarına izin verilmesi nedeniyle 1937'de Almanya Türkiye'ye nota vermiştir. Almanya, Türkiye'ye Boğazlar konusunda kendilerini de kapsayacak şekilde ikili bir antlaşma teklifinde bulunmasına rağmen Türkiye bunu diğer devletlerin onayı olmadan yapamayacağını bildirmiştir. Fakat Türkiye tek taraflı bir açıklama ile Montreux'nün hükümlerinin Almanya'yı da kapsayabileceğini ilan etmiştir.³¹

Hitler döneminde Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa ile olan ilişkileri yok denecek kadar azdı. İngiliz-Alman rekabeti ise Türkiye üzerinde hayli yüksekti. 1935 yılında İtalya'nın Habeşistan'ı işgali sonrası Almanya'nın İtalya'yı desteklemesi Türk Alman ilişkilerini olumsuz etkiledi. Fakat 1938'de Almanya'nın, Avusturya'yı ilhak etmesine Türkiye tepki vermemiş, bunu Almanya'nın Versay zincirinden kurtulması olarak değerlendirmiştir. 1939'da İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi sonrası Almanya'nın bunu destekleyip yanında yer alması ve Türkiye'yi karşısına alması sonrası Türk-Alman ilişkileri gerildi. Türkiye ileride kendisine karşı tehdit olarak gördüğü Almanya'ya karşı müttefik arayışına girdi. Müttefik arayışı sonrası Türk-İngiliz görüşmeleri yapılırken Almanya ile ipler tamamen kopartılmadı. Almanya Büyükelçisi Von Papen bu ittifakı önlemek için yoğun çaba gösterdi. Türk-İngiliz deklarasyonu 1939 yayınlanmasına rağmen Almanya beklenen o sert tepkiyi vermedi. Çünkü Almanya daha savaşın başında diplomatik ve askeri olarak zor durumda kalmak istemedi.³² Bu etkiler çerçevesinde Türk-Alman ilişkilerinde mesafeli bir tutum ortaya çıksa da II. Dünya Savaşı öncesinde ilişkiler bütünüyle kopmamıştı.

1.4. II. Dünya Savaşında Türk Dış Politikasının Ana Hatları

II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin uyguladığı dış politika savaşın gidişatına göre değişiklikler gösterdi. Türkiye'nin dış politikasında uygulanan değişiklikleri Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, her yıl kasım ayının ilk günü TBMM'de yaptığı konuşmalarda ifade etti. Dış politikadaki değişiklikleri genellikle tehdit algısının yoğunluğu belirliyordu. 1939-1941 yılları arasında Türkiye, Almanya ve SSCB'nin tehdidi altındaydı. Türkiye, II. Dünya Savaşı boyunca işgal tehdidi boşa çıkarmak ve

³¹ Gönübol, Sar, Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938), s 114-116.

³² Kılıç, Türk Alman İlişkileri ve Türkiye'deki Alman Okulları (1852'den 1945'e kadar), s.129-130.

bağımsızlığını korumak için elinde bulunan bütün diplomatik araçları kullandı.³³ Türkiye her iki blokla da mevcut ilişkilerini devam ettirmek istemesine rağmen Avrupa ve Ortadoğu’da meydana gelen gelişmeler onu İngiltere ve Fransa’ya daha da yakınlaştırdı. Bu yakınlaşmaya ise Almanya ve İtalya’nın tutumu sert oldu.³⁴

II. Dünya Savaşı’nda Türk dış politikasının temelini Lozan anlaşmasıyla meydana gelen statükonun devamlılığı yönünde olduğu görülmüştür. Bu sayede Türkiye, Avrupa’da savaştan sonra meydana gelen dengeyi sürdürmeye çalışan devletlerin çabalarına büyük ölçüde katkı sağlamıştır. Lozan Anlaşması’nın imzalanmasından sonra, Türkiye’nin hem komşu devletler hem de Orta Doğu ve Balkan Devletleri ile kurmaya çalıştığı yakın ilişkiler mevcut statükonun kabulünün sürdürülmesini amaçlamaktadır. Türkiye’yi yönetmekte olanların II. Dünya Savaşı boyunca dış politikada gerçekleştirdiği yani stratejileri Türkiye’nin savaştan uzak kalmasını sağlamak yönünde olmuştur. Bu durumun sağlanabilmesi adına ise II. Dünya Savaşı esnasında devletler arasındaki dengelerin çok iyi kullanılması sağlanmış ve bu dengeler kullanılırken Türkiye’nin saldırıya uğrarsa, saldırıya karşı koyacağını bütün taraflara açık bir şekilde ilan etmekten de geri kalmamışlardır. Saldırının hangi taraftan geldiği önemsenmeksizin karşı saldırıya geçileceği ilan edilerek bu konuda oldukça gerçekçi bir tablo çizilmiştir³⁵. Bu açıdan Lozan Barış Anlaşmasının imzalanmasından sonra Türk dış politikasının temel hedefinin hem Türkiye’ye yönelebilecek olası bir askeri müdahaleye karşılık Türkiye’nin etrafında ortak bir güvenlik sistemi meydana getirmek hem de uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan sorunları barışçıl yollardan çözmek olduğu görülmektedir.³⁶

Bahsi geçen amaçlar gözetilerek İtalya ile imzalanmış olan dostluk anlaşmasının iki ülke ilişkisinde sağladığı dostluk bir süre devam ettirirse de İtalya’nın 1934 yılında Yakın Doğu ve Orta Doğuya yayılma amaçlarının ortaya çıkması ilişkilerin bir anda bozulmasına sebep olmuştur. 1933 yılında Almanya ile olan ilişkiler değişiklik göstermiş ve özellikle Hitler Almanya’sının sınır değişikliklerini göz etmeye başlaması beraberinde İtalya ile iş birliğinin artmasına sebep olmuştur. Meydana gelen bu tutum ve Boğazlar konusunda gelişen olumsuz tavır Türkiye’yi büyük ölçüde rahatsız etmiştir.

³³ Alpaslan Öztürkci, “Cumhurbaşkanı İnönü’nün TBMM’yi Açış Konuşmaları Bağlamında Türk Dış Politikası ve Türkü-Turancı Akımlar (1939-1944)”, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 49, Yıl 2020, s.103-132.

³⁴ Uçarol, siyasi Tarih, s.815.

³⁵ Mücahit Özçelik, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: I, sayı 29, Yıl 2010, s. 253-259.

³⁶ Gönübol, Sar, Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası (1919-1938), s.55.

Ancak bahsi geçen dönem içerisinde Türkiye, Almanya'yla iktisadi iş birliğinden de vazgeçmeme konusunda oldukça katı bir tutum sergilemiştir.³⁷

Almanya ve İtalya tarafından sergilenen bu yayılmacı politika Türkiye'nin 1930 yılının sonlarından itibaren Akdeniz'de denge unsuru olarak kendini gösteren İngiltere'nin yakınlığına ihtiyaç duymasına sebep olmuştur. Musul meselesinden sonra giderek kötüleşen Türkiye ve İngiltere arasındaki ilişkiler 1936 yılında Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile oldukça önemli bir dönüm noktasına uğramıştır. Türkiye'nin Boğazlar konusunda kendisine destek veren İngiltere ile ilişkisi hızlı bir şekilde düzelirken Sovyetler Birliği ile var olan ilişkileri bozulmaya başlamıştır. Ancak Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin dostane bir şekilde devam etmesi yönünde Türkiye yoğun çaba bir harcadı. Buna rağmen 1939 yılında Sovyetler Birliği politikası bütüncül bir şekilde değişiklik göstermiştir.³⁸

Türkiye'nin dış politikasının yeniden şekillenmesinde, İttihat ve Terakkinin kuruluşu, I. Dünya Savaşı'nın yaşanması, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyetin kuruluşu gibi dönemler etkili olmuştur. Yaşanılan süreç Türkiye'nin tarihsel birikiminin meydana gelmesine sebep olmuştur. Ortaya çıkan bu birikimin dış politika ile alakalı verilecek kararlar üzerinde de büyük etkileri olmuş ve pek çok açıdan geçmişteki deneyimler Türkiye'nin ilişkilerine yön vermiştir.³⁹

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı esnasında takip ettiği politika tam anlamıyla etkin olmasa da kendini ilgilendirmeyen ve Avrupalı ülkelerin çıkar çatışmasından dolayı ortaya çıkan bir savaşa girmek istememesi oldukça mantıklı bir karar olmuştur. Türkiye stratejik konumunu en faydalı şekilde kullanmayı arzu etmiş ve bu sayede de Almanya, Rusya ve İngiltere'nin baskılarına karşı koyabilmiştir. Baskının artış gösterdiği dönemlerde ise savaşa girmeyi kabul etse dahi ağır şartlar ileri sürmek suretiyle zaman kazanmış ve savaşa katılmasına gerek kalmayacak bir sürecin başlamasını beklemiştir. Tüm bunların yanında Türkiye kendi yanında savaşa girmesi konusunda baskı gösteren devletleri de Türkiye'nin savaşa girmemesi konusunda ikna etmeye çabalamış ve bunu başarmıştır.⁴⁰

³⁷ Cemil Koçak, Türk-Alman İlişkileri, İletişim Yayınları, Ankara 1991. s.111.

³⁸ Selim Deringil, Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 6. Basım, İstanbul 2015, s. 72-73.

³⁹ Özçelik, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası", s.256.

⁴⁰ Fatma Rezzan Ünalp, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Savaş Dışı Kalma Politikaları ve Sonuçları", Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, Cilt: I, Sayı 45, Yıl 2020, s. 201-221.

II. Dünya Savaşı'nın gidişatının keskin bir değişikliğe uğraması ile Türkiye oldukça zorlu bir sürece girmiş ve bu durum çok farklı talep ve sorunlara çözüm üretilmesi zorunluluğunu doğurmuştur. Türkiye'de bulunan devlet adamları, devletin savaşı sürdürebilecek ekonomik ve askeri hazırlığının olmadığını bildiklerinden, baskılar karşısında İngiltere'ye yönelik gelişen Sovyet tehdidini, Almanya'ya karşı ise İngiltere ile gerçekleştirdiği ittifak anlaşmasını öne çıkarmıştır. Sovyetlere karşı ise İngiltere ve Amerika'yı öne sürerek istedikleri meseleleri meşruiyet çerçevesinde değerlendirip reddetmişlerdir. Türkiye savaşın gidişatına göre de politikasını şekillendirmiştir. Ancak gerçekleştirilen politika değişiklikleri savaş sonrasında Türkiye'nin Batı ittifakı içerisinde uzun süre yalnız kalmasına sebebiyet vermiştir. Türkiye, savaşta Almanya'nın kesin yenilgisinden sonraki dönem içerisinde Sovyet tehdidinden çekindiğinden müttefiklerin baskısına rağmen savaşta yer almamış ve bu durumda güven bunalımına sebebiyet vermiştir. Türkiye II. Dünya Savaşı esnasında askeri, iktisadi ve siyasi gücünün ötesinde bir diplomasi başarısı göstererek savaşın dışında kalmayı başarmıştır. Savaştan sonra ise savaş yıllarında gidişata göre değişik tavırlar sergilemesini bedeli olarak Sovyet yayılcılığına karşı yalnız kalmış olsa da Sovyet tehdidinden endişe duymaya başlayan Amerika ve Avrupa devletleri ile iş birliği sağlamakta geç kalmamıştır.⁴¹

1.4.1. II. Dünya Savaşı'nda Türkiye ve Almanya

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan sonra dünya barışının korunması ilkesini benimseyen politikalar üretmiştir. Avrupa'da ise barışı koruyucu gelişmeler yaşanmamaktaydı. I. Dünya Savaşı sonu imzalanan antlaşmalar ve bu antlaşmalar sonucu devletler barışı koruyucu değil de savaşı körükleyici politikalar izlemekteydi. Dünya, yavaş yavaş bir felakete doğru sürükleniyordu.⁴² Böyle bir süreç sonrası Türkiye, 1939-1945 yılları arasında yaşanan savaşın dışında kalmayı başardı. Bu başarıda en büyük pay ise Cumhurbaşkanı ve Milli Şef İsmet İnönü'ye aitti. Türkiye her ne kadar savaşın dışında kalsa da bazı ağır bedelleri ödemek zorunda kaldı. Savaş devam ederken kıtlıklar ve açlıklar yaşanmış olsa da Türkiye, toprak bütünlüğünü koruyucu dış politika izledi. Türkiye'nin Jeopolitik konumu nedeniyle hem Mihver hem de Müttefik Devletler Türkiye'yi kendi yanlarına çekmek için uğraştılar. Türkiye tüm

⁴¹ Özçelik, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası", s.254-255.

⁴² Cezmi Eraslan, Tülay Alim Baran, "Türk Dış Politikası", İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti, Editör, Cemil Öztürk, İstek Yayınları, İstanbul 2018, s.350.

baskılara rağmen savaşın sonlarına kadar tarafsızlığını korudu. Kendi güvenliği için Türkiye her iki tarafla diplomatik ilişkilerini devam ettirdi.

Avrupa ve Ortadoğu’da meydana gelen gelişmeler sonrası Türkiye, İngiltere ve Fransa ile yakınlaşmaya başladı bu durum Almanya ve İtalya tarafından tepki ile karşılandı.⁴³ Türkiye İngiltere ve Fransa ile 19 Ekim 1939 yılındaki ittifak antlaşmasını Ankara’da imzaladı.⁴⁴ Antlaşmaya göre, İngiltere oluşacak olan tüm yükümlülüklerin karşılıklı üstlenilmesini istiyordu. İngiltere’nin amacı kendine ve Fransa’ya karşı herhangi bir saldırı olursa Türkiye’nin doğrudan müdahale etmesini istiyordu. İngiltere ve Fransa, eğer Türkiye’ye herhangi bir Avrupa ülkesi tarafından saldırı olursa aktif destek sağlama garantisi veriyorlardı. Türkiye’nin doğrudan müdahalesi fiilen savaşa girmesi anlamına geldiği için Türkiye, İngiltere’nin tüm ısrarına rağmen bu yükümlülüğe yanaşmadı. Bu antlaşmanın özel protokol maddesine göre İngiltere ve Fransa 25 milyon sterlin savaş malzemesi kredisi, 16 milyonluk külçe altın, 3,5 milyon sterlinlik ise bir kredi verecekti. Yapılan antlaşma Türkiye’nin uygulamaya çalıştığı dış politikaya uygundu.⁴⁵

Bu antlaşma, Almanya ve Sovyetler Birliğini memnun etmemişti. Türkiye, İngiltere ve Fransa’nın desteğini aldığı gibi onları da Sovyetler Birliği’nden uzak tutuyor ve savaşa girmeyi de şarta bağlıyordu. Fransa’nın, 1940’ta Almanya’ya yenilmesi sonrası İngiltere yalnız kaldı, Türkiye’ye vaat edilen askeri malzemeler ile silahlar gerektiği zamanda verilemedi. 1940’ta İtalya’nın Yunanistan’a saldırması sonrası Türkiye üzerindeki baskıyı arttırdı. Türkiye, İngiltere ve Fransa’ya Bulgaristan’ın, Yunanistan’a saldırması veyahut İtalya’nın Selanik’e saldırması sonrası savaşa girebileceğini bildirdi. Böyle bir olay gerçekleşmediğinden Türkiye de savaşa girmemiş oldu.

1940’tan sonra Almanya’nın, Balkanlarda uyguladığı politika Türkiye, İngiltere ve Sovyet Rusya’da endişe yarattı. Bu durum Türkiye ile Sovyet Rusya’nın yakınlaşmasını sağladı.⁴⁶ Almanya, Müttefik Devletler’ in Türkiye’yi yanlarına çekmesini engellemek için Türkiye’ye silah vermeye devam etti. Ayrıca Türkiye ile ekonomik ilişkilerini devam ettirdi. Fakat Türkiye’yi işgal etme planını hala kafasında devam ettiriyordu. Yunanistan’ı işgal etmesi durumunda Türkiye’nin müdahale etmeyeceği istihbaratını

⁴³ Gönlübol, Sar, Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası (1919-1938), s.814-815.

⁴⁴ Kahraman Gürbüz, “İkinci Dünya Savaşı’nda Balkanlardaki Gelişmeler ve Türkiye’nin Tutumu”, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 13, Yıl 2007, s.363-373.

⁴⁵ Deringil, Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası, s. 96-97.

⁴⁶ Eraslan, Tülay Alim Baran, “Türk Dış Politikası”, s. 355.

almıştı. Hitler, 7 Şubat 1941 tarihinde Almanya Baş Komutanlığı'nın Ankara'da bulunan Alman Askeri Ateşe General Rohde aracılığı ile Almanya'nın Bulgaristan'ı işgal etmesinden sonra Alman birliklerin Türkiye sınırına 50 km kala duracaklarını beyan eden mektubu gönderdi. Almanya Türkiye için kullanmayı düşündüğü askeri birlikleri Rusya ve Yunanistan için kullandı. Rusya'ya yapacağı saldırı için Türkiye'nin tarafsızlığını, Irak'a gidecek silahların Türkiye üzerinden sevkiyatının yapılmasını sağlamak için 18 Haziran 1941 tarihinde Almanya-Türkiye arasında Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalandı. Böylece Türkiye, Almanya ile saldırmazlık, ekonomik ilişkilerin devamı, silahların verilmesini garanti altına alıyordu. Bu antlaşmaya İngiltere sert tepki gösterdiği için Irak üzerine yapılması planlanan silah sevkiyatı yapılamadı. Almanya ise bu antlaşma sonrası yaptığı diğer antlaşmalarla Türkiye ile ekonomik ilişkilerini devam ettirdi. Almanya savaş bitene kadar Türkiye'den krom ihtiyacını karşıladı. Acil olarak gereksinim duyduğu gıda ve pamuk gibi hammaddeleri aldı ve karşılığında silah vermeye devam etti. Dostluk antlaşmasının imzalanmasında sonra Almanya'nın Türkiye içinde casusluk faaliyetleri artarak devam etti. Bu casusluk faaliyeti için Ankara ve İstanbul'da gizli servis şefi Amiral Canaris şubeler açtı.⁴⁷

Almanya'nın Türkiye üzerindeki siyasi ve askeri baskısı 1942'nin sonlarına doğru kesildi. Fakat Müttefik Devletlerin baskısı artmaya başladı. İngiltere başta olmak üzere Müttefik Devletler yapmış oldukları konferanslarda Türkiye'nin savaşa girmesi zorunluluğunu ifade etmişlerdi. Bunun içinde Türkiye'ye tehditler içeren politik baskılar yapılmaya başlandı.⁴⁸

1943 yılında Müttefik Devletlerarasında yapılan konferanslarda Türkiye'nin de içinde bulunduğu müttefik devletler blogu ile Balkan cephesinin açılması kararı alınmıştı. Türkiye ise yeterli askeri teçhizata sahip olmadığını, Sovyetler Birliği'ne güvenemediğini, Almanya'nın yenilmesi sonrası Sovyetlerin Avrupa'ya hâkim olabileceğini ifade etmesiyle bu çalışma gerçekleşmedi.⁴⁹

Türkiye'nin savaşa girmesi gerektiği kararı Kazablanka Konferansında alınmıştı. Bu karar Türkiye tarafından reddedildi. Moskova konferansında aynı karar, 1943 yılı bitmeden Türkiye'nin savaşa girmesi yönündeydi. Bu karar, Dışişleri Bakanı Numan

⁴⁷ Kılıç, Türk Alman İlişkileri ve Türkiye'deki Alman Okulları (1852'den 1945'e kadar), s.131-132.

⁴⁸ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarih (1914-1995), Kronik Yayınları, 30. Baskı, Ağustos 2022, İstanbul, s.314.

⁴⁹ Deringil, Denge Oyunu..., s.193.

Menemencioğlu'na bildirildi. Türkiye ise kendilerine eğer yeterli miktarda yardım yapılmaz ise savaşa girmeme konusunda kararlı olduğunu bildirdi. Tahran Konferansı'nda aynı karar tekrar alındı ve baskı arttırıldı. Türkiye savaşa girme koşulu olarak savunma gücünü arttıracak askeri malzeme eksikliğini gerekçe gösterdi ve bu sorunun hal olunmasını istedi. Bu durum Türkiye ile ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkileri gerginleştirdi.⁵⁰

İngiltere, Türkiye'nin Müttefikler safında savaş girmemesinin önündeki en büyük engel olarak Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nu görüyordu. 1944 yılında Boğazlardan Alman gemilerinin geçmesi üzerine İngiliz elçi Hugessen dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu ile 8 Haziran 1944 tarihinde görüşerek Türkiye'nin net tutumunu görmek istediklerini ve bunun bir neticeye bağlanması gerektiğini bildirdi. 9 Haziran da Hugessen, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile de bir görüşme gerçekleştirdi. Bu görüşme sonrası İnönü, Türk İngiliz ittifakının önceki haline döneceğinin sözünü elçiye verdi. Dünya da dengeler değişiyor ve Türkiye'nin de bu değişen dengelere ayak uydurması gerekiyordu. Yani Türkiye, İngiltere ve ABD'ye yaklaşmak zorundaydı. Bu yaklaşmanın gerçekleşmesi için kurban ihtiyacı vardı ve bu kurban Numan Menemencioğlu oldu. Menemencioğlu'nun uyguladığı politika İngiltere'yi tatmin etmiyordu. Numan Menemencioğlu 15 Haziran 1944 yılında Dışişleri Bakanlığı görevinden istifa etti. Menemencioğlu'nun istifa etmesinden sonra İngiltere, Türkiye üzerindeki baskıyı arttırdı. 15 Haziran 1944 tarihinde İngiltere, Türkiye'den Almanya ile siyasi ve diplomatik ilişkilerini kesmesini istedi. Türkiye, 2 Ağustos 1944 tarihinde Almanya ile siyasi ve diplomatik ilişkilerini kesti. Alınan bu karar hem Müttefik Devletlere hem de Sovyet Rusya'ya ittifakın yükümlülüğünü yerine getirilmesi olarak sunuldu.⁵¹

1944'te Almanya'nın savaşlarda başarısızlığa uğraması sonrasında, Türkiye üzerindeki baskı nedeniyle Türk-Alman diplomatik ilişkileri kesildi. 1942 yılında yayımlanan Birleşmiş Milletler Beyannamesine göre savaş sonrası yapılacak barış konferansına katılabilmek için Almanya'ya karşı savaş açma mecburiyeti vardı. Türkiye Almanya'ya savaş ilan etmediği için bu konferansa katılamayacaktı. Rusya, Yalta Konferansı'nda Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na alınmasını istemedi. 1 Mart 1945'e kadar Mihver Devletlere savaş ilan eden devletlerin Birleşmiş Milletler Cemiyeti'ne üye

⁵⁰ Eraslan, Baran, "Türk Dış Politikası", s. 355-356.

⁵¹ Deringil, Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, s.243-251.

olabileceği kararı alınca Türkiye 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti.⁵²

1.4.2. II. Dünya Savaşında Türkiye'nin Katıldığı Uluslararası Konferanslar

II. Dünya Savaşı'nın baş aktörleri iki blok halindeydi. Mihver Devletleri oluşturan; Almanya, İtalya, Japonya Müttefik Devletleri oluşturan ise; İngiltere, Fransa ve sonradan eklenen ABD ile SSCB idi. 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'ya saldırması ile başlayan savaş Avrupa, Uzakdoğu ve Kuzey Afrika'yı sarmıştı. Türkiye'nin bu savaşta uyguladığı en etkin dış politika "aktif tarafsızlık" anlayışı çerçevesi içinde savaş dışı kalarak Türkiye'nin toprak bütünlüğünü korumak ve denge siyaseti izlemektir. Almanya'nın, Balkanlarda işgallere başlaması İngiltere ve Sovyet Rusya'yı tedirgin etmişti. Bulgaristan'ın Mihver grubunda yer alacağını açıklaması sonrası Almanya Yunanistan ve Yugoslavya'yı işgal etmesi sonrası Alman birlikleri Türkiye sınırına dayanmıştı. Suriye ve Irak'ta Alman yanlısı subaylar yönetimi ele almasıyla Türkiye'nin komşularından Sovyet Rusya ve İran, Almanya'nın etkisinde değildi. Türkiye sınırında yaşanan bu gelişmeler tehdit ve tehlikeli olaylardı. Yaşanan bu gelişmeler sonrası İngiltere, Türkiye'yi Müttefik Devletler grubu içinde savaşa girmesi için ikna etmeye çalışıyordu. Türkiye ise Almanya ile Sovyet Rusya'nın kendine saldırabileceği ve askeri teçhizat bakımından yeterli olmadığını gerekçe göstererek savaşa girmeyi uygun görmedi.⁵³

ABD ile SSCB'nin, müttefikler grubu içinde savaşa girmesi sonrası savaşın seyri değişmeye başladı. Almanya'nın, Stalingrad'da yenilmesi sonrası, Müttefik Devletler savaşı kısa süre içinde bitirmek istiyordu. Savaş sonrası için planlar yaparak stratejik öneminden dolayı Türkiye'nin bu planın içinde olmasını istiyorlardı.⁵⁴ 1943 yılı Müttefik Devlet başkanları için cephede elde edilen askeri ve psikoloji başarı yılıydı. Meydana gelen gelişmeler sonrası bir dizi konferanslar tertip ederek savaş sonrası planlamaya başladılar. Roosevelt, Churchill ve Stalin ile görüşmeyi gerekli görüyordu. İlk toplantı Kazablanka'da 14-24 Ocak 1943 tarihinde yapıldı. Stalin, davetli olmasına rağmen toplantıya katılamadı. Bu savaşta kesin galip geleceklerini öngören Müttefik Devletler bu konferans ile savaş sonrası da kendileri planlayacaklarını ön görüyorlardı.

⁵² Eraslan, Baran, "Türk Dış Politikası", s.356.

⁵³ Kadri Unat, "Atatürk Sonrası Türkiye", Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Editör, Temuçin Faik Ertan, Siyasal Kitapevi, 8.baskı, Ankara 2020, s. 253-255

⁵⁴ Unat, "Atatürk Sonrası Türkiye", 254-256.

Bunun için de Almanya'ya "koşulsuz teslimiyet" taleplerini iletiyorlardı.⁵⁵ "Koşulsuz teslimiyet" talebi Almanya için tek başına bir şey ifade etmiyordu. Bu talep Alman kamuoyu tarafından bir ulusun yok edilmesini ifade ettiği için topyekûn savunma yapılması gerektiğini vurgulamalarına neden oldu. Bu fikirde ileriki dönemde azalmalar başladı. Bu politik söylem daha çok siyasiler üzerinde etkili oluyordu.⁵⁶ Konferansı düzenleyen liderler dünya barışını korumaktan ziyade kendi çıkarlarını korumayı amaç edinmişlerdi. Roosevelt, Churchill' e 1942 yılında yazmış olduğu mektupta Almanya'yı birçok cepheden kuşatarak yok edilebileceğini ifade etmiş ve bunun içinde Türkiye'nin kendi yanlarında olmasının öneminden bahsetmişti. Churchill, yazdığı cevapta konu üzerinde çalışacağını ve bu konunun kendisini mutlu edeceğini ifade etmişti. 1943 yılı baharında Türkiye'nin müttefikler safında savaşa girmesi için çaba sarf edeceğini belirtti.⁵⁷

İsmet İnönü, savaş bittikten sonra Sovyet Rusya hakkında ciddi endişeleri vardı. Türkiye tarafsız tutumunu devam ettirerek Churchill ile aralarında fikir ayrılığı vardı. Türk kamuoyu da Türkiye'ye fiili bir saldırı olmadığı sürece savaşa karşıydı.⁵⁸

Churchill, 30 Ocak 1943 tarihinde, Türkiye'nin Ağustos 1943 tarihine kadar savaşa katılmasını sağlamak için Adana'ya gelmişti. Bu görüşmede İsmet İnönü'nün yanında Şükrü Saraçoğlu, Numan Menemencioğlu, Feridun Cemal Erkin ve Fevzi Çakmak bulunuyordu. İngiliz Hükümeti, Türkiye'nin savaşa girme konusunda istekli olmadığını düşündüğü için Churchill'in görüşme yapması taraftarı değildi. Churchill, İngiliz Hükümeti'ne yaptığı açıklamada bu görüşmeye Türkiye'yi savaşa sokmak için gitmeyeceğini, Türkiye'nin korunması için neler yapılması gerektiğini anlatmak için gideceğini açıkladı. Churchill, bu görüşmede böyle bir talepte bulunmamıştı. Türkiye savaşa girmeme gerekçesi olarak sunduğu askeri teçhizat yetersizliği gerekçesi karşısında İngiltere ve ABD'nin Türkiye'ye yardım yapabileceğini, bu yardım sonrası savaşa girerse savaş sonu oluşacak konjonktürde Türkiye'nin elinin güçlü olacağını

⁵⁵ Nezihe Selcen Korkmazcan, İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Diplomasisi, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, Ankara 2021, s. 189-191.

⁵⁶ Ian Kershaw, Çöküş Almanya, 1944-1945, Çev. Selçuk Uygur, Kronik Yayınları, 1. Baskı. İstanbul 2021, s.537.

⁵⁷ Korkmazcan, İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Diplomasisi, s.191.

⁵⁸ Ayhan Kamel, 1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi, İnkılap Yayınları, İstanbul 2014, s.171.

açıkladı. Churchill'in amacı Trakya bölgesindeki Türk askeri üstlerinin kullanımını İngilizlere açmaktı.⁵⁹

Bu görüşmede İsmet İnönü'nün amacı Türkiye'yi savaş dışı tutarak, alabildiği kadar askeri yardım alabilmektir. Balkanlarda meydana gelen gelişmeler Türkiye'nin 1943 yılı sonlarına kadar savaşa girmesini gerekli kılıyordu. İnönü'nün aklını kurcalayan en önemli mesele Sovyet Rusya'nın, Türkiye'yi tehdidiydi. Şükrü Saraçoğlu bu tehdidi Churchill'den gizlemedi. Bu görüşmede İsmet İnönü, Churchill'e, Almanya ile bir barış görüşmesini teklif etmişti. Stalingrad mağlubiyeti sonrası Almanya'nın daha fazla ezilmesini önleyerek Sovyet Rusya'nın tek güç olmasının önüne geçilmesini istiyordu. Böylece, Almanya Rusya karşısında bir denge unsuru olabilecekti. Churchill ise bu tehdidin önüne geçmenin en kolay yolunun, Türkiye'nin Müttefiklerin yanında savaşa girmesi olarak görmesiydi. Bu görüşme sonunda Türkiye için iki mesele gün yüzüne çıktı. Birincisi Türkiye'nin askeri gücünün yetersizliği ve güçlendirilmesi gerektiği, ikincisi ise Türkiye'ye hareket serbestisi tanınması gerektiği idi. Burada alınan karar gereğince, Türkiye'nin savunma sanayinde bir yıllık ihtiyacının acil karşılanması ve eğer Türkiye savaşa katılırsa İstanbul ve İzmir gibi önemli kentlerin savunması için İngiltere'nin hava savunma desteği vermesiydi. Adana görüşmeleri her iki taraf için olumlu geçtiği söylenemezdi. Çünkü bu görüşmede İngiltere, Türkiye'yi savaşa girmeye ikna edememişti. Türkiye ise İngilizleri, Sovyet Rusya'nın saldırgan bir politika izleyerek genişleme amacıyla olduğu konusunda ikna edememişti.⁶⁰

Roosevelt ile Churchill, 12-16 Mayıs 1943 tarihleri arasında Kuzey Afrika cephesinin kapanmasının ardından Washington'da buluşarak savaş ile ilgili sorunları görüştü. Görüşülen konular arasında; İtalya'nın savaş dışı kalması için işgal edilmesi, Romanya petrolünün bombalanması için Türk hava sahasının kullanılması, İkinci bir cephenin 1944 ilkbaharına kadar Fransa'da açılması ve savaş sonunda yapılacak olan barışı koruma ve sürdürme görevinin İngiltere, ABD, SSCB ve Çin'e verilmesiydi. Böylece Dört devletin girişimleriyle Dünya Konseyi kurulacaktı. Türkiye ise bu konseyin bir kolu olan Balkan Federasyonu'na bağlı olacaktı.⁶¹

⁵⁹ Hüner Tuncer, İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye, Kaynak yayınları, 1. Basım, İstanbul 2012, s.121.

⁶⁰ Tuncer, İsmet İnönü'nün Dış Politikası s.122-125.

⁶¹ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995), s.297.

Roosevelt ve Churchill ile yanında bulunan heyetlerin katılımıyla 11-24 Ağustos 1943 tarihlerinde Quebec Konferansı yapıldı. Burada Türkiye'nin durumu görüşüldü ve savaş dışı kalmasının daha doğru olacağı belirlendi. Çünkü Türkiye'nin yeterli askeri gücünün bulunmadığı düşünülüyordu. Ayrıca Normandiya'da bir cephe açılması, Almanya'nın silahtan arındırılarak müttefik devletlerin denetimi altına alınması kararlaştırıldı. Konferans sonrası Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun New York Times gazetesine yaptığı açıklamada Türkiye'nin tarafsızlığını korumasına rağmen Müttefik Devletlere daha yakın olduğunu açıkladı.⁶²

19-30 Ekim 1943 tarihleri arasında yapılan Moskova Konferansı'nın toplanma kararı Quebec Konferansında alınmıştı. Konferanslara katılım Dışişleri Bakanları düzeyinde oldu. Moskova Konferansı, Tahran'da yapılması planlanan konferans öncesinde ön görüşme şeklinde geçti.⁶³

Konferansa ABD, Çin ve Sovyet Rusya Dışişleri Bakanları katıldı. Bu konferansta, Sovyet Rusya'nın isteği üzerine 1944 yılı ilkbaharında ikinci bir cephenin açılması, Türkiye'nin savaşa girmesi için baskılar arttırılarak aktif görev almasının sağlanması ve savaş sonrası Dünya barışını korumak için dört devletin iş birliği içinde olması gerektiği kararı alındı. Savaşın bundan sonraki evresi içinde Avrupa'da çıkabilecek sorunların çözümü için "Avrupa komisyonu" kurulması kararı alındı.⁶⁴

İngiltere Dışişleri Bakanı, Moskova Konferansı'nda değerlendirilen konularla ilgili görüşmek için dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nu Kahire'ye davet etti. Bu görüşme teklif ilk olarak Türkiye'den gelmiş olsa da Anthony Eden bunu kabul etmedi. İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nın bu görüşmenin Türkiye'nin savaşa yönelik politikasını değiştirebilmek için bir fırsat olduğunu ifade etmesi üzerineyse Kahire'de buluşma isteği Menemencioğlu'na iletilmişti.⁶⁵ Daha sonrasında ise Anthony Eden, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile alakalı endişelerini ortadan kaldırmaya çalıştı. Moskova'da yapılan görüşmelerde Sovyetler Birliği'nin yayılmacı bir politika izleyeceğine dair herhangi bir emare gözlemediğini belirten Eden, Dışişleri Bakanı Menemencioğlu'nu bu konuda ikna edemedi. Menemencioğlu, savaştan sonra Sovyetler Birliği'nin, İngiltere ve

⁶² Tuğrul Otaç, "İkinci Dünya Savaşında Müttefik konferansları ve Türkiye İçin Önemi", Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt: I, Sayı 1, Yıl Ocak 2019, s.97-126.

⁶³ Muharrem Gürkaynak, İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Avrupa'da Savunma ve Güvenlik, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 25.

⁶⁴ Uçarol, siyasi Tarih, s.803-804.

⁶⁵ Ahmet Şükrü Esmer, Oral Sander, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası", Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), Siyasal Kitabevi, Ankara 2014, s.173.

Amerika ile iyi ilişkiler kuracağını ve bu devletlerin engel olamayacağı davranışlarda bulunmayacağını garanti aldığı taktirde savaşa girmesi konusunu tartışabileceğini ifade etti.⁶⁶

Gerçekleştirilen görüşmelerden bir sonuç alınamamış ve taraflar ayrılırken Menemencioğlu, Churchill ile Adana Konferansı'nda görüştükleri konuları öne çıkardı.⁶⁷ Bu konunun öne çıkarılmasında esas amaç ise, Churchill'in Türkiye'yi hiçbir durum altında savaşa girmesi için zorlamayacağına yönelik taahhüttün hatırlatılmasıydı. Menemencioğlu, Kahire'den ayrılmasından önce müttefiklerin Türk havaalanlarını kullanma talebinin kabul edilmediğini ancak Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda hükümete sunacağını ifade etmiş ve görüşmeler bu şekilde sonlanmıştır.⁶⁸

Tahran konferansı 1943 yılının 28 Kasım ve 1 Aralık tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Açılış konuşmasını Roosevelt'in yaptığı konferansta, Tahran'da savaşın mümkün olduğu kadar çabuk kazanılma amacıyla toplanıldığını ifade etti. Bu konferansta Rusya, ikinci cephenin açılmasında ısrarcı oldu. Açılacak olan ikinci cephede Türkiye'nin de savaşa katılması gerektiği kararı verildi.⁶⁹ Toplantı İran'da yapılmıştı. İran'ın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığının desteklenmesi kararı alındı. Bu konferansta Müttefik Devlet arasında ortaya çıkan görüş farklılıkları kendini gösteremeye başladı. Boğazların statüsü gündeme geldi fakat kendi aralarında görüş birliğine varamadılar.⁷⁰

4-6 Aralık 1943 tarihinde toplanan İkinci Kahire Toplantısına İsmet İnönü, Roosevelt ve Churchill katıldı. İsmet İnönü'nün 29 Ekim 1943 Cumhuriyet Bayramı'nda yaptığı konuşmada, Türkiye'nin fedakarlıktan kaçınmayacağını açıklaması Müttefik Devletlerde Türkiye'nin savaşa gireceği yönünde algılandı. Yapılacak Kahire Konferansı öncesi İnönü hem Churchill'den hem de Roosevelt'ten davet aldı. Her iki başkan İnönü'ye ayrı ayrı uçak gönderdi. Bu durum Müttefikler arasında fikir ayrılığının olduğunu göstermekteydi. İsmet İnönü, konferansa katılabileceğini ama

⁶⁶ Mustafa Aydın, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye, 1939-1945", Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Ed. Baskın Oran, Cilt: I, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s.458.

⁶⁷ Osman Yalçın, "İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi". Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 12, Yıl 2011, s.701-731.

⁶⁸ Cemil Koçak, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), Cilt: II, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s.178-180.

⁶⁹ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995), s.300.

⁷⁰ Uçarol, Siyasi Tarih, s.804.

bunun devletler arasında eşit statüde olması gerektiğini eğer bu gerçekleşirse toplantıya katılacağını bildirdi.⁷¹

Bu konferans, Türkiye üzerindeki baskının en çok olduğu konferanstı. Türkiye bu konferanstaki fırsatı kaçırdığında savaş sonrası yalnız kalabileceği İngiltere tarafından Türkiye'ye hissettirildi. İsmet İnönü ise savaşa girilmediği takdirde Türkiye'nin tehlikede olacağı savını asla kabul etmedi. Savaş dışında kalınır ise ancak, Türkiye o zaman daha güvende olabileceğini vurguladı.⁷²

Türk yetkililer, Almanya'nın yenilmediği sürece Türkiye'ye ağır bedeller ödetecek durumda olduğunu Müttefik Devlet temsilcilerine anlatmaya çalışıyordu. İsmet İnönü, Roosevelt ile birebir yaptığı görüşmede Türkiye'ye yapılan yardımın yetersiz olduğundan bahsedince Roosevelt'te yapılan yardımın az olduğunu kabul etti. 5 Aralık'ta yapılan üçlü görüşmede İngiltere'nin, Türkiye'yi savaşa girmesi için kesin tarih vermesi için baskı yapmasına İnönü karşı çıktı. Churchill, Türkiye'ye verilmek istenilen uçakların Türkiye tarafından teslim almada kasıtlı olarak geciktirme yaptığını söylemesi üzerine Türk yetkililer bu uçakların artık demode olduğunu, yeni tip uçaklar verilirse bunları kabul edebileceğini hatta Adana görüşmelerinde söz verilen yardımların dahi yapılmadığını bildirdi.⁷³

Müttefik Devletlerin baskısıyla, İnönü savaşa katılmayı prensip olarak kabul etmesine rağmen savunma gücü için askeri malzeme ve teçhizat yardımlarının yapılmasını istiyordu ve ortak yapılacak olan harekât planının belirlenmesini istiyordu. İngiltere, 15 Şubat 1944 tarihine kadar İngiliz uçakların yerleşeceği havaalanlarının hazırlanmasını ve bu tarihte Türkiye'nin savaşa girmesini istiyordu. İsmet İnönü ise hazırlıklar tamamlandıktan sonra savaşa girilebileceğini açıklıyordu. Tartışmaların burada tıkanması üzerine Roosevelt 7 Aralık'ta Kahire'den ayrıldı. İnönü ve Churchill görüşmeye devam etseler de kesin karar almadan 8 Aralık'ta Kahire'den ayrıldılar. İnönü bu toplantıda prensip olarak savaşa girme kararı dışında başka bir söz vermemişti. Böylece Müttefikler karşısında zaman kazanmıştır.⁷⁴

1945 yılına gelindiğine savaşın kaderi büyük ölçüde belli olmaya başlamıştı. 4-11 Şubat 1945 tarihleri arasında Yalta Konferansı'nda; Roosevelt, Churchill, Stalin bir araya gelerek 1 Mart 1945 tarihine kadar Mihver Devletleri'nden; Almanya ve Japonya'ya

⁷¹ Deringil, Denge Oyunu, s.225-227.

⁷² Uçarol, Siyasi Tarih, s.836-837.

⁷³ Deringil, Denge Oyunu, s.227-229.

⁷⁴ Aydın, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye, 1939-1945, s.458.

savaş ilan eden devletlerin San Francisco toplantısına katılma hakkı ve Birleşmiş Milletler kurucu üyeleri arasında olabileceğinin kararını aldılar.⁷⁵

Türkiye ise; Almanya ve Japonya'ya 23 Şubat 1945'te savaş ilan etti. Savaş ilan edilmesiyle, Türkiye resmen Müttefik Devletlerin yanında yer aldı. San Francisco Konferansı'na katılma hakkı kazandı ve Sovyet Rusya ile ilişkilerini düzeltme isteğini ortaya koydu. Sovyet Rusya Dışişleri Bakanı Molotov, Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e 1925 yılında imzalanan ve 7 Kasım 1945 tarihinde sona erecek olan Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasını feshini istediğini bildirdi. Türkiye ise, Sovyet Rusya'ya teklifinin ne olduğunu sordu ve her iki ülkenin çıkarına yeni bir antlaşma yapabileceğini bildirdi. Türkiye-Rusya arasında olaylar bu şekilde gerçekleştiği dönemde 25 Nisan-26 Haziran 1945 tarihleri arasında San Francisco görüşmeleri başladı. Resmi olarak adı "Uluslararası Örgüt Oluşturmaya Mahsus Birleşmiş Milletler Konferansı" tır. Konferans, galip devlet temsilcilerinin katılımı ile olmuştur. Konferansta 46 devletin 1200 temsilcisi bulunuyordu. Konferans uzun ve tartışmalı geçti. Güçlü devletlerin, geri kalmış devletler üzerinde üstünlük kurmak istemeleri tartışmanın yaşanmasına neden olmuştur. Bu tartışma, büyük devletlerin BM Güvenlik Konseyinde üyeliklerinin sürekliliği ve veto haklarının verilmesi ile çözüldü.⁷⁶

Asıl büyük tartışma ABD ile Sovyet Rusya arasında oldu. Bu iki devletin savaş sonrası beklentisi ile savaştan sonra izleyecekleri politikanın farklı olacağı, birbirlerine karşı olacakları tavırlarından belli oluyordu. Birleşmiş Milletler Antlaşması bu konferansta hazırlandı ve 26 Haziran 1945 tarihinde yapılan toplantıda 51 devlet temsilcinin oy birliği ile kabul edildi. Böylece Birleşmiş Milletler teşkilatı kurulmuş oldu. San Francisco Konferansı'nın yapıldığı esnada 7 Mayıs 1945 tarihinde Almanya teslim olunca savaşın Avrupa ayağı sona erdi. Bu gelişme sonrası, Müttefik Devletler Postdam'da yeni bir konferansın toplanması kararını aldılar. 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında yapılan konferansta Polonya, Almanya, Avusturya, Boğazlar, İspanya, İtalya, Japonya ve Uzakdoğu gibi meseleler görüşüldü. Konferans sonunda, ABD ile Sovyet Rusya arasındaki müttefiklik durumu sona ermeye başladı ve Soğuk Savaş Dönemine doğru giden süreç yavaş yavaş başladı.⁷⁷

⁷⁵ Eraslan, Baran, "Türk Dış Politikası", s.356.

⁷⁶ Unat, "Atatürk Sonrası Türkiye", s.258.

⁷⁷ Uçarol, siyasi Tarih, s.808-810.

ABD'nin, Japonya'nın teslim olması için, konferans sonrasında Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombası saldırı düzenlemesi ile 14 Ağustos 1945'te Japonya teslim olmuş ve savaş bütün Dünya da tamamen sona ermiştir.⁷⁸

1.5. II. Dünya Savaşı Sonunda Uluslararası Konjonktür

II. Dünya Savaşı, yirminci yüzyılın en büyük olayıydı. Savaş sona erdikten sonra dünyada kalıcı barışın sağlanacağı ve güvenliğin olacağı düşünülüyordu. Birleşmiş Milletler Cemiyeti'nin kurulması, barış ve güvenliğin sağlanmasındaki en büyük kazanç olarak görülüyordu. Fakat, yaşanan süreç dünyayı “Soğuk Savaş” olarak adlandırılan iki kutuplu bir hale sürüklemişti.⁷⁹

Altı yıllık ızdırapla geçen dönemin sonunda dünya barışını sağlamak kolay olmadı. Uluslararası yaşanan mücadeleler, büyük devletlerin kendi aralarında sürdürdükleri çatışmalar, yerel savaşlar Üçüncü Dünya Savaşı'nın kapısını aralamaktaydı. Sıcak çatışma durumu olmasa da barış da sağlanamamıştı.⁸⁰

II. Dünya Savaşı, daha öncesinde benzerine rastlanmamış bir savaş teknolojisinin kullanıldığı ve aynı zamanda benzeri olmayan bir yıkımı beraberinde getiren tarihteki en büyük savaş olarak izlerini göstermiştir. 5 Mayıs 1945 tarihinde Almanya'nın kayıtsız şartsız teslimi ile savaşın Avrupa ayağı sona ermişti. Savaşın tüm dünyada sona ermesi 14 Ağustos 1945 yılında Japonya'nın kayıtsız şartsız kabulü ile oldu. 1945 yılında yapılan Birleşmiş Milletler toplantısı esnasında Müttefik Devletler arasındaki görüş ayrılıkları tamamen gün yüzüne çıkmıştı. Almanya ile yapılacak olan barış görüşmeleri Sovyet Rusya'nın dışarıda bırakılmasıyla başlamıştı. Roosevelt'in yerine seçilen ABD Başkanı Truman, Sovyet Rusya'nın Doğu Avrupa'dan çekilmesi gerektiğini belirtmişti.⁸¹

Savaş Avrupa'yı her yönüyle etkilemiş ve tahrip etmişti. 40 milyondan fazla insanın hayatını kaybettiği savaşta ölenlerin yarısından fazlası Avrupa kıtasındaydı. Ölen kişi sayısında 20 milyondan fazla kişi ile Sovyet Rusya birinci sıradaydı. 4.3 milyon Polonya, 4.2 milyon Almanya, 1.7 milyon Yugoslavya, 600 bin Fransa, 410 bin İtalya, 390 bin İngiltere, 6 milyon Yahudi, Çingene, Macar ve diğer halklardan oluşan insan kayıplarıydı. Bu kadar yüksek insan kaybı doğal olarak Avrupa'yı ekonomik, siyasi ve

⁷⁸ Unat, “Atatürk Sonrası Türkiye”, s.258.

⁷⁹ Uçarol, Siyasi Tarih, s.849.

⁸⁰ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995), s.319.

⁸¹ Korkmazcan, İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Diplomasisi, s.296.

sosyal yönden olumsuz etkiliyordu. Bu savaşın getirdiği diğer bir boyut ise Avrupa'nın alt yapısının tamamen yok olmasıydı. Yol, köprü, su kanalları, zirai alanlar, fabrikalar zarar görmüştü.⁸² Avrupa'nın ve Dünya'nın ekonomi ve parasal ilişkileri bozulmuş, üretim gücü düşmüş, yatırımlar azalmıştı. Avrupa ülkeleri rezervlerini kaybettiği için büyük bir borç yükü altına girmişti. Bu durum karşısında ABD, savaştan daha az hasarla çıkması, ihracatını arttırması sermayesini çoğaltmış ve altın stoklarını arttırmıştı. ABD, Avrupa ülkelerine için global mali kuruluşlar kurarak dolaylı yardım yapmayı tercih etti. Birçok ülkede karşılıksız para basımı paranın alım gücünü düşürmüştü ve dış ödemelerde sıkıntı yaşamasına neden olmuştu. Yaşanan devalüasyon nedeniyle ekonomik istikrarsızlık daha da arttı. Ticari ödemeler ve paranın alım gücünün düşmesi ülkeleri ekonomik iş birliği yapmalarına neden oldu.

II. Dünya Savaşı bitmeden önce uluslararası para biriminin kurulması, dövizde istikrarının sağlanması, rezerv sorunlarının çözümü için ABD ve İngiltere'nin öncülüğünde ABD'nin Bretton Woods kasabasında konferans düzenlendi ve IMF'nin⁸³ ve Dünya Bankasının kurulmasına karar verildi. Kurulan bu iki ekonomik kuruluş global ekonomiye yön vermeye başladı. Dolar küresel para birimi kabul edilerek, 35 Amerikan doları 1 Ons altına denk sayıldı. Dünya ekonomisine ABD yön vermeye başladı.⁸⁴

II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle Dünya artık iki kutuplu hale gelmişti. ABD ve SSCB, Dünya'nın iki aktörüydü. İngiltere ise artık eski gücünü kaybetmişti. Sömürgecilik anlayışı artık önemini yitirmiş, milli bağımsızlık ön plana çıkmıştı. Bu iki süper gücün haricindeki devletler her yönüyle zor durumdaydılar. Sosyalizm ise artık yeni trend olmuştu. Savaş boyunca İngiltere ve Fransa'nın uğradığı tahribat onları ABD'nin yanına itmişti. İngiltere ve Fransa, Almanya'ya sahipmiş gibi görünse de aslında Almanya'ya sahip olan ABD ve Sovyet Rusya'ydı. ABD ve Sovyet Rusya Soğuk Savaş döneminde iki kutba ayrılan dünyanın temsilcileriydi. ABD batı müttefikinin, SSCB ise doğu Müttefikinin temsilcisi durumundaydı.⁸⁵

⁸² Çağrı Erhan, "Avrupa'nın İntiharı ve İkinci dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: LI, Sayı 1, Yıl 1996, s.259-273.

⁸³ Nazım Öztürk, "IMF'nin Değişen Rolü ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: LVII, Sayı 4, Yıl 2002, s.95-125.

⁸⁴ Burak Aydemir, "II. Dünya Savaşı Sonrasında (1945-1950) Türkiye'nin İktisadi Durumu ve Sosyal Hayatta Yaşanan Gelişmeler", İktimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: I, Sayı 1, Yıl 2021, s.73-89.

⁸⁵ Şenol Kantarcı, "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemi: Yeni Sürecin Adı "Koalisyonlar Dönemi mi?", Güvenlik Stratejileri, Cilt: VIII, Sayı 16, Yıl 2012, s. 47-84.

Emperyalizm ve sömürgeciliğe karşı eşitlik, adalet, özgürlük, bağımsızlık, kardeşlik kavramları önem kazandı. SSCB ise buna öncülük etmeye başladı. SSCB, Alman işgalinden kurtardığı yerlerde sosyalist rejimler kurmaya çalışıyordu ve onları kendisinin bir parçası haline getiriyordu. ABD ise kendi ülkesinin geleceği için SSCB'ye karşı bir şeyler yapmak zorundaydı. Eğer bunu gerçekleştiremez ise bütün ülkeler komünist olabilirdi. ABD, ittifak yapacağı ülkelere bir şeyler vermeliydi. Truman Doktrini ile geri kalmış ülkelere teknik ve ekonomik yardım yapılacaktı. ABD, ülkelerin bağımsızlığını, özgürlüğünü, toprak bütünlüğünü savunmanın yanında onların işgale uğramasını da engelleyerek SSCB'nin rejim ihracı ve istila politikasının da önüne geçmek istiyordu.⁸⁶

1.6. II. Dünya Savaşı Esnasında Türkiye'de Yaşayan Almanların Durumu

Savaşın başladığı ilk yıllarda Almanya'nın stratejik meselelere yaklaşımı, Türkiye ve Almanya arasındaki ilişkinin seyrinde oldukça büyük etki yaratmıştır. Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'ndan önce en önemli önceliklerinin Lozan ve Montrö sözleşmeleri ile elde ettiği statüyü koruyabilmek ve bununla birlikte jeopolitik konumunun muhafaza edilebilmesi için gelecek tehditlere karşı her ne olursa olsun Türkiye'yi savaştan uzak tutmaktı. Bu gerçekleştirmek için iki blok arasında denge politikası gütmüştü. Buna bağlı olarak Almanya ile kurmuş olduğu ilişkilerde bu tavrı önemli derecede belirleyici olmuştur.⁸⁷ Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa ile yapmış olduğu ittifak her ne kadar Almanya ile olan ilişkileri gerse de Almanya'nın cephede gösterdiği başarı sonrası Türkiye ile Almanya'nın yaptığı ticaret anlaşması sonrası ilişkiler tekrar kurulmaya başlandı. Almanya'nın yayılmacı politikası Türkiye'yi sürekli tedirgin eden bir politik gelişmeydi.⁸⁸

Türkiye'yi askeri ve siyasi olarak karşısına almak istemeyen Almanya, Türkiye'nin endişelerinin giderilmesine yönelik bir siyaset sürdürse de Türkiye ve Almanya arasında saldırmazlık anlaşılması imzalanana kadar Alman yayılmacılığına karşı sürekli şüpheli

⁸⁶ Fethullah Akın, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye", İş ve Hayat Dergisi, Cilt: III, Sayı 5, Yıl 2017, s.119-134.

⁸⁷ Gülay Sarıçoban, "İkinci Dünya Savaşı Döneminde (1939-1945) Türk Dış Politikası, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: XXIV, sayı 4, Yıl 2020, s.1755-1777.

⁸⁸ Özçelik, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası", s.258.

davranılmıştır. Mevcut yaklaşıma rağmen Avrupa’da güçlü bir Almanya’nın varlığı Türkiye topraklarında da Almanların varlığıyla paralel bir şekilde ilerlemekteydi.⁸⁹

1933 yılında Hitler’in iktidara gelmesinden sonra politik ve ırki olarak kendisine karşı gördüklerini, uydurma hukuki gerekçelerle ülke dışına çıkmaları için uğraşıyordu. Yahudilere karşı yapılan kötü muamele sonrasında Türkiye dil, din, ırk ayrımı yapmaksızın tüm mültecileri kucakladı.⁹⁰ Kendilerini baskı altında gören birçok Alman bilim adamı, Almanya’dan çıkmanın yollarını ararken Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye’de yüksek okullarda reform hareketini başlatmıştı. Eğitim reformu, Almanya’da kitleler halinde göçe zorlanan entelektüel kadro için bulunmaz bir fırsattı. Patalog Philipp Schwartz öncülüğünde kurulan “Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Birliği” teşkilatının çalışmaları ile 1933 yılından itibaren birçok Alman Hoca, Türkiye’ye gelerek Ankara ve İstanbul’da Üniversitelerde ders vermeye başladılar. 1938 yılında Avusturya’nın işgali sonrası Avusturya ve Prag Üniversitesi’nden birçok hoca akademik kadroya dahil edildi. Ankara ve İstanbul Üniversitesinin haricinde başka enstitüde ve bakanlıklarda çalışan Alman göçmenleri görmek mümkündü.⁹¹

Türkiye’ye gelen Alman göçmenlerin sosyal ve ekonomik durumları diğer ülkelere giden göçmenlere göre daha iyiydi. Türkiye’ye gelenler ekonomik olarak rahattılar. Çünkü olanlara Türkiye’ye gelmeden önce üniversitelerde ve çeşitli devlet kurumlarında çalışma imkanının yasal dayanağı Türk Hükümeti tarafından verilmişti. Türk yetkililer tarafından Alman mültecilerine verilen sözler harfiyen yerine getiriliyordu.

Gelen mültecilerin, Türkiye’ye uyumu diğer Avrupa ve ABD’ye gidenlere göre daha zor olmuştu. Çünkü dil, din ve kültür farkı çoktu. Bu da doğal olarak uyum sağlamayı zorlaştırıyordu. Fakat Türkiye’ye daha önce gelip yerleşmiş olan Almanlar yeni gelenlerin uyum sorunlarını çözmeye onlara hayli yardımcı oluyorlardı. Türkiye’de akademik görev almak isteyenlerin durumları her şeye baştan başlamak zorunda oldukları için zordu. Çünkü onlardan asıl beklenti Türk Akademisyenleri yetiştirmeleriydi. Bu da gönün koşulları içinde çok zordu. Hem ders vermek hem de akademisyen yetiştirmek onlardan beklenilendi. Ama burada iletişim açısından büyük

⁸⁹ Abdussamed Geçer, “İkinci Dünya Savaşı’nda Almanya’nın Türkiye Üzerinden Irak’a Askeri Sevkiyat Gerçekleştirme Tasarısı”, *Asia Minor Studies*, Cilt: VIII, Sayı 2, Yıl 2020, s.479-489.

⁹⁰ Süleyman Tekir, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Sivil ve Askeri Mülteciler Meselesi”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 23, yıl 2019, s.227-256.

⁹¹ Klaus- Detlev Grothusen, “1933 Yıllarından Sonra Alman Bilim Adamlarının Türkiye’ye Göçü”, *Belleten*, Cilt: XLV, Sayı 180, Yıl 1981, s.537-550.

problem bulunuyordu. Alman Akademisyenler Türkçe bilmiyordu. İletişim tercümanlar aracılığı ile sağlanıyordu. Akademisyenler, üniversitelerde sözleşmeli çalıştıkları için birçokları açısında Türkiye onlar için ilk duraktı. Bazı Alman akademisyenler, II. Dünya Savaşı başlamadan ABD'ye gitmişti. Türkiye de kalanların büyük çoğunluğu savaş sonrası Almanya ve ABD'ye gitti.⁹²

1939-1945 yılları arasında Dünya'da savaş yaşanmasına rağmen Türkiye bu savaşın dışında kalmaya çalışmış ülkenin kalkınmasına ve eğitimine önem vermiştir. Ülkeye davet ettikleri Alman bilim adamlarını Nazi zulmünden kurtarmakla kalmayıp bu durumu fırsata çevirerek Türkiye'nin eğitimde ilerlemesini sağlamışlardır. Bilim adamları meslekleri yaparken aynı zamanda saygın bir yaşam sürdürdüler.⁹³

2 Ağustos'u 3 Ağustos 1944'te bağlayan gece Türkiye, Almanya ile siyasi ve iktisadi ilişkilerini kesme kararını, Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Von Papen'e bildirdi.⁹⁴ Bu karar sonrası sayıları yaklaşık 3000 kadar olduğu tahmin edilen Alman vatandaşların, Türkiye'den ayrılmaları için 10 gün süre tanındı. Durumları şüpheli bulunan 100 kadar Almanın acil olarak 24 saat içinde Türkiye'yi terk etmeleri istendi. Alman vatandaşı Yahudilerin ise Türkiye'de kalmasına izin verildi. Nazi yanlısı olmayan ve Türkiye için faydalı olduğu düşünülen Almanlarında kalmalarında sakınca görülmedi. Türkiye'den ayrılmak isteyen Almanlar ise gerekli hazırlıklarını yaparak 6 Ağustos 1944 tarihinde Türkiye'den Almanya'ya dönmeye başladılar. Bazı Alman aileler ise Türkiye'den ayrılmak istemediklerini ifade ederek ilgili makamlara bildirdi. Almanya'ya dönmek istemeyen ve durumları sakıncalı olmayan Alman vatandaşları Devletler Hukuku'na göre enterne edilecekleri kendilerine bildirildi. Enterne kararı bulunan Alman vatandaşların, İstanbul dışında bir yerde ikamet etmelerine karar verildi.⁹⁵

⁹² Grothusen, "1933 Yıllarından Sonra ...", s. 547-550.

⁹³ Melda Keser, "Philipp Schwartz: Türkiye'ye ve Alman Göçmenlere Katkıları", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: III, Sayı 5, Yıl 2020 s.75-89.

⁹⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), Devre VII, İçtima:1, Fevkalade İnikat, 2 Ağustos 1944, Cilt: XIII, Ankara 1944, s.2-15. (Kaynakçada ve metin içinde TBMMZC olarak kullanılacaktır.)

⁹⁵ Bülent Bakar, "Reel Politğin Türk-Alman İlişkilerine Yansıması: Almanların Ülkelerine Dönmesi ve Türkiye'de Kalanların Enterne Edilmesi (1944-1945)" Tarih Dergisi, Sayı: 63 (2016/1), İstanbul 2016, s.89-126.

2. BÖLÜM

2. II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE'DEKİ ALMANLARA YÖNELİK ALINAN KARARLAR VE UYGULAMALAR

2.1.Sivil ve Askerler ile İlgili Alınan Kararlar

Türkiye, II. Dünya Savaşı boyunca İngiltere ile ittifak yapmasına rağmen olayların gidişatına göre hareket etmiş ve tarafsız bir politika izlemişti. Milletvekillerinin fikirleri ise savaşın gidişatına göre değişiklik gösteriyordu. 1943 Stalingrad'daki Nazi yenilgisine kadar Almanya, Türkiye'nin tarafsızlığından yararlandı. Fakat gidişat Mihver güçlerinin aleyhine dönüşmeye başlayınca Türkiye'deki hâkim güçlerin siyasi tutumları da siyasetleri de değişmeye başladı.⁹⁶ Türkiye'nin sürekli değişkenlik gösteren dış politikası Eski Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras tarafından eleştiriliyordu. Tevfik Rüştü Aras, hükümetin dış politikasının askeri ve siyasi koşullara ayak uyduramadığını ve Türkiye'nin tecrit politikası izleyeceği yerde müttefiklerle iş birliği içinde olmasını ve Sovyetlerle de ittifak yapması gerektiğini vurguladı. Hükümet ise eleştirileri dikkate almadı.

Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nun görevinden ayrılmasından sonra İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'den, Almanya ile ekonomik ve diplomatik ilişkilerini kesmesini istedi. Sovyetler Birliği ise bu konuda Türkiye'nin atacağı adımın kendi açılarından bir anlam ifade etmediğini belirtti. İngiltere'ye göre Almanya ile ilişkilerin kesilmesi, Almanya üzerinde psikolojik etki yapacak ve Balkan devletlerinde de aynı etkinin oluşacağını düşünüyordu. ABD ise, İngiltere'nin bu politikasını destekliyordu. İlişkilerin kesilmesi sonrası Türkiye'nin dış ticaret açığı oluşursa İngiltere bunu karşılayacağını garantisini veriyordu. Almanya ile ilişkilerin kesilmesi Türkiye'nin gözünde savaş anlamına gelmiyordu ama Alman personel ve vatandaşları Türkiye'den çıkarılacaktı.

Almanya ile ilişik kesme konusu 1 Ağustos 1944'te Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu'nda görüşüldü.⁹⁷ Yine aynı gün Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 19. maddesin 2.

⁹⁶Feroz Ahmad, Modern Türkiye'nin Oluşumu, Çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995, s.147.

⁹⁷ Cemil Koçak, Türkiye'de Milli Şef Dönemi 1938-1945, Cilt: II, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 256-264.

Fıkrası gereğince⁹⁸ 2 Ağustos 1944 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplanacağı ilan edilmişti. TBMM üyelerinden Hasan Saka, Kazım Özalp, Rana Tarhan, Türkiye Büyük Millet Meclisini, Almanya ile Siyasi ve İktisadi İlişkilerin kesilmesine dair maddenin görüşülmesi için meclisi toplantıya çağırması sonucu⁹⁹Türkiye, Almanya ile siyasi ve iktisadi ilişkilerini 2 Ağustos 1944 Çarşamba gününü 3 Ağustos 1944 Perşembe gününe bağlayan gece yarısından sonra 411 milletvekilinin onayı ile kesme kararı aldı.¹⁰⁰

Türkiye, “*Almanya ile dost, İngiltere ile müttefik*” anlayışı çerçevesinde II. Dünya Savaşı'nın dışında kalmayı başarmıştı. Normandiya çıkarması sonrasında ise Müttefik Devletler, Türkiye'den artık tercihini yapmasını istedi. Başbakan Şükrü Saraçoğlu, 31 Temmuz 1944' te yaptığı açıklamada Türkiye'nin Mihver Devletleri ile ilişkilerini bitirmesi yönünde zorlandığını ilan etti.

Bu gelişme Türkiye'de bulunan tüm Alman pasaportlu olanların Türkiye'yi terk etmesi gerektiği anlamına geliyordu. Bu durumdan tek istisna olanlar J- pasaport¹⁰¹ sahibi olanlardı. Alman pasaportları, Türk yetkililerce üç kategoriye ayrıldı. A listesi hiçbir koşulda Türkiye'de kalmalarına izin verilmeyecek olanları kapsıyordu. Bunlar Nazi yanlısı olanlar, Finans ve iş dünyasının önde gelenleri, eşcinseller ve ahlaki açıdan sorunlu olanlardı. B ve C pasaport sahipleri ise nitelik olarak sorun olmayan fakat kurumsal nedenlerle oluşturulan listeydi. Bu liste içinde olan ve sınır dışı edilen İstanbul Üniversitesi'nde çalışan Alman uzmanlar geri çağırılırken, Ankara Üniversitesi, Gazi Eğitim Enstitüsü ve Maden Tetkik Arama çalışanları için herhangi bir girişim olmamıştır.¹⁰²

Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde milletvekillerine yaptığı konuşmada durumu şu şekilde açıkladı:

⁹⁸ Teşkilatı Esasiye Kanunu (MADDE 19.- Tatil esnasında Reiscumhur veya Meclis Reisi lüzum görürse Meclisi içtimaa dâvet edebileceği gibi azadan beşte biri tarafından talep vuku bulursa Meclis Reisi dahi Meclisi içtimaa dâvet eder.)

[https://tr.wikisource.org/wiki/Te%C5%9Fk%C3%AEl%C3%A2t%C4%B1_Es%C3%A2s%C3%AEye_Kanunu_\(1924\)13.09.2022](https://tr.wikisource.org/wiki/Te%C5%9Fk%C3%AEl%C3%A2t%C4%B1_Es%C3%A2s%C3%AEye_Kanunu_(1924)13.09.2022).

⁹⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), Devre VII, İçtima:1, Fevkalade İnikat, 2 Ağustos 1944, Cilt: XIII, Ankara 1944, s.2-15.

¹⁰⁰ Resmî Gazete, Almanya ile Siyasi ve İktisadi Münasebetlerimizin Kesilmesine Dair, Sayı.5773 (3 Ağustos 1944), Karar No:1430, s.7414-7415.

¹⁰¹ J-Pasaport, 1938 yılından sonra, Nürnberg Yasalarına göre Yahudi olarak kabul edilen Alman vatandaşların sahip olduğu pasaportlarına kırmızı renkle “J” damgasının vuruluyordu. “J” Yahudi anlamına gelen “Jude” sözcüğünün baş harfidir.

¹⁰² Kurt Laqueur, “Kırşehir 1944-1945: Das Leben der Deutschen Konfinierten in einer Anatolischen Kleinsdat”, Deutsche Wissenschaftler im Türkischen Exil: die Wissenschaftsmigration in die Türkei 1933 – 1945, Ed. Christopher Kubaseck, Günter Seufert, Würzburg 2016, s. 189-201.

“Müttefikimiz İngiltere ittifak çerçevesi dâhilinde bizden Almanya ile siyasi ve iktisadi bilcümle münasebetimizin kesilmesini istemiştir. Birleşik Amerika Hükümeti İngiliz talebini desteklemiştir. Hükümetiniz bu talebi inceden inceye tetkik ederek bunun ittifak çerçevesi dâhilinde ve haklı bulunduğunu görmüş ve müspet cevabını Meclisin kabulüne arz etmeyi kararlaştırmıştır. Bu yüzden doğacak güçlüklerle karşı koymak için de iktiza eden iktisadi ve malî yardım ve askerî malzeme istenmiştir. Müttefikimiz İngiltere'nin, Hükümetin bu isteklerine müspet bir cevap vermesi üzerine Hükümetiniz İngiltere Büyük Elçisine çarşambayı perşembeye bağlayan gece yarısından itibaren Almanya ile siyasi ve iktisadi münasebetleri kesmeyi Büyük Millet Meclisi'ne teklif edeceğini bildirmiştir. Bu müspet cevabımızı Londra büyük bir memnurlukla karşılamıştır. İki gün sonra İngiltere Büyük Elçisi Hariciye'ye imzalı bir mektupla bu kararımızın Türk- İngiliz İttifakının hayatiyet kudretini gösteren maddî bir delili olduğunu ifade etmiş ve bu suretle Türkiye'nin almakta olduğu kıymetli vaziyeti tebarüz ettirmiştir. Arkadaşlar, alacağınız bu karar bir harp kararı değildir. Bunun bir harp kararına munkalip olması veya olmaması karşı tarafın alacağı tavra bağlıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin mukadderatını elinde tutan Büyük Millet Meclisi'nin alacağı bu karar muhakkak ki tarihî ve büyük bir karar olacak ve vatanın hayrına ve selâmetine yarayacaktır.” demişti.¹⁰³

Cumhuriyet Halk Partisi Müstakil Grup Başkanı Ali Rana Tarhan ise şöyle bir açıklama yapmıştır:

“Bugünkü dünya harbini doğuran hareketler başladığı zaman Türkiye, milli mücadeleleriyle çizdiği sınırları içinde, kendini imar ve terakki hamlelerine vermiş bulunuyordu.

Harici siyasette faaliyeti milletlerarası barış hareketine açık yüzle iştirak etmekten, muhitinde itimat ve müsalemet unsuru olmaktan ibaretti. Fakat, hadiselerin tehdit edici inkişafı ve Balkanlara kadar sirayeti karşısında, esaslı emniyet tedbirleri almak zorunda kaldı.

Tek başına alacağı tedbirler kâfi gelemeydi. İngiltere ile aralarında, sulh ve emniyet gayelerinde görüş birliği teessüs etti ve 12 Mayıs 1939 tarihinde

¹⁰³ Resmî Gazete, Almanya ile Siyasi ve İktisadi Münasebetlerimizin Kesilmesine Dair, Sayı.5773 (3 Ağustos 1944), Karar No:1430, s.7414-7415.

TBMM'nin tasvip buyurduğu müşterek beyanname ile, bu iki devlet kendi milli emniyetleri nefine olarak karşılıklı taahhütlere girişmeyi kabul ettiler.

Bu taahhütlerin kati vesikasını 19 İlkteşrin 1939 tarihinde, Ankara'da imzalanan karşılıklı yardım muahedesi teşkil eder.

Bu devletlerin bu suretle birleştikleri cephe, sulh cephesi idi. Fakat, harbin önüne geçmek imkânı bulunamadı ve silahlar patladığı zaman, Türkiye'nin hangi tarafta olduğu taayyün etmiş bulunuyordu.

Beş senedir devam etmekte olan harp esnasında, Türkiye bütün milletlerarası münasebetlerinde, Ankara muahedesi esaslarına sadık kalmağa titiz bir itina göstermiştir.

Türkiye Cumhuriyeti ile Alman Reich'i arasında 18 Haziran 1941 tarihinde imzalanan muahedenin de esas şartı başta Türk-İngiliz ittifakı olmak üzere mevcut taahhütlerimizin mahfuz tutulmasıdır.

Herhangi bir ihtirasın sevki ile değil, sadece emniyeti istihdaf ederek imzaladığımız İngiltere ittifakına bağlılığımızı hiçbir sebep ve tesir sarsamadı. Karşı tarafın en kuvvetli müttefikimizin en zayıf olduğu zamanlarda da bu sadakatimizi teyit ve ilan etmeği bir vazife bir şeref bildik.

İşte, muhterem arkadaşlar, sayın hükümetimizin yüksek tasvibimize arz ettiği Alman Devleti ile siyasi ve iktisadi münasebetlerimizi kesmek teklifi bu ittifakın icaplarından doğmaktadır.

Grubumuz, ittifakımız icabı olduğu kanaatine iştirak ederek hükümetin bu teklifini tasvip ediyor.

Harici münasebetlerimizin yeni safhası ile durumdaki ciddiliğin artacağını kabul etmek lazımdır. Hükümetimizin, yurdun her köşesinde ve bütün işlerinde durumun ciddiliği ile mütenasip tedbirler alması, halkımızın da bu tedbirlerle hareketleriyle müzahir olması hayati bir zarurettir.

TBMM hiçbir zaman sergüzeşt siyaseti yapmamıştır.”¹⁰⁴

Şeklinde yapmış olduğu açıklama ile alınan kararı savunmuştur.

¹⁰⁴ Son Posta, “Karar Etrafında Mecliste Söz Söyleyen Hatipler”, 3 Ağustos 1944.s.3.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, TBMM'nin yedinci dönem ikinci yasama yılı açılış konuşmasında Almanya ile ilişkilerin kesilmesini şu şekilde ifade etmişti:

“İngiltere ile ittifakımızın çerçevesi içinde olarak, Almanya ile ekonomik ve diplomatik münasebetlerimizin kesilmesine karar verdiniz. Bu tarihî karar, şümül ve tesiri itibarıyla, beklenen neticeleri vermiştir. Şüphesiz ki bu karar, millî iradenin çok önemli ve isabetli bir eseri olmuştur.

Cihan harbi Müttefikler lehine kesin neticeli safhasına girmiş bulunuyor. Gelecek sulhun insanlığa adaletli, küçük, büyük her millet için emniyetli bir devir getireceğini umuyoruz.

Milletlerin istiklâlini ve emniyetini koruyan yeni bir düzen kurmak için büyük devletlerin elbirliğiyle çalışmaya muvaffak olacağına inanıyoruz. Türkiye, milletler ailesinde faydalı ve yardımcı bir uzuv olarak elinde olan her gayreti sarf edecektir.”¹⁰⁵

Alınan bu karar dönemin Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu tarafından Almanya Büyükelçisi Van Papen'e 3 Ağustos 1944 Perşembe günü öğleden sonra tebliğ edildi.¹⁰⁶ Türkiye ile Almanya'nın siyasi ve iktisadi ilişkisini kesmesi Reuters'in Ankara Radyosundan naklen verildi. Türkiye ise verdiği bu kararın savaş kararı olmadığını açıkladı. Londra Radyosu öğle yayınında Türkiye'nin aldığı bu kararın haberini yayınladı. Başbakan M. Churchill öğlen sonrası Avam Kamarası'ndaki beyanatında meclisin aldığı kararı açıkladı.¹⁰⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 2 Ağustos 1944 tarihinde aldığı ilişik kesme kararının bir savaş ilan etme kararı olmadığı belirtildi. Almanya ve Japonya'ya savaş ilanı 23 Şubat 1945 tarihinde yapıldı.¹⁰⁸ Savaş kararı alınmasındaki sebep ise, 1 Ocak 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ne göre Türkiye'nin 1945 yılında toplanacak olan Birleşmiş Milletler toplantısına katılmasını sağlamak içindi.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Resmî Gazete, Reiscumhur İsmet İnönü'nün T. B. M. Meclisinin Yedinci İntihap Devresinin İkinci İçtima Yılına Açarken Umumi Heyette İrat Buyurdıkları Nutuk, Sayı.5846 (2 Teşrinisani 1944), s.7832.

¹⁰⁶ Son Posta, “Başvekil Kararı Alman Elçisine Tebliğ Etti”, 3 Ağustos 1944.s.1

¹⁰⁷ Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, (D.B.T.D.A.) 501_32050-126351-1.

¹⁰⁸ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı DBTDA 501_32056-126065-1.(Dipnotta, metin içinde ve kaynakçada DBTDA olarak kullanılacaktır.)

¹⁰⁹ DBTDA 501_32056-126066-1.(İkinci Dünya Savaşı sonrasında demokratik ve özgürlükçü bazı ülkeler arayış içerisine girmişler. Birleşmiş Milletler kavramı ilk kez ABD Başkanı F.D. Roosevelt tarafından ortaya atılmış ve 1 Ocak 1942 tarihinde 26 ülkenin Mihver Devletlere karşı birleşme ve savaşı sürdürme kararını içeren Birleşmiş Milletler Bildirgesi ve Atlantik Bildirgesi ilk kez resmen

Almanya ile siyasi ilişkilerin kesilmesinden sonra Türkiye ve Almanya bazı kararlar aldı. Almanya'nın Ankara Büyükelçiliği, aldığı kararla konsolosluga ziyareti yasaklamış, önemli dosyaları ve teknik aletleri de yok etmişti. Büyükelçi Von Papen'i hemen geri çekme kararı aldı. İki ülke karşılıklı olarak diplomatik personeli geri çağırdı. Fakat işlemler uzun sürünce Türkiye'deki Alman personellerin yurt dışına çıkışlarına izin verilmedi. İstanbul Başkonsolosluk çalışanları 3 Eylül 1944'te Tarabya'da bulunan büyükelçilik yazlık konutunda, Avusturya eski büyükelçilik binasında ve Alman Lisesinde "ev hapsine" alındılar. Bunlar yirmi dört saat gözetim altında tutuldular. Ankara'dakiler ise büyükelçilik binasında gözetim altında tutuldular.¹¹⁰

Almanya ile siyasi ve iktisadi ilişkilerin kesildiği zaman, Türkiye'de bulunan Alman tebaasına ait insan sayısının 2500 ile 3000 olduğu tahmin ediliyordu.¹¹¹ Türk Emniyet Müdürlüğü'nce durumları şüpheli bulunan 100 kadar Almanın ülkeyi acilen terk etmelerini istenmekteydi. Bu durumda olanların, Almanya ile ilişkinin kesilmesinin ertesi günü Türkiye'den ayrılmaları gerekmekteydi.¹¹² Mübadeleye tabi olan Alman vatandaşların, Almanya'ya dönmek için İstanbul'da toplanmaları istendi. Bu grupların ülke içindeki yol masrafları İçişleri Bakanlığı'nca ödeneceği kararlaştırıldı.¹¹³

Sakıncalı listesinde olmayıp Türkiye'den ayrılmaları istenilen Alman vatandaşlara ise, ülkeden ayrılmaları için yaklaşık on günlük bir zaman tanınmıştır. Almanlardan oluşan ilk kafilenin ise 4 Ağustos 1944 günü hareket edeceği, büyükelçilik çalışanlarının ise hususi bir trenle ileriki günlerde ülkeden ayrılacağı, bu konuda içişleri Bakanlığı bünyesinde özel bir komisyon oluşturularak konunun takip edildiği belirtildi. Gidecek olanlara ise nakil vasıtalarının temin edileceği, diğer taraftan Türk Devlet Kurumları'nda çalışan ve emniyeti uygun görünen belli miktarda Alman vatandaşı ve Alman Yahudilerinin bu karardan istisna tutulacağı vurgulandı. Ülkesine dönmek istemeyenlerin ise belirlenen kamplara kesin olarak sevk edileceği belirlenmişti. Almanlara yönelik bu kararlar alınırken diğer taraftan Almanya'da bulunan Türklere, Konsolosluk ve Berlin Büyükelçiliği tarafından ülkeye dönmeleri için tebligat

kullanılmıştır. Müttefik Devletler kendilerini "United Nations Forces" olarak adlandırmışlardır. <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi olaylar/birlesmis-milletler-bm-183>)

¹¹⁰ Reiner Möckelmann, İkinci Vatan Türkiye Ernst Reuter'in Ankara Yılları, Çev. Ahmet Arpad 2. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020, s.343-344.

¹¹¹ Akşam "Birçok Alman Türkiye'de Kalmak İstiyor, 3 Ağustos 1944, s.1.

¹¹² Cumhuriyet "Meclisin Kararı, Dün Öğle Üstü Alman Büyükelçisine Bildirildi", 3 Ağustos 1944, s.1.

¹¹³ DBTDA 501_33875-132122-2.

yapıldı.¹¹⁴ Tebligat yapılanların, 130'u devlet hesabına, 270'i kendi hesabına öğrenim gören 400 kadar öğrenci, 20-25 civarında tacir, hasta ve konsolosluk çalışanlarıdır.¹¹⁵

Türkiye'den ayrılmak isteyen Alman vatandaşları kendilerine tebliğ yapıldıktan sonra ihtiyaçlarını belirleyerek hazırlıklara başlamış ve kendileri için gerekli olan kişisel eşyalarını temin ettiler. Bunun için Ankara'da bulunanlar ihtiyaç duyulan birtakım sabun, çorap, fanila, valiz; İzmir'de bulunan tebaanın da yüklü miktarda manifatura ve tuhafiyeye eşyaları temin etmesinden sonra Almanya'ya yolculuk için İstanbul'a hareket etmişlerdir.¹¹⁶

Aslen Alman uyruğundan olup, Türk vatandaşı olmuş, Nazi taraftarı ve istihbarat görevi görenler tespit edilmiştir. İstanbul doğumlu Karl Schnicke koyu bir Nazi taraftarı olup istihbarat elemanı olarak çalıştığı için yurt dışına çıkarılmasına rağmen Polonya devletinden aldığı pasaportla, tekrar istihbarat çalışması yapmak amacıyla ülkemize girmeye çalışmıştır, bu gibi durumda olanlara tekrar vize verilmemeye çalışılmıştır.¹¹⁷

Türkiye'den ayrılacak olan Alman vatandaşları için Gümrük ve İnhisar Vekaleti Gümrük İşleri Müdürlüğü, gümrüklerde yapılacak işlemlerle ilgili olarak bir beyanname yayınlamıştır. Yayımlanan bu beyannameye göre:

“1- Kor Diplomatik mensupları mübadele suretiyle memleketi terk edeceklerinden kendilerinin ve ailelerinin ne vakit memleketten çıkacakları malum değildir. Bunların toplu bir halde mübadeleleri zaruri olduğundan çıkışları sırasında kendilerine ve ailelerine katı münasebet etmiş iki memleket hissi uyandırılmayacak şekilde azami nezaket ve kolaylık gösterilecek eşyaları beyan, muayene gibi hususlarda mutat diplomasi, nezaket kolaylıklarından müstefit olacaktır.

2-Diplomatik memurlar haricinde kalan tebaanın muamelesi de aynı ana prensip dâhilinde cereyan etmekle beraber, haklarında memleketimizi terk eden yolculara tatbik edilen esaslar dâhilinde muamele tatbik olunacaktır.

Bunların yabancı memleketlere çıkışlarında nüfus başına azami 10 kilo yiyecek maddesi ile 100 kilo sair eşyayı çıkarmalarına müsaade edilecek ve bu eşyanın

¹¹⁴ Son Posta “Başvekil Kararı Alman Elçisine Tebliğ Etti”, “Alman Tebaasına on Günlük Mühlet Tespit Edildi”, 3 Ağustos 1944.s.1-3.

¹¹⁵ Akşam “Birçok Alman Türkiye’de Kalmak İstiyor”, 3 Ağustos 1944.s.1.

¹¹⁶ Cumhuriyet “Meclisin Kararı Dün Öğle Üstü Alman Büyük Elçisine Bildirildi”, 3 Ağustos 1944, s.3.

¹¹⁷ DBTDA 501_32274-129172-3.

heyeti umumiyeti zat eşyası telakki edilerek vergi ve resimlerden muaf tutulacaktır.

3-Yolcunun beraberinde götüreceği 100 kilo eşya için bu miktarı fazlası ile aşmayacak şekilde kontrolde müsamaha gösterilecek, vergi ve resimleri verilmek şartı ile de olsa fazla eşyanın çıkarılmasına müsaade edilmeyecektir.

4-Mübadeleye tabi olan bütün şahısların lisansa tabi olan eşyayı beraber götürmeleri için ayrıca lisans aranmasına lüzum olmayıp ancak ithal ve ihracı memnu neviden olan eşyanın bu meyanda çıkarılmasına müsaade edilmeyecektir. Bilhassa yazılı kitaplar, minyatürler gibi tarihi kıymeti haiz eserlerin çıkarılmasına asla müsaade olunmayacaktır.

5-Memleketimizi terk eden Alman tebaasının yanlarında para, çek, altın, gümüş, platin gibi ihracı memnu maddelerle mürettep mücevherat ve saire gibi kambiyo dolayısı ile tahdide tabi kıymetler bulunup bulunmadığı aranacak ve her yolcudan İzmir, İstanbul, Ankara, Samsun ve Mersin Kambiyo Mürakipliklerince pasaportlarında veya ellerine verilen vesikalarda yazılı miktarı aşmamak şartı ile yabancı para, çek ve sair kıymetlerin ve yalnız 25 Türk lirasının ihracına müsaade edilecektir.

6-Mübadelenin icrasına nezaret ve lüzumlu muayene ve kontrol için memur tahsisi işi İstanbul Başmüdüğü Methi Adalan tarafından bizzat idare edilecek ve demiryolu veya sair nakliyat müesseselerinin tespit ettikleri hareket saatlerine uyacak şekilde muayene ve kontrollerin icrası her işe tercihen yaptırılacaktır.

7-Mübadeleye tabi olmaksızın çıkarılacak olan Almanların Emniyet teşkilatınca konacak olan kontrol ve nizamata Gümrük memurları son derece riayetkâr olacaklar ve bu hususta icap ederse Emniyet teşkilatının amirleri ile de temas edeceklerdir.

8-Mübadeleye tabi olacak Almanya ve işgali altındaki memleketlerden gelecek Türk tabiiyetindeki şahıslar için de Gümrükler azami kolaylık göstererek bunların muayenelerini süratle ikmal edecekler ve gümrük muamele ve muayenelerinde mağdur olmamaları için son derece hassasiyet göstereceklerdir.

9-Pityon-Svilingrad'da bulunan gümrük memurları kendilerine yeni bir tebligat yapılincaya kadar vazifelerine devam edeceklerdir.

10-Münasebetin kesilmesi 2 Ağustos 1944 Çarşamba'yı Perşembe'ye bağlayan gece yarısından itibaren yürürlüğe gireceğinden bu ana kadar Türkiye'den yapılacak ihracat ve Almanya'dan Türkiye'ye vuku bulacak ithalat normal şekilde devam edecek ve bu saatten sonra bu muamelelerin icrası yeni bir emre kadar durdurulacaktır.

11-Münasebetin kesilmeye başladığı saatten itibaren Edirne'den Dedeağaç istikametine trenlerin transit olarak geçmesine de müsaade olunmayacaktır.

12-Bu saatten itibaren Alman Ticaret ve Seyrisefain Mukavelesinin en ziyade müsaadeye mazhar millet kaydından istifade eden devletler muveradatına da tatbiki durdurulacak ve bu gibi eşya için İthalat Umumi Tarifesindeki vergi hadleri ile Alman Ahdi Tarifesindeki farklar depozito edildiği takdirde kabul edilecek ve eşya gümrüklerden geçirilecektir.

13- Alman Ticaret ve Seyrisefain Mukavelesinin gümrük muameleleri üzerinde vücuda getirdiği tesirler bertaraf edilecek ve Ticaret ve Tediye Antlaşması hükümleri alman menşeli mallar hakkında yeni bir işara kadar tatbik olunmayacaktır.

14-Bulgaristan ve Romanya gibi hem hudut bulunduğumuz veya doğrudan doğruya nakliyat icrası mümkün olan memleketlere yapılacak ihracat ile Macaristan gibi Münasebatımızın devam ettiği memleketlere Bulgaristan ve Romanya tariki ile ihracat yapılmasına devam edilecektir.

15-Çarşamba'yı Perşembe'ye bağlayan gece yarısına kadar gümrük ve sair çıkış vergileri ödendiği halde yurt dışı edilmemiş olan mallardan alınan çıkış vergileri bu cihetler tevsik edilmek şartı ile vergileri tahsil etmiş olan gümrüklerce geri verilerek eşyadan gümrük nezareti kaldırılır.

16-Memlekette çıkarılmış olup da Almanya ile iktisadi münasebetlerin kesilmesi yüzünden bu memleketçe kabul edilmeyen veya kabul edilmeyecek olan eşya, toprağından, limanlarından transit edilen memleket tarafından Türkiye'ye iade edildiği takdirde memlekete kabul edilerek gümrüğün nezaret ve murakabesi altında sahiplerine alakadarlarca teslim edilir ve çıkış vergileri 4226 sayılı kanunun 11. maddesinin "E" fıkrası gereğince 16. maddedeki bildirişe göre geri verilir.

17-Esirlere ait eşya ile Kızılay veya Haç'a ait eşya hakkında bu tahdit ve takyitler tatbik olunmayacaktır".¹¹⁸

Gümrük ve İnhisar Vekâlet'inin yayınlamış olduğu bu beyannameye ek olarak, Türkiye'den ayrılacak olan Alman vatandaşları için İstanbul Vilayeti de bir nizamname hazırlayıp yayınlamış, hazırlanıp yayınlanan bu nizamnameye göre:

"I-Memleketimizde mevcut Alman Devleti tebaası ile Almanya'daki Türk vatandaşlarının mütekabilen mübadelesi takarrür etmiştir. Bu itibarla vilayet dahilinde bulunan ve ikamet tezkeresi hamili olan Alman Devleti tebaasına memleketi terk etmeleri için 4/8/1944 tarihinden itibaren bir hafta mühlet verilmiştir. Bu mühletin hitamında yurdu terk edecek olan Alman tebaası şahıslar:

1- Nüfus başına azami (100) kiloluk eşyası ile yine azami (10) kiloluk yiyecek eşyası çıkarabilirler. Bunlar zati eşya addolunarak gümrük vesaire resimlerden ve lisanstan muafken geçirilebilecektir. (İhracı memnu eşyaya ait hükümler mahfuzdur.)

2-Mezuniyet almaksızın şahıs başına (25) Türk lirası çıkarabilirler, Ankara, İstanbul, İzmir, Samsun ve İçel Kambiyo Müdür ve Mürakiplerinden müsaade alarak Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası vasıtası ile şahıs başına azami (500) Türk liralık bir meblağı Alman Kliring kanalı ile Almanya'ya gönderebilirler.

3-Platin, altın ve gümüş (külçe, sikke, masnu şekilde ziynet eşyası dahil) çıkarabilmeleri aşağıdaki şartlara bağlıdır. Alyans ve mutat olarak taşınan saat hiçbir kayda tabi değildir.

A)- 28/9/939 tarihinden sonra yurdumuza gelmiş olanlar beraberlerinde getirip ilk gümrük kapımızda vazifedar memurlara verdikleri beyannamelerde gösterdikleri ve pasaportlarına kaydettirdikleri bu nevi kıymetleri bu beyanname veya pasaportların ihraç kapısında salahiyyetli memurlara ibrazı sureti ile çıkarabilirler.

B)-A fıkrasında yazılı tarihten önce memleketimize gelmiş olanlar beraberlerinde getirmiş oldukları bu nevi maddeleri Ankara, İstanbul, İzmir,

¹¹⁸ DBTDA 30-10-0-0-212-439-24.

Samsun ve İçel Kambyo Müdürlük ve Mürakipliklerinden müsaade almak suretiyle beraberlerinde götürebilirler. Bu müsaade ya alakadarın pasaportlarına kaydedilir veyahut ellerine bir vesika verilir.

II-Birinci maddede gösterilen yabancılar verilen mühlet zarfında vilayetimiz Emniyet Müdürlüğüne müracaatla tespit edilen zamanda harekete hazır oldukları bildirecekler ve hareket gün saat ve vasıta hakkında yapılacak tebligatı alacaklardır. Zabıta bu hususta kendilerine her türlü izahatı verecek ve kolaylık gösterecektir.

III-İş bu ilan alakalı şahıslar tebliğ makamındadır”.

Türkiye’den ayrılmaya karar veren Alman vatandaşları için yapılması gereken iş ve işlemlerin ne şekilde yapılması gerektiğini vurgulaması açısından bu beyanname önemlidir. İçerik açısından hangi işin ne şekilde yapılacağı tam olarak belirtilmiştir. ¹¹⁹

2.1.1. Enterne Kavramı

Enterne kelimesi, Fransızca interné sıfatından gelmekte olup¹²⁰ İngilizcede, “Internment”¹²¹, İtalyancada, “internamento”¹²², Almancada, “Internierung”¹²³, Rusçada ise “İnternirovannii”¹²⁴ şeklinde kullanılmıştır. Hukuk dilinde “gözetim altına almak, etkisiz hale getirmek” anlamında kullanılmıştır.¹²⁵ Türkçede “bir yere kapatmak, zorunlu ikamet ettirmek” anlamında kullanılmıştır. Daha açık bir tabirle, iki ülke arasında bir savaş durumu olduğunda gemi, denizaltı, uçak, tank gibi savaş araçlarının üçüncü bir ülkeye teslim olması sonucu bunlara el konulması, mürettebatının ise tutuklanıp bir süre sonra ülkelerine gönderilmeleri veya gitmek istemeyenlerin ülke içinde belli bir bölgede ikamet etmeye zorlanmaları şeklinde türeyen bir kavramdır. Enterne olan savaş araçları enterne eden ülkenin hakimiyeti altına girer ve savaşan taraflarca tahrip edilmekten, mürettebat ise esir alınmaktan kurtulur. Enterne kelimesi, tarihte ilk kez II. Dünya

¹¹⁹ Tanin, “Buradan Gidecek Almanlar-Hazırlanan Talimatnamenin Esasları”, 4 Ağustos 1944, s.1-2.

¹²⁰ <https://sozluk.gov.tr>.

¹²¹ <https://www.dict.com/ingilizce-turkce/internment>.

¹²² <https://www.dict.com/italyanca-turkce/internamento>.

¹²³ <https://www.dict.com/almanca-turkce/Internierung>.

¹²⁴ <https://kartaslov.ru>.

¹²⁵ <https://sozluk.adalet.gov.tr/Enterne>.

Savaşı sırasında 1940 yılında bazı İngiliz tayyarecilerinin Belçika'ya inmeğe mecbur kalarak enterne edilmesi esnasında kullanılmıştır.¹²⁶

Japonya,7 Aralık 1941'de Pearl Harbor'daki ABD üstlerine saldırı düzenledikten sonra, Asya ülkelerine yönelik işgallerini sürdürdü. Japonya'nın gerçekleştirdiği bu olay sonrası ABD makamları tarafından olası Japon saldırılarına karşı batı sahillerinde yaşayan Japon azınlığın düşmanla iş birliği yapabileceği endişesiyle onları enterne etme kararı aldı. ABD başkanı Franklin Roosevelt 9066 sayılı talimatı imzalayarak Japon azınlığın enterne kamplarına yerleştirilmesinin önünü açtı. Enterne kararı alınması sonrası 120.000 Japon güvenlik gerekçesiyle enterne edildi. Bunlar, ABD'nin değişik yerlerine kurulan kamplarda mecburi ikamete tabii tutuldular. Mecburi ikamete tabii tutulanlar arasında aynı zamanda ABD vatandaşı olanlarda vardı.¹²⁷

2.1.2 Deport Kavramı

Yabancılar hukukuna göre, Türkiye'de bulunan yabancıların Türkiye'den sınır dışı edilmelerine ve ayrıca sınır dışı edilenlerin ülkeye giriş yasağı konulmasına İngilizce "sınır dışı etmek" anlamına gelen "deport" denmektedir. Sınır dışı etme kararı uygulandığında uygulama olarak daha çok "deport" kavramı kullanılır.¹²⁸

Sınır dışı kavramıyla beraber ele alınması gereken başka bir kavram ise "yabancı" kavramıdır. Sınır dışı etme işlemi sadece yabancılara uygulanabilir. Sınır dışı eylemini gerçekleştiren ülke ile vatandaş sınır dışı edilen ülkenin arasındaki hukuki ilişki, sınır dışı etme yetkisinin çerçevesini belirlemektedir. Yabancı kavramı genellikle, yaşadığı ülkenin vatandaşı olmayan gerçek kişiler için kullanılır. Yani Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin vatandaşlık haklarına sahip olmayanlara yabancı denilmektedir. Bir başka devletin vatandaşı olanların yanında vatansızlar da bu tanımlamaya dahildir. Yasal olarak ikamet edenler ile yasadışı bir ülkede bulunan yabancıların sınır dışı edilmesi yabancıların hukuki durumunu düzenleyen kurallar çerçevesinde gerçekleşir.¹²⁹

Sınır dışı etme eyleminin gerçekleştirmesinin hukuki niteliğine bakıldığında bu işlemin aslında devlet tasarrufu olduğu görülmektedir. Çünkü ülke için varlıkları çeşitli

¹²⁶ <https://turkcenedemek.com/>

¹²⁷ Ömer Zeytinoğlu, "ABD ve Japon Azınlığın Enterne Edilmesi", Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Blog No:37, 15/06/2021,1-5.

¹²⁸ <https://www.altinkayasancakli.com/deport-sinir-disi-edilme-kararinin-kaldirilmasi>.

¹²⁹ Makbule Koçak, Yüksek Lisans Tezi, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Yabancıların Türkiye'den Sınır Dışı Edilmesi", Ankara Üniversitesi (2011), Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.40-41.

sebeplerle sakıncalı görülen kişilerin, devlet tasarrufu ile ülke dışına çıkarılması eylemi sınır dışı etme olarak adlandırılmıştır. Bu konu ile ilgili bir başka bakış açısı ise sınır dışı etme eyleminin aslında devletin uhdesinde olan “kamusal yetki” olarak görülmesidir. Kamusal yetki anlayışına göre devlet egemenliğinden kaynaklanan yetki olmasıdır. Kamu güvenliği açısından bu eylemin gerçekleşmesidir.¹³⁰

2.2. Savaş Sonunda Türk-Alman Nüfus Mübadelesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin aldığı karar dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu tarafından Almanya’nın Türkiye Büyükelçisi’ne bildirilmiştir. Türk Alman ilişkilerinin kesildiğine dair kararın bildirilmesi sonrası, yaklaşık 3000 olduğu tahmin edilen Alman vatandaşlarına, on gün içinde ülkeyi terk etmeleri kararı tebliği edilmişti. Gidecek olanlar gerekli hazırlığı yaptıktan sonra¹³¹, 11 Ağustos 1945 tarihine kadar müddet tanınmıştır. Türkiye’den ayrılacak olanlarla Almanya’dan gelecek Türk vatandaşları Edirne hudut boyunda mübadele edileceklerdir.¹³² Emniyet Müdürlüğüne müracaat ederek pasaport başvurusu yapanların sayısı hayli fazla olduğu için bunlara hareket gün ve saatleri sonradan tebliğ edilecektir.¹³³ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, ülkeyi terk edecek olanlara mümkün olan yardımları yapacağını belirtilmiştir. Türkiye’yi ilk terk edenler, 4 Ağustos 1944’te İstanbul-Sivelingrad ekspresi ile Alman Matbuat Dr. Henrich Komichke ve ismi belirtilmeyen bir kişi olduğu belirtilmiştir.¹³⁴

Almanya’nın, Ankara Büyükelçisi Von Papen ise, 4 Ağustos 1944’te Ankara’dan İstanbul’a hususi servis vagonu ile seyahat etmiş, gelirken kendisine Hariciye Vekaleti Protokol Umum Müdür Yardımcısı Behçet Özdoğan’ın refakat etmiştir.¹³⁵ Trenin Haydarpaşa Garı’na gelmesiyle vilayet protokol memuru Semuh, vagona giderek büyükelçiyi, vali adına karşılamıştır.¹³⁶ Büyükelçi, 5 Ağustos 1944’te Almanya’ya hareket etmiştir. Von Papen’i, Mihver Devletleri sefaretleri erkânı ile Alman kolonileri

¹³⁰ Nedime Tuğçe Yiğit, Yüksek Lisans Tezi, “Yabancıların Türkiye’den Sınır Dışı Edilmesi”, Selçuk Üniversitesi (2018), Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.7.

¹³¹ Bülent Bakar, “Reel Politğin Türk-Alman İlişkilerine Yansıması: Almanların Ülkelerine Dönmesi ve Türkiye’de Kalanların Enterne Edilmesi (1944-1945), s.98.

¹³² Vakit “Gözü Altı Almanlar da Memleketlerine Gönderilecekler”, 05 Ağustos 1944, s.1.

¹³³ Cumhuriyet “Şehrimizdeki Almanlar 6,8 ve 10 Ağustos’ta Hareket Edecekler”, 05 Ağustos 1944, s.3.

¹³⁴ Son Posta “Enterne edilmiş Olan Alman Subay ve Erleri de Gönderilecek”, 05 Ağustos 1944, s.3.

¹³⁵ Son Posta “Dün Sabahki Trenle Ankara’dan Şehrimize Gelen Von Papen Gece Almanya’ya Hareket Etti”, 06 Ağustos 1944. s.1.

¹³⁶ Cumhuriyet “Von Papen Memleketimizi Terk Etti”, 06 Ağustos 1944. s.1.

kendilerini Nazi usulü selamla uğurlamıştır.¹³⁷ Kendisine bu yolculukta torunu Matmazel Baruh, hususi katibesi Roza, Şoförü ve garsonu refakat etmiştir.¹³⁸

Türkiye’den ayrılacak olan Alman tebaasına ait ilk kafilе 06 Ağustos 1944 Pazar günü İstanbul-Sivelingrad ekspresi ile 42’si kadın, 34’ü çocuk, 31’i erkek olmak üzere toplam 107 kişidir. Giden trende Almanlar için ayrılan beş yataklı vagona Macar, Rumen, Bulgar tebaalı bazı kimseler de bulunmaktadır.¹³⁹ Ülkenin muhtelif yerlerinden gelen 78 kişi ile toplam 83 kişilik olan ikinci kafilе 08 Ağustos 1944’te Türkiye’den ayrılmışlardır.¹⁴⁰ Giden bu grubun içinde Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesinden Profesör Muller’de bulunmaktadır.¹⁴¹ Üçüncü Alman kafillesi 10 Ağustos 1944’te Türkiye’den ayrılmış bulunmaktadır. Ayrılan bu üçüncü grupla ilgili olarak dönemin gazeteleri farklı rakamlar vermektedir. Cumhuriyet gazetesi 193 kişi¹⁴², Son Posta gazetesi bu sayının 190 olduğunu¹⁴³, Ulus gazetesi 204 kişinin ayrıldığını¹⁴⁴, Tanin gazetesi ise bu sayının 350 olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁵ Almanya’ya dönecek olan dördüncü kafilе 14 Ağustos 1944’te Sirkeci-Sivelingrad ekspresi ile hareket etmiştir. Toplam 350 kişilik olan bu grubun 190’ı erkek, 130’u kadın ve 30’u da çocuklardan oluşmaktadır.¹⁴⁶ 245 kişilik bir Alman kafillesi ise 15 Ağustos 1944’te ayrılmış, ayrılanların 211’i İstanbul’dan, 30’u Ankara’dan 4’ü ise Giresun’dan gelenlerdir.¹⁴⁷ Bazı nedenlerden ötürü ülkelerine dönmemiş olan 25 kişilik Alman tebaası Avrupa Ekspresle Türkiye’den ayrılmışlardır.¹⁴⁸ İzmir’den gelen ve Almanlardan oluşan 22 kişilik bir kafilе daha Türkiye’den ayrılmıştır.¹⁴⁹ 27 Ağustos 1944 tarihinde Almanya’ya giden son kafilеde toplam 141 Alman tebaası vardır.¹⁵⁰ Türkiye’de bulunan ve ülkelerine dönmek zorunda olan Alman vatandaşların hemen hemen hepsinin Türkiye’yi terk ettiği bu sayının toplam 2400 ile 2500 civarında olduğu, sağlık sebebiyle ayrılmayanların ise birkaç gün içinde Türkiye’den ayrılacağı belirtilmiştir.¹⁵¹

¹³⁷ Akşam “Van Papen Dün Akşam Hareket Etti”, 06 Ağustos 1944. s.3.

¹³⁸ Tanin “Alman Büyükelçisi Dün İstanbul’dan Ayrıldı”, 06 Ağustos 1944. s.6.

¹³⁹ Son Posta “Şehrimizdeki İlk Alman Kafillesi Dün Akşam Gitti”, 07 Ağustos 1944. s.1.

¹⁴⁰ Ulus “İstanbul’dan 83 Alman Daha Gitti”, 09 Ağustos 1944. s.1.

¹⁴¹ Akşam “Dün Akşam 83 Kişilik Bir Kafilе Hareket Etti”, 09 Ağustos 1944. s.1.

¹⁴² Cumhuriyet “Üçüncü Alman Kafillesi de Dün Gece Gitti”, 11 Ağustos 1944. S.1.

¹⁴³ Son Posta “Dün de 190 Alman Türkiye’den Ayrıldı”, 11 Ağustos 1944. S.1.

¹⁴⁴ Ulus “Dün Akşama Kadar İstanbul’dan 579 Alman Tebaası Ayrıldı”, 11 Ağustos 1944. S.1.

¹⁴⁵ Tanin “Şehrimizdeki Almanlar”, 11 Ağustos 1944. S.1.

¹⁴⁶ Son Posta “350 Kişilik Bir Alman Kafillesi de Dün Akşam Gitti”, 15 Ağustos 1944. S.3.

¹⁴⁷ Ulus “245 Alman Daha Dün İstanbul’dan Ayrıldı”, 16 Ağustos 1944. S.2.

¹⁴⁸ Tanin “İstanbul’dan Giden Almanlar”, 17 Ağustos 1944. S.3.

¹⁴⁹ Ulus “22 Kişilik Bir Kafilе Daha Almanya’ya Hareket Etti”, 18 Ağustos 1944. S.1.

¹⁵⁰ Akşam “Bir Alman Kafillesi Daha Sevk Edildi” 28 Ağustos 1944, s.3.

¹⁵¹ Vakıf “Şehrimizden 2500 Alman Ayrıldı”, 19 Ağustos 1944. S.3.

Türkiye’den ayrılmak isteyip de ayrılamayanlar için Türk Hükümeti yeni planlama yaparak bu durumda olan Almanları İstanbul’da Alman okulunda, başkonsolosluk binasında ve Tarabya’daki büyükelçilik binasında ikamet ettirdi.¹⁵²

Türkiye, Almanya ile siyasi ve iktisadi ilişkilerini kesmesine rağmen, Almanya’daki savaş esirleri ile Alman işgali altında bulunan ülkelerin muhtaç halkına, Türk öğrenci, memur ve diğer vatandaşlara yiyecek, içecek ve giyecekleri önceden olduğu gibi Milletlerarası Kızılhaç Cemiyeti’nin Türkiye’de bulunan delegeleri aracılığı ile yapılmasına devam edilmiştir.¹⁵³

Türk Hükümeti’nin Almanya ile olan siyasi, iktisadi ve diplomatik ilişkilerini parti grubunun gizli toplantısında şiddetli tartışmalar sonucu alınan ve meclis tarafından onaylanan bu karar sonrasında, Almanya bu durumu; Türkiye’nin İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Rusya’nın isteklerine boyun eğmek olarak görmüştür. Türkiye Almanya arasında 18 Haziran 1941 tarihinde imza edilen ve 25 Haziran 1941 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanan Türk-Alman Dostluk Antlaşmasını, Almanya’nın uyarısına rağmen Türkiye’nin terk ettiğini, bunun üzerine Alman Hükümeti de Berlin’deki Türk Maslahatgüzarına misyonunun sona erdiğini ve Almanya’yı derhal terk etmelerini Almanya Dışişleri Protokol Şefi aracılığı ile tebliğ etmiştir.¹⁵⁴

II. Dünya Savaşı’nın yapıldığı dönemde Almanya’da Millî Eğitim Bakanlığı hesabına 35 öğrenci okumaktadır. Bu öğrencilerin altısı eğitimlerinin sonunda, diğerleri ise eğitimlerine devam etmekte olup doktoralarını yapmaktadırlar. Bu öğrencilerin eğitim aldıkları alanlar ise; on iki elektrik, yedi makine, beş inşaat, iki mensucat, bir mimardır. Bu öğrencilerin İsviçre’ye nakillerinin gerçekleşmesi istenmiştir.¹⁵⁵ Mübadelenin Drottningholm Vapuru ile yapılmasını Alman yetkililer imkânsız görmüş, mübadelenin Alman hastane gemisi ile yapılmasını, bu geminin önce İstanbul’a giderek Alman vatandaşlarını alıp İskenderiye’ye, Sicilya’ya ve Lizbon’a uğrayarak orada bulunan mübadele edilecek olan grupları da alarak doğrudan Göteborg’a gitmesini istemiştir. Bu

¹⁵² Kurt Laqueur, “Kırşehir 1944-1945: Das Leben der Deutschen Konfinierten in einer Anatolischen Kleinsdat”, Deutsche Wissenschaftler im Türkischen Exil: die Wissenschaftsmigration in die Türkei 1933 – 1945, s. 196.

¹⁵³ DBTDA 30-10-0-0_232-563-31.

¹⁵⁴ DBTDA 501_31963-130407-14.

¹⁵⁵ DBTDA 501_32171-128643-1.(Burada bir veya birkaç meslek grubunda eğitim gören öğrencilere ait listede eksiklik bulunmaktadır.)

konuyu müzakere etmek amacıyla bir Alman heyeti Bern'e gitmiştir.¹⁵⁶ Almanya ile yapılan görüşmeler sonunda, Almanya'daki memur ve Türk vatandaşlarının İsveç bandıralı Drottningholm Vapuru ile Göteborg'dan İstanbul'a nakilleri ve mübadelenin orada yapılması kararı alınmış, alınan bu karar sonrası İsviçre Hükümeti, Dışişleri Bakanlığı'ndan resmi olan veya olmayan vatandaşlarımızın taşınma ücretleri ile iliği kesin taahhüt istemiştir.¹⁵⁷

Dışişleri Bakanlığı İsviçre Elçiliği'ne Cumhuriyet Hükümeti'nin Türk Vatandaşları için kendi payına düşen ücretlerin ödeneceğini beyan etmiş,¹⁵⁸ bu suretle Türkiye'ye gelecek her vatandaş için, vapur kumpanyası tarafından istenilen iki bin İsveç kronunun Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından ödenmesine karar verilmiştir.¹⁵⁹

Vapurun ülkeye gelmesine müteakip vapurda bulunan 320 Türk yolcu için 640.000 İsveç kronunun "Passege Drottningholm" şehri ile "Stockholm Einskildabank" bankasına telgrafla ödenmesi istenmiştir. İsveç Sefaretinden alınan bilgi doğrultusunda yolcu sayısının 320 değil de 314 olduğu, bu nedenle Türkiye'nin ödemesi gereken ücretin 628.000 İsveç kronu olduğu belirtilmiştir.¹⁶⁰ Fakat bu 314 yolcunun, 229 kişinin Türk vatandaşı olduğu, 85 kişinin tabiiyetinin kuşkulu bulunduğu görülmüş, vapura binen kişilerin tabiiyetinin inceleme görevini İsveç makamlarınca yapılmış olmasında dolayı, vapur hareket etmeden önce Türk yetkililere bildirim ancak vapur hareket ettikten sonra yapılmıştır.

Türk heyeti de mübadele işlerinin sekteye uğratılmaması için Başbakanlığın izni ile vapuru Türk topraklarına kabul etmiştir.¹⁶¹ Türk vatandaşı sıfatıyla gelen tabiiyeti kuşkulu bulunan bu 85 Yahudi'nin yol ücreti olan 170.000 İsveç kronunun Dışişleri Bakanlığı bütçesinden ödenmesine karar verilmiştir.¹⁶² Tabiiyeti kuşkulu bulunan bu 85 Yahudi'nin ücretlerinin sonradan onlardan tahsil edilebilmesi için ödeme yapılmadan önce; tabiiyetleri, yardıma muhtaç olup olmadıkları, isimleri, adresleri, tahsilatın ne şekilde yapılabileceği gibi tedbirler alınmış,¹⁶³ alınan bu gibi tedbir sonrasında Dışişleri Bakanlığı Muhasebe Müdürlüğü tarafından, Hazine Genel Müdürlüğü emrine yatırılıp oradan Emlak ve Eytam Bankası'na verilerek alacaklı olan vapur kumpanyasına

¹⁵⁶ DBTDA 539_328843-320819.

¹⁵⁷ DBTDA 501_32250-126820-2.

¹⁵⁸ DBTDA 501_32250-126820-1.

¹⁵⁹ DBTDA 501_32189-127809-5.

¹⁶⁰ DBTDA 501_32189-127-809-27.

¹⁶¹ DBTDA 501_32189-127809-21.

¹⁶² DBTDA 501_32189-127809-18.

¹⁶³ DBTDA 501_32189-127809-15.

verilmiştir.¹⁶⁴ Yapılan 170.000 İsveç kronu ödemenin tahsilatını Dışişleri Bakanlığı müsait olmadığı gerekçesiyle Maliye Bakanlığı'ndan bu tahsilatın yapılmasını talep etmiş ve Maliye Bakanlığı bu ücretin tahsilatını yapmıştır.¹⁶⁵ Türkiye'ye gelen bu 85 Yahudi'nin tabiiyet durumlarının tayini ve tespiti yapılmış Türk vatandaşı olmayanların ise Filistin'e gönderilmesi kararı alınmıştır.¹⁶⁶

Tablo 1. Drottningholm Gemisine Binen Yahudilere Ait Liste:

Sıra No	Adı- Soyadı	D. Tarihi ve Yeri	Baba Adı	Ana Adı
1	Ariel Suzanna	1895-İzmir	Avram Angazi	Victoria
2	Nenet (kızı)	1926-Belçika	Nesim	Suzanna
2	Alischeh Flora	1874-Viyana	Aynerisch F.	Bertha
4	Camilla (kızı)	1897-Viyana	Maurice	Flora
5	Mızrahi Esther	1914-Belçika	Abraham Yatveski	Ayde Şulak
6	Josef (oğlu)	1933-Belçika	-	Esther
7	Rebeka Lili (kızı)	1936-Belçika	-	Esther
8	Finkelstein Balja	1906-Polonya	Berhart	Rosa
9	Raimond (kızı)	1939-Polonya	-	Belja
10	Edith (oğlu)	1928-Polonya	-	Belja
11	Nahoum Melitta	1904-Farnkfurt	Robert Schwarz	Rodolfine
12	Rachel (kızı)	1941-Berlin	-	Melitta
13	Dingenatan Marie	1888-Odesa	Avram	Rebeka
14	Malalel Mike	1892-La Haye	Jacob	Rosetta
15	Rosetta (kızı)	1928-La Haye	-	Mike
16	Afnain Rosa	1915-İzmir	Avram	Mazalto
17	Vectoria (kızı)	1933-Milano	Nesim	Rosa
18	Mathilde (kızı)	1941-Milano	Nesim	Rosa
19	Ariel Mathilde	1898-İstanbul	Bohor	Lea
20	Benzoubi Rachel Genzo	1900-Selanik	Avram	Miryan
21	Cohen Flora	1886-İzmir	Sadya	Bohora
22	Halila Dora	1906-İstanbul	Avram	Dudu
23	Cormine (kızı)	1932-Belçika	-	Dora
24	İda (kızı)	1938-Belçika	-	Dora
25	Melalel Jeanne	1903-İstanbul	Avram Sefihn	Etsher Levi
26	Melalel Genyas	1898-İstanbul	Avram	Beja Eskenazi
27	Esphia Esther	1898-İstanbul	Haim Marco	Bulisa Elisa

¹⁶⁴ DBTDA 501_32189-127809-14.

¹⁶⁵ DBTDA 501_32189-127809-12.

¹⁶⁶ DBTDA 501_32189-127809-26.

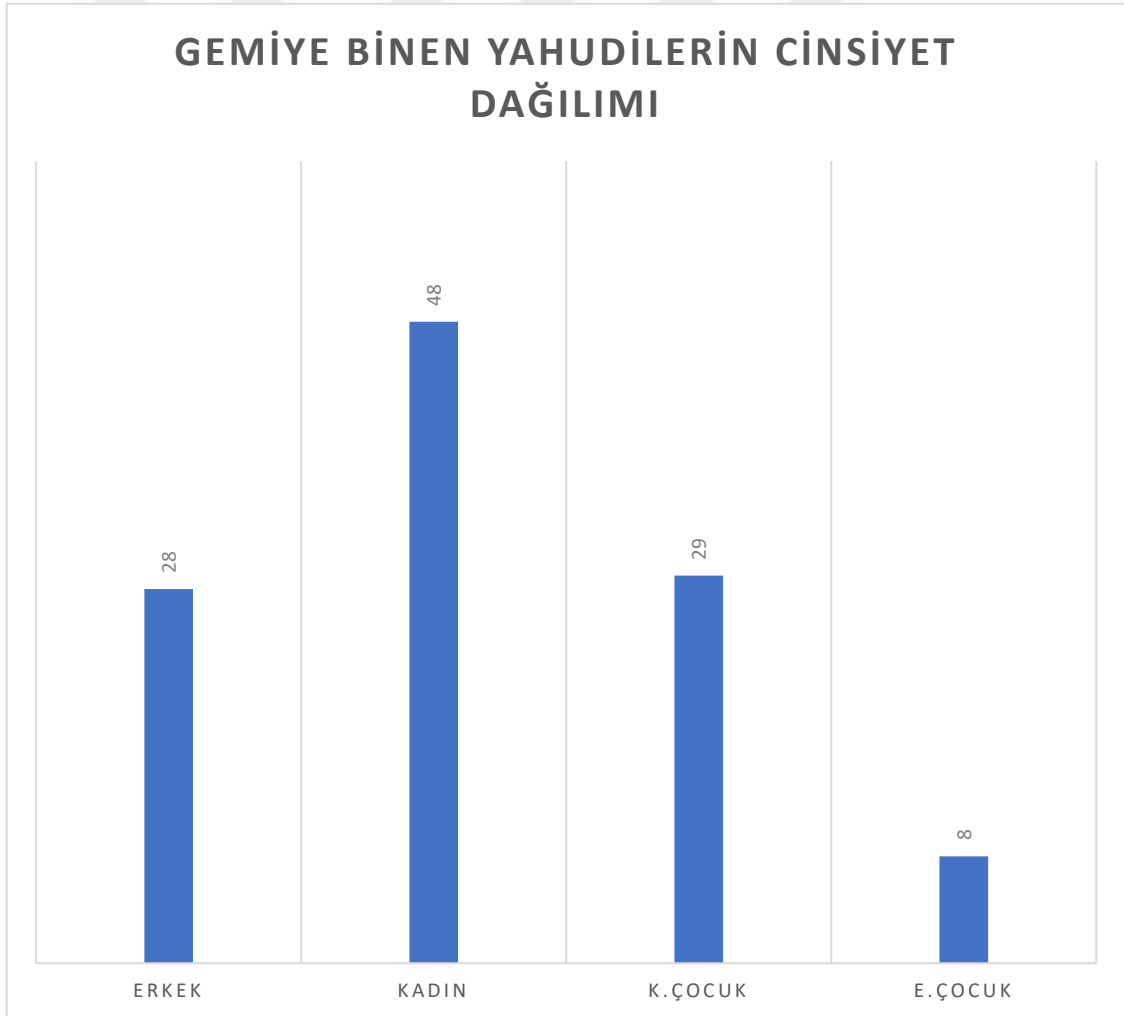
28	Adele (kızı)	1916-Bürüksel	-	Esther
29	Germaine (kızı)	1919-Paris	-	Esther
30	Molho Avram	1886-İstanbul	Ariel	Zumbul
31	Caro Giuseppe	1906-Tire	Jacob	Violetta
32	Clara (karısı)	1913-İzmir	-	-
33	Violetta (kızı)	1937-Milano	Giuseppe	Clara
34	Mordahay Rebeka	1887-İstanbul	Avram Anavi	Salti
35	Clara (kızı)	1905-	-	Rebeka
36	Dana Salamon	1899-İstanbul	Michon	Esther
37	Maluna (karısı)	1903-İstanbul	--	-
38	Moise (oğlu)	1931-Milano	Salomon	Maluna
39	Samuel (oğlu)	1913-Milano	Salomon	Maluna
40	Stella (kızı)	1927-Milano	Salomon	Maluna
41	Kohen Bohor Samanto	1909-İstanbul	Michon	Rachel
42	Kadun (karısı)	1912-İstanbul	-	-
43	Rachel (annesi)	1878-İstanbul	-	-
44	Levi Rudolf	1902-Berlin	Heinrich	Margarette
45	Bertha (karısı)	1914-Duisburg	-	-
46	Margarette (kızı)	1942-Utrecht	Rudolf	Bertha
47	Blum Emma	1908-Berlin	David	Minna
48	Rosa (kızı)	1933-Berlin	-	Emma
49	Helle (kızı)	1937-Berlin	-	Emma
50	Sıgnora Jocaı	1928-Gelibolu	Moise	Lea
51	Pardowitsch Josef	1889-İstanbul	Leon	Esther
52	Hendrik (karısı)	1906-Amsterdam	-	-
53	Vladimir (oğlu)	1930-Amsterdam	Josef	Hendrik
54	Vitalia Sterta	1894-Berlin	Jacob	Adelheit
55	Suzi (kızı)	1927-Berlin	-	Serta
56	Kohen Avram	1896-İstanbul	Bohor Kohen	Esther
57	Esther	1888-İstanbul	-	-
58	Esther Kohen Acıman	1873-İstanbul	-	-
59	Fani (kızı)	1927-Amsterdam	-	-
60	Salizer Esther	1901-İstanbul	Jacob	Refka
61	Afnain Salomon	1903-İstanbul	Juda	Vida Ciprut
62	Vida Ciprut (Annesi)	1876-istanbul	-	-
63	Lea (Karısı)	1906-İstanbul	-	-
64	Leono (oğlu)	1932-Milano	Salomon	Lea
65	Vittoria	1934-Milano	Slomon	Lea
66	Razon Nesim	1909-İstanbul	Avraka	Sultana

67	Regina (karısı)	1912-İstanbul	-	-
68	Sultana (kızı)	1932-Milano	Nesim	Regina
69	Vittoria (kızı)	1935-Milano	Nesim	Regina
70	Krespinn Avram	1876-Menemen	Isaak	Vida
71	Judith (kızı)	1914-İzmir	Avram	-
72	Clara (kızı)	1915-İzmir	Avram	-
73	Perez Belina	1907-Silivri	Jacob	Kadun
74	Marie (kızı)	1927-Rotterdam	-	Belina
75	Moise (oğlu)	1930-Amsterdam	-	Belina
76	Cohen Nesim Marco	1906-İstanbul	Rafael	Esther
77	Rachel (karısı)	1909-İstanbul	-	-
78	Isacco Cohen	1914-İstanbul	Rafael	Esther
79	Kohen David	1878-Priştina	Biti	Oro
80	Sultana (karısı)	1916-Tire	-	-
81	Vittoria (kızı)	1922-Salihli	David	Sultan
82	Şaki Pupi Natan	1895-İstanbul	Rafael	Sara
83	Manhain (kardeşi)	1894-İstanbul	Rafael	Sara
84	Sara (annesi)	1866-İstanbul	Rafael	-
85	Eskanazi Nichon	1881-Ortaköy	David	Estria
86	Rebeka (karısı)	1888-İstanbul	-	-
87	Bohor Rachel	1912-İstanbul	Nesim	Mari
88	Kohen Isaak	1902-İstanbul	Bohor	Esther
89	Rachel (karısı)	1917-Amsterdam	-	-
90	Vitali (oğlu)	1914-Westerburg	Isaak	Rachel
91	Albukrek Michon	1901-İstanbul	Rafael	Klara
92	Rebeka (karısı)	1896-İstanbul	-	-
93	Fani (kızı)	1934-Lahaye	Michon	Rebeka
94	Eskananzi Samuel	1885-İstanbul	Avram	Sara
95	Belina (kızı)	1913-Viyana	Samuel	-
96	Mızrahi Bertha	1889-İstanbul	Isaak	Vittoria
97	Lörenstain Berthold	1878-Viyana	Samuel	-
98	Olga (karısı)	-	-	-
99	Kohen Helene	1886-Vilin	Adolf Lövi	Rosa
100	Markus Valter	1879-Viyana	Maurice	Camilla
101	Ascher Venezia	1879-Viyana	Abraham	Antonia
102	Ciprut Nesim	1889-Edirne	Çelebon	Safira
103	König Jacob	1882-İstanbul	Leon	Anna
104	Emma (karısı)	1882-Viyana	-	-
105	Frederic (kızı)	1910-Viyana	Jacob	Emma

106	Peretz Marie	1912-Berlin	Jacob	Anna
107	Anna (Annesi)	1889-Berlin	-	-
108	Skanazi Ella	1889-Stangrad	Adolf	Ida
109	Kumbos Rosa	1878-Viyana	Albert Lisse	Marie
110	Ehrlich Konrad	1892-Viyana	Bernhri	Jennei
111	Keppmann Thea	1900-Laufenburg	Abraham Caro	Elisa Caro
112	Segurano Simon	1925-Paris	Blieser	Rachel Babani
113	Segal Olga	1910-İstanbul	Isaak	Ida

Vapura binen Yahudilerin cinsiyet dağılımına bakıldığında kadın sayısının 48, çocuk sayısının 37, erkek sayısının ise 28 olduğu görülmektedir. Bu sayılara bakıldığında kadın ve çocuk sayısının yüksek olduğu görülmektedir.¹⁶⁷

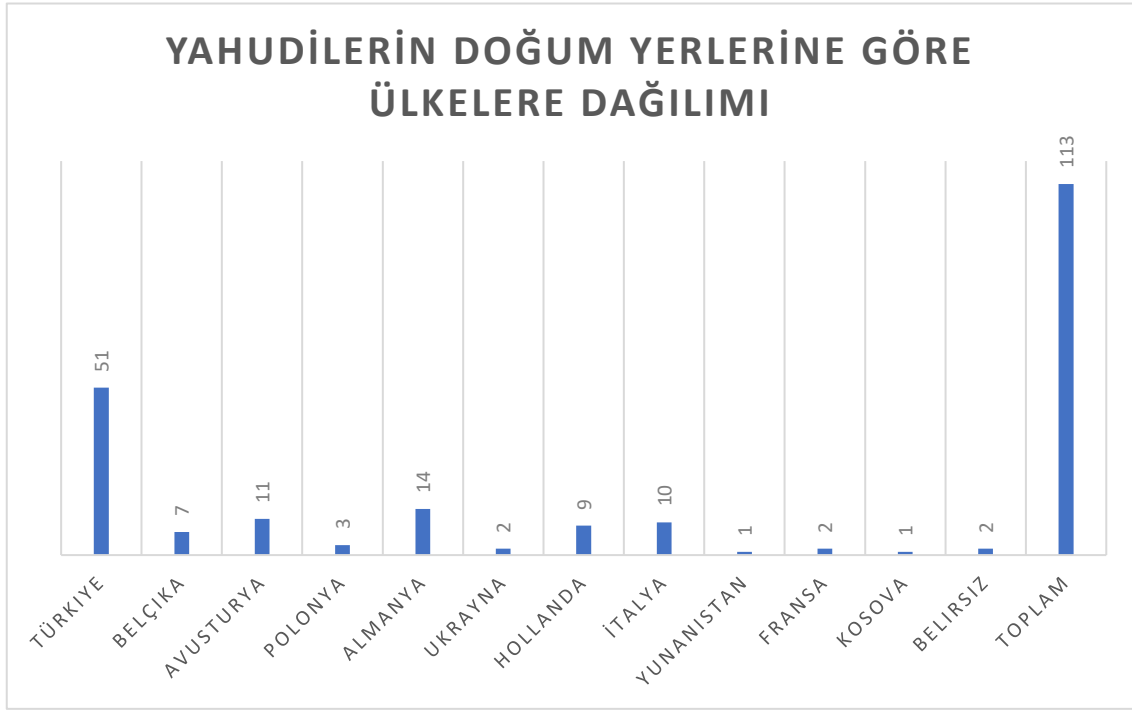
Şekil 1. Gemiye Binen Yahudilerin Cinsiyet Dağılımı

¹⁶⁷ DBTDA 501_32189-127809-29.

Drottningholm gemisine binip Türkiye'ye gelen Yahudilerin doğum yerlerine bakıldığında 51 kişi ile en yüksek oranın Türkiye doğumlu olanlardan oluştuğu görülmektedir. Türkiye dışında on farklı ülke doğumlu Yahudi'nin bu liste içinde olduğu görülmektedir.¹⁶⁸

Şekil 2. Yahudilerin Doğum Yerlerine Göre Ülkelere Dağılımı

Yapılan inceleme sonucunda Türkiye'de kalmalarında herhangi bir sakınca bulunmadığı anlaşılan Yahudilere ait listede adı geçenler ise şunlardır:¹⁶⁹

Tablo 2. Yahudilere Ait Liste

Sıra No	Adı-Soyadı	D. Yeri ve Tarihi	Baba Adı	Ana Adı
1	Caro Guiseppe	1906-Tire	Jacop	Violetta
2	Clara (karısı)	1913-İzmir	-	-
3	Violetta (kızı)	1937-Milano	Caro Giuseppe	Clara
4	Mordahay Rebeka (k)	1887-İstanbul	Aran Anavi	Salti
5	Clara (kızı)	1905-İstanbul	-	Rebeka
6	Dana Salamon	1899-İstanbul	Michon	Esther

¹⁶⁸ DBTDA 501_32189-127809-29.

¹⁶⁹ DBTDA 501_32189-127809-29.

7	Maluna (karısı)	1903-İstanbul	-	-
8	Moise (oğlu)	1931-Milano	Salamon	Maluna
9	Samuel (oğlu)	1913-Milano	Salamon	Maluna
10	Stella (kızı)	1927-Milano	Salamon	Maluna
11	Kohen B.Samanto	1325-İstanbul	Michon	Rachel
12	Kadun (karısı)	1328-İstanbul	-	-
13	Rachel (anası)	1294-İstanbul	-	-
14	Levi Rudolf	1902-Berlin	Heinrich	Margarette
15	Bertha (karısı)	1914-Duisburg	-	-
16	Margaretta (kızı)	1942-Utrecht	Rudolf	Bertha
17	Blum Emma (k)	1324-Berlin	David	Minna
18	Rosa (kızı)	1933-Berlin	-	Emma
19	Helle (kızı)	1937-Berlin	-	Emma
20	Signora Jocai	1928-Gelibolu	Moise	Lea
21	Pandowitsch Josef	1889-İstanbul	Leon	Etsher
22	Hendrik (karısı)	1905-Amsterdam	-	-
23	Vladimir (oğlu)	1930-Amsterdam	Josef	Hendrik
24	Vitalia Sterta (k)	1894-Berlin	Jacop	Adelheit
25	Suzi (kızı)	1927-Berlin	-	Sterta
26	Kohen Avram	1896-İstanbul	Bohor Kohen	Esther
27	Esther (k)	1888-İstanbul	-	-
28	Esther Kohen Acıman (k)	1873-İstanbul	-	-
29	Fani (kızı)	1927-Amsterdam	-	-
30	Saliser Etsher (k)	1901-İstanbul	Jacop	Refka
31	Afnain Salamon	1903-İstanbul	Juda	Vida Ciprut
32	Vida Ciprut (anası)	1876-İstanbul	-	-
33	Lea (Karısı)	1906-İstanbul	-	-
34	Leono (oğlu)	1932-Milano	Salamon	Lea
35	Vittoria (kızı)	1934-Milano	Salamon	Lea
36	Razon Nesim	1909-İstanbul	Avram	Sultana
37	Regina (karısı)	1912-İstanbul	-	-
38	Sultana (kızı)	1932-Milano	Nesim	Regina
39	Vittoria (kızı)	1935-Milano	Nesim	Regina
40	Krespinn Avram	1876-Menemen	Isaak	Vida
41	Judith (kızı)	1914-İzmir	Avram	-
42	Klara (kızı)	1915-İzmir	Avram	-
43	Perez Belina (k)	1907-Silivri	Jacop	Kadun
44	Marie (kızı)	1927-Rotterdam	-	Belina
45	Louise (oğlu)	1930-Amsterdam	-	Belina

46	Cohen Nesim Marco	1906-İstanbul	Rafael	Esther
47	Rachel (karısı)	1909-İstanbul	-	-
48	Isacco Cohen	1914-İstanbul	Rafael	Esther
49	Kohen David	1878-Priştine	Biti	Oro
50	Sultana (karısı)	1316-Tire	-	-
51	Vittoria (kızı)	1922-Salihli	David	Sultana
52	Şaki Pupi Natan	1310-İstanbul	Rafael	Sara
53	Sara (anası)	1283-İstanbul	-	-
54	Eskanazi Michon	1881-Ortaköy	David	Esteria
55	Rebeka (karısı)	1888-İstanbul	-	-
56	Bohor Rachel (k)	1912-İstanbul	Nesim	Marie
57	Kohen Isaak	1902-İstanbul	Bohor	Esther
58	Rachel (karısı)	1917-Amsterdam	-	-
59	Vitali (oğlu)	1914-Westerburg	Issak	Rachel
60	Albukrek Michon	1317-İstanbul	Rafael	Klara
61	Rebeka (karısı)	1896-İstanbul	-	-
62	Fani (kızı)	1934-Lahey	Michon	Rebeka
63	Eskanazi Samuel	1886-İstanbul	Avram	Sara
64	Belina (kızı)	1913-Viyana	Samuel	-
65	Mızrahi Bertha (k)	1889-İstanbul	Isaak	Vittoria

Yapılan inceleme sonucunda Türk vatandaşı olduğu anlaşılan ve Türkiye’de kalmalarında herhangi bir sakınca bulunmayan bu Yahudilerin on yedisi erkek, yirmi altısı kadın, on yedisi kız çocuğu, altısı da erkek çocuktan oluşmaktadır.¹⁷⁰

Durumları şüpheli bulunup vatandaşlıktan çıkarılarak Türkiye’yi terk etmeleri istenilen Yahudi ve yabancılara ait kişilerin isimleri ise şunlardır:

Tablo 3. Durumları Şüpheli Bulunan Yahudi ve Yabancılara Ait Liste

Sıra No	Ad-Soyad	Doğum Yeri ve Tarihi	Baba Adı	Ana Adı
1	Benthold Löwestein	1878-Viyana	Mapritz	Rosa
2	Olga (karısı)	-	-	-
3	Kohen Helen (k)	1886-Vilin	Adolf Lövi	Rosa
4	Markus Valter	1879-Viyana	Maurice	Camilla
5	Ascher Venezia	1879-Viyana	Abraham	Antonia
6	Ciprut Nesim	1305-Edirne	Çelebon	Safira

¹⁷⁰ DBTDA 501_32189-127809-29.

7	König Jacob	1882-İstanbul	Leon	Anna
8	Emma (karısı)	1299-Viyana	-	-
9	Frederik (kızı)	1326-Viyana	König	Emma
10	Peretz Marie (k)	1912-Berlin	Jacob	Anna
11	Anna (Anası)	1889-Berlin	-	-
12	Eskenazi Ella (k)	1889-Stangrad	Adolf	İda
13	Klumbos Rosa (k)	1878-Viyana	Albert Lisse	Marie
14	Ehrlich Konrad	1892-Viyana	Bernhri	Jenneli
15	Keppmann Thea	1900-Lautenburg	Abraham Caro	Elisa Caro
16	Segurano Simon	1925-Paris	Blieser	RachelBaban
17	Segal Olga	1910-İstanbul	İsaak	İda

Sakıncalı olup acilen ülke dışına çıkarılan bu kişilerin yedisi Avusturya, üçü Almanya, ikisi Rusya, üçü Türkiye, bir tanesi de Fransa doğumludur.¹⁷¹

Tablo 4. Diplomatik Pasaport ile Gelenler

1	Akman Kazım	19	Hatipoğlu Atilla (oğlu)
2	Akman Mükerrerem (eşi)	20	İlter Necati
3	Akman Birden (kızı)	21	İlter Zeki
4	Akman Ersen (oğlu)	22	İstinyeli Hasan
5	Aktimur Orhan	23	Kayagil Mustafa
6	Arsal Cemal	24	Koç Kemal
7	Başaran Recai	25	Oktay İsmail Hakkı
8	Betin Ürfi	26	Oktay Ferhunde (eşi)
9	Danişmend Basri	27	Rızan Basri
10	Deringil Efdal	28	Rızan Fatma Pertev (eşi)
11	Eldem Galip Mübarek	29	Salpoğlu Sait
12	Evcen Galip	30	Selçuk Füzruzan
13	Evcen Meliha (eşi)	31	Selçuk Ayşe (eşi)
14	Evcen Can (oğlu)	32	Selçuk Fatma (kızı)
15	Evcen Canan (kızı)	33	Seyda Mahmut
16	Akman Nihat	34	Tokçınar Talat Rauf
17	Hatipoğlu Hikmet Necati	35	Yemişcibaşı Samim
18	Hatipoğlu Sabiha (eşi)		

Diplomatik pasaport ile gelen yolcuların 23 tanesi erkek, 6 tanesi kadın, 3, kız çocuğu ve 3 erkek çocuktan oluşmaktadır.¹⁷²

¹⁷¹ DBTDA 501_32189-127809-29.

¹⁷² DBTDA 501_32189-127809-29.

Tablo 5. Türk Öğrencilerinin Listesi

1	Araç Halil Sırrı	2	Ayanlar Şahin
3	Aka Eşrefettin	4	Akhünler Ahmet Selim
5	Akakıncı Münci	6	Aksel Lütfullah
7	Akçay Cemal	8	Arf Dünder
9	Altınbay Faruk Ziya	10	Alpanti kılıç
11	Alaybek Osman Tamur	12	Alpanti Letafet
13	Akyol Mustafa Salahattin	14	Acarbayer Mazhar
15	Arpağ Mehmet Uğur	16	Arıcan Haşmet Nüvit
17	Aksay Mehmet Saim	18	Ata Münir Beyazıt
19	Bilimer Mehmet Salahattin	20	Bulut Halit Saim
21	Boduroğlu Ali Turgut	22	Binark Mehmet Hikmet
23	Berkkom Hasan Nezihi	24	Berberoğlu Ahmet Faik
25	Çeçen Mehmet Kazım	26	Çaycı Ahmet Cevdet
27	Çetinel Mücteba	28	Çalık Hüseyin Enver
29	Dinçel Mehmet Bedi	30	Dağdelen Özcan
31	Dericioğlu Abdullah Necmi	32	Evren Muzaffer Cihat
33	Eren Hasan Cemaleddin	34	Eyice Ali Suavi
35	Erimtan Nejat	36	Genez Mustafa Orhan
37	Gömeç Mehmet İzzet	38	Gürsoy Ali Elgazi
39	Geliş Mustafa Hamit	40	İhsanullah Mustafa
41	İlhan Hüseyin	42	İyice Mustafa Semavi
43	Işık Mustafa Orhan	44	Işkır Kazım
45	Kasapis Teodori	46	Kutluata Halil Reşit
47	Köymen Kemalettin	48	Kemalsavaş Kazım Bedii
49	Kamber Ercüment	50	Mum Cemil
51	Malkoç Salahattin M. Ali	52	Mumcu Hasan Hüseyin
53	Münfadi Hasan Tahsin	54	Nagoş Hatice
55	Nazlı Ali Haydar	56	Otkan Eşref
57	Özbilgin Mehmet Nazım	58	Özkan Salahattin
59	Pehlivanlı Taki	60	Sonat Mehmet Rıza
61	Sağışman Hasan Muzaffer	62	Sucu Hasan Şükrü
63	Süder Mustafa Ziyaeddin	64	Sözmen Mahmut
65	Sengi Ali Suat	66	Şahinkaya Sait Bekir
67	Şenkanat Hüseyin	68	Şenkart Muammer
69	Şibay Ekrem	70	Tokluca Mustafa
71	Tokluca Elsa	72	Timuroğlu Hüseyin
73	Tezcan Bekir Sami	74	Tokuz Mustafa Fethi
75	Tansuk Ahmet Burhanettin	76	Tüksan Nejat

77	Tan Ziya	78	Türkün Nimet Nedim
79	Ulutan Ahmet Lutfullah	80	Ülgen Mehmet Yekta
81	Ünlütürk Adnan	82	Ünalan Emin Ali
83	Ülgen Sedat	84	Ünal Abdullah Sabit
85	Yücezümbül Kubbettin Amil	86	Yüzbaşıoğlu Hikmet
87	Yücevardar Sina Naili		

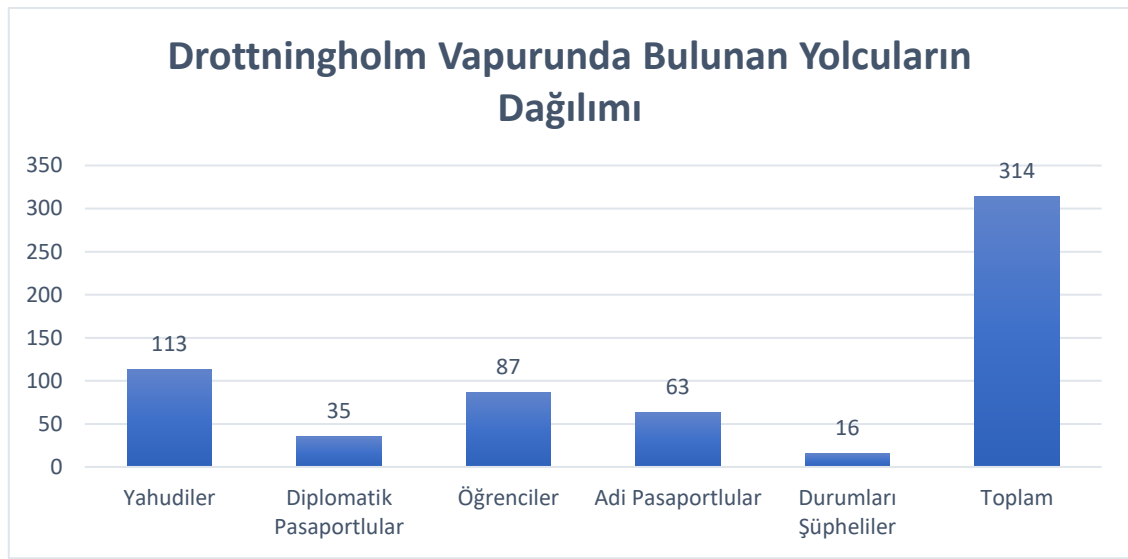
Tablo 6. Adi Pasaportla Gelen Yolcu Listesi

1	Akiç Tayyip	2	Albayrak Yusuf
3	Bediz Makbule	4	Beşuşe Avram
5	Beşuşe Dudu	6	Beşuşe Fortini
7	Bohor Salamon	8	Bohor Dudu
9	Bohor Suzan	10	Bohor Samuel
11	Bohor İsrel	12	Ciber Zeliha Nüzhet
13	Çelikoğlu Arif	14	Daduryan Melike
15	Daduryan Adriana Ağop	16	Doğruer Esat
17	Doenias Baruh	18	Doenias Valantina
19	Doenias Astrit	20	Engin Saffet
21	Engin Fatma Leman	22	Engin Işık
23	Elli Turgut	24	İncekara Murat Lütü
25	İncekara Sofia	26	İncekara Erdil
27	İncekara Lale	28	İçre Mesut
29	İncearap Mustafa	30	Jerusalmi Isak
31	Jerusalmi Ren	32	Kutbi Fatma Utarit
33	Kutbi Demir Süreyya	34	Kutbi Tereza
35	Kumbaracılar Mehmet Kemalettin	36	Kumbaracılar Herta
37	Kumbaracılar Fatma	38	Köymen İsa
39	Köymen Atilla	40	Kohen Rafael
41	Kohen Roza	42	Lolon Gümar
43	Narman Ahmet Şükrü	44	Orman Bahri
45	Orman Anna Maria	46	Odabaşıoğlu Mustafa
47	Pirimoğlu Çeçilya	48	Pirimoğlu Ali
49	Pirimoğlu Şevket	50	Sayer Melek
51	Sertlioğlu İrena	52	Sertlioğlu Hava
53	Sertlioğlu Cevdet	54	Sipahioğlu Eşref
55	Turgut Cemal	56	Temiz Fatma
57	Yalım Elizabet	58	Yalım Ulvi
59	Yaffe Lina	60	Yaffe Eliya
61	Zeyneloğlu Vanda	62	Zeyneloğlu Günay
63	Zeyneloğlu Rahim		

Tablo 7. Durumları Şüpheli Görülenler

1	Agopyan Aryan	2	Anar Enver
3	Başaran Kadri	4	Çalıköğlü Anna
5	İnce Hüseyin Behzat	6	Kohen Alberto
7	Manavyan Kaleman	8	Munşi Fikri
9	Ramazanoviç Mustafa	10	Rozenfeld Martin
11	Rozenfeld Paul	12	Selimov Aslan Aydın
13	Şerafettin Sabit Racioğlu	14	Tokumbet Osman
15	Tokumbet Emine Nina	16	Tokumbet Muhtar

Şekil 3. Drottningholm Vapurunda Bulunan Yolcuların Dağılımı

Drottningholm vapuru Göteborg'dan İstanbul'a gelen mübadele grubuna ait liste bu şekildedir. Bu listede bulunanların durumları ile ilgili o dönem Dışişleri Bakanlığı Genel Evrak Şube Müdürlüğü'nün yapmış olduğu çalışma bu şekildedir. Yapılan çalışmaya göre 113 Yahudi, 35 diplomatik Pasaportlu, 87 Öğrenci, 63 Adi Pasaportlu ve durumları şüpheli bulunan 16 kişi ile toplam yolcu sayısı 314'tür.¹⁷³

10.04.1945 salı günü Galata Rıhtımına yanaşan Drottningholm vapurunu, Vali ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar, Emniyet Müdürü Ahmet Demir, Berlin Eski Elçisi Saffet Arıkan, İsveç ve İsviçre sefaret memurları, Kızılây ve Kızılhaç delegeleri, Emniyet Müdürlüğü erkanı ve gazeteciler karşılamıştır.¹⁷⁴

Vapurda bulunanlar vapur rıhtıma yanaştığı sırada “Yaslı gittim, şen geldim” şarkısını söylemeye başlayınca orada bulunanlar arasında duygusallıklar yaşanmıştır. Vapura

¹⁷³ DBTDA 501_32189-127809-29.

¹⁷⁴ Cumhuriyet “Almanya'daki Tebaamız Geldi”, 11 Nisan 1945.s.1-3.

giren memurlar derhal tahliye için gerekli olan formaliteleri yapmaya başlayarak, önce diplomatlar ve eşleri, daha sonra öğrenciler ve onları takiben diğer vatandaşlar vapurdan çıkmaya başlamışlardır. İstanbul'da aileleri ve yakınları bulunanlar onların yanına yerleşmiş, diğerleri ise Kızılay'ın Sirkeci'de bulunan Özipek Palas Otel'i'ne yerleştirilmişlerdir. Vatandaşlıkları şüpheli bulunanlar ise Türk vatandaşlığını ispat edene kadar vapurdan çıkmalarına müsaade edilmemiştir.¹⁷⁵

Almanya'nın işgali altında bulunan Fransa'daki Türk vatandaşlarının durumları ile Paris Başkonsolosluğu ilgilenmiş, bunların durumlarını belirten raporu Vichy'deki Paris Büyükelçiliğine bildirmiştir. Yapılan bildirimde göre konsolosluğa müracaat ederek adreslerini bildiren yetmiş yedi Türk vatandaşından yetmiş biri için Alman makamlarından serbest mıntıkaya geçiş için izin belgeleri alınmış ve kendilerine verilmiştir. İzin belgeleri alınmış olan öğrencilerin Lyon'a hareket etmenleri istenmiştir. Bu öğrencilerden bazıları ise Lyon'a hareket etmemiştir. Hareket etmeyenler arasında Yahudi, Ermeni ve Rum vatandaşların çok olduğu görülmektedir. Asıl Türkler ise sonbahar sınavlarının bulunduğunu, bunları verdikten sonra ülkeye hareket edeceklerini konsolosluğa bildirmişlerdir. Özellikle azınlık mensubu vatandaşı olan öğrenciler geri çağırılma olayını dövizden tasarruf ve öğrencileri savaş tehlikesinden uzaklaştırmak maksadıyla alındığını belirtmişlerdir. Geri dönmek için bütün sorumluluğu aldıklarını beyan ederek Türkiye'ye dönmediler.¹⁷⁶

2.2.1.Almanya'dan Dönen Türk Vatandaşların İzlenimleri

Kafile Başkanı B. Sabri Rıza gazetecilere yaptığı açıklamada, *“Almanya’da herkes şaşkın bir haldedir. Kimse ne yapacağını bilmemektedir. Biz Silezya’da beş buçuk ay enterne edildik. Kopenhag’a kadar gelmek için bütün Almanya’yı dolaştık. Tren yolculuğumuz tam kırk gün sürdü. Kopenhag’dan İsveç Göteborg limanına geçtik. Orada bizi milli marşımızı çalan bir bando ve arkadaşlarımız karşıladı. Göteborg’dan sonra deniz yolculuğumuz buraya kadar kazasız geçti. Evvela İzlanda açıklarına kadar şimale çıktık. Liverpool, Lizbon-Port Sait yolu ile İstanbul’a geldik.”*¹⁷⁷

Türk Alman Ticaret Odası Başkanı Dr. Demir Turgut yaşadıklarını şu şekilde anlatmaktadır: *“Kendilerinin cehennemden gelen insanlar olarak görmüş ve Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkilerin kesilmesinden sonra bizi Viyana’da büyük bir otele*

¹⁷⁵ Vakıf “Almanya’daki Türkler Ana Yurda Kavuştu”, 11 Nisan 1945, s.5.

¹⁷⁶ DBTDA 30-10-0-0-142-14-15.

¹⁷⁷ Ulus “Almanya’daki Türk Vatandaşları Dün İstanbul’a Geldi”, 11 Nisan 1945, s.2.

yerleştirdiler. Seksen kişiydik. Bunlardan ellisi diplomat, otuzu da Almanya'daki Türk mümessil ve memurlarıydı. Bu yolculukta bize enterne edilmiş olduğumuzu, bugün yarın Türkiye'de enterne edilen Almanlarla mübadele edileceğimizi söylediler. Böylece üç hafta kadar bu otelde kaldıktan sonara bizi Silezya dağlarında bir dağ oteline naklettiler. Sovyet ordularının Silezya'ya doğru ilerlemesi üzerine bizim burada kalmamız muvafık görülmediğinden bir trenle tekrar Viyana'ya getirildik. Bu tren yolculuğumuz dört gün sürdü. şu aksi tesadüfe bakın ki bizim Viyana'ya geldiğimizin ertesi günü müttefik uçakları tarafından Viyana'nın bombardımana başlandı. Bu hal karşısında vaziyetimiz tehlikeli görüldüğünden hepimiz yataklı vagonlara nakledildik ve bu katarı tam kırk gün kaldık. Bu surette yolculuğumuz kısa kısa ve değişik istikametlerde devam ediyordu. Nihayet Danimarka'ya gelebildik. Buradan başka bir trene aktarılarak İsveç'e vardık. Helsingborg'da İsveç toprağına ayak basmamız çok heyecanlı oldu. Bir bando bizi çaldığı İstiklal Marşı ile karşıladı. Bu anda vatan hasretini daha yakından duymuş ve mbalağasız diyebilirim ki hepimizin gözleri yaşarmıştı. 15 Mart'ta buradan trenle Göteborg'a geldik ve bizi bekleyen Drottningholm vapuruna yerleşerek yola çıktık. Ve şimdi de 10 Nisan da İstanbul'dayız. Yani yirmi altı günlük bir vapur yolculuğumuzdan sonra" demiştir.¹⁷⁸

Berlin Maslahatgüzarı Kemal Koç, "ok güzel bir seyahat yaptık. Vatanıma kavuştuğumdan dolayı son derece bahtiyarım. Almanya ile münasebetleri keşiş kararımızdan bir müddet sonra, 17 Eylül'de eliliğimiz mensupları enterne edildi. Eğer Balkan hadiseleri çıkmasaydı derhal mübadeleye tabi tutulacaktık. Hatta burada bulunan Alman sefaret heyeti çok kalabalık olduğu için, Almanya'da devlet hesabına tahsilde bulunan talebelerimizi de elçilik mensupları arasına ithal ettik. Fakat son vaka üzerine mübadele suya düştü ve on dokuzu talebe olmak üzere seksen dört kişi Silezya'ya nakil olunduk. Bize gerek Viyana'da gerek Silezya'da çok iyi muamele edildi. Orada kaldığımız dört buçuk ay zarfında, normal tayının üstünde olan diplomat tayınlarını almaya devam ettik.

Fakat büyük Rus taarruzu başlayıp da Silezya tehlikeye girince 31 Ocak tarihinde gayet kötü şerait altında bizi Viyana'ya götürdüler. Maamarif yollarda yayan yürüyen on binlerce sefil aileyi gördükçe halimize şkrediyorduk.

Viyana garp istasyonunda bir gün kaldık, orada altı yataklı ve iki lokantalı vagondan müteşekkil bir katar tedarik edildi. Yemeklerimiz fena, vagonlarımız soğuktu. Evvela

¹⁷⁸ Akşam "Almanya'dan Gelenlerin Anlattıkları", 11 Nisan 1945, s.3.

Purkeradorf'a götürüldük, dört gün kaldık. 8 Şubat'ta Payerbah'a geçerek, 26 Şubat'a kadar orada yaşadık. Bu sırada radyodan kaçak olarak Almanya'ya harp ilanı kararını öğrendik. Mübadele ümitleri artmıştı. Almanya'yı baştanbaşa kat ederek Danimarka hududunda Flensburg'a geldik. Maceramızın ondan sonraki kısmını biliyorsunuz. İsveç'e geçiş ve gemiye nakil. Nihayet sevgili vatanımız.

Bugün Almanya'nın durumu berbatır. Halk artık harbin kaybolduğuna inanmıştır. Hitler'e ve Nazizm'e iman kaybolmuştur. Devamlı hava akınları maneviyatı alt üst etmiştir. Berlin 1943 senesine kadar bombardımanlardan zarar görmemişti, fakat o yılki ve bilhassa 22, 23, 24 Ekim'deki akınlar bu muazzam şehri harabeye çevirmiştir. Sefaret binamızın bu arada yıkıldığı da malumdur."

Öğrenci müfettişi Nihad Erkman ise; "Vapurda seksen üç talebe var. Bunlardan kırkı tahsillerini tamamlamış, altısı doktorasını vermiştir. Yüz on yedi talebemiz de İsviçre'ye geçmiştir.

Almanlar son zaman kadar talebelerimizin tahsillerine devam etmesine müsaade ettiler. Viyana'da, yanlışlıkla enterne edilenler müstesna, hemen ekseri genelimiz Dresden'de idi. Dresden bombardımanından sonra bunların altı tanesinden haber alamadık. Hafifçe yaralanarak, şehirden ayrılamadıklarını tahmin ediyoruz. Zira bombardıman neticesinde Dresden'den çıkmak son derece güçleşmiştir."

Prag Başkonsolosumuz Basri Danişmend ise; "yolculuğun iyi geçtiğini, vapurdakilerin sıhhatte bulunduğunu söylemiştir. 10 Mart'ta Göteborg'a vasil olduğumuz zaman, İsveçliler bizi hararetle karşıladılar. Kızılhaç reisi sıfatı ile Kralın kardeşi Prens Şarl rıhtımda idi. Bir bando İstiklal Marşı'mızı çalarken, gözlerimiz gayriihtiyari yaşardı."

Hamburg Başkonsolosunun kızı Canan Evcen, "Hamburg tamamı ile harap olduğu, Dresden'in ondan daha kötü vaziyette bulunduğu, halka iki dilim ekmek, haftada üç defa bir lokma et, arpa suyu, patates ve az miktarda da reçel verildiğini" söylemiştir.

Dresden'de tahsilde bulunan Sina Yücevardar ise; "Dresden'e ilk hava akını bundan bir buçuk ay evvel yapıldı. Alarm radyo ile verildi. Devamlı bombardımanlar yüzünden orada üç yüz bin kişi telef oldu. Bizi sıra ile Leipzig, Hamburg, Otterviç ve Lubeck'e naklettiler", şeklinde o dönem Almanya'nın içinde bulunduğu durumları ve mübadele öncesi yaşadıklarını anlatmışlardır.¹⁷⁹

¹⁷⁹ Cumhuriyet "Almanya'daki Tebaamız Geldi", 11 Nisan 1945, s.3.

2.3. Savaş Sonunda Türkiye’den Ayrılmak İstemeyen Almanların Durumu

Almanya ile ilişkilerin kesilmesi sonrası Türkiye’de yaşayan Almanlar için artık yeni bir dönem başlamıştı. Resmi dairelerde çalışanlar hariç Alman vatandaşlarının karşısında artık iki seçenek vardı. Bu seçenekler ya Nazi Almanya’sına dönmeleri veya Anadolu’da enterne edilme şeklindeydi. Birçok Alman vatandaşı harap olmuş Almanya’ya dönmek yerine ilkel şartlar altında da olsa Türkiye’de kalmayı tercih etmişlerdir.¹⁸⁰

Almanya’ya gönderilmelerini bekleyen Ankara ve İstanbul’da belli binalarda gözaltına alınmış olan resmi ve gayri resmi Alman mübadele grupları İsviçre Sefaretinin himayesi altında olup dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine yapacakları teklifler bu makamın aracılığı ile yapılacaktır.

Almanya’ya gitmek istemeyenler arasında bulunan birçok kişi hükümet tarafından zorla ülkeden çıkarmama prensibini kabul etmiş olmakla beraber, bu hükümetin muvafakati ile gerekli şartlara uyanların Türkiye’de kalmalarına müsaade edilecektir. Alman tebaasının emniyet bakımından gerekli görülecek her türlü sınırlandırmadan herhangi bir şekilde kurtulmaları manasını ifade etmeyecektir. Bunlar içinden harp suçlusu olanlar var ise Birleşmiş Milletlere teslim edilecekleri beyan edilmiştir.¹⁸¹

Türkiye’de mevcut 2.500 kadar Alman vatandaşı yaşıyordu. Bunları 600’ü Almanya’ya geri döndü, 1.200 kadarı da Türkiye’de kalmak için dilekçe verdi. Dilekçe verenlerin 800 kadarı Alman Yahudi’si Türk vatandaşıdır.¹⁸²

Almanya ile ilişkilerin kesilmesinden sonra, Türkiye’de bulunan ve mübadeleye tabi olmak istemeyerek ülkede kalmak isteyen birçok Alman vatandaşı dilekçelerle başvurularını Emniyet Müdürlüğüne yapmışlardır.¹⁸³ Vali ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar’ın başkanlığında bir komisyon oluşturulmuştur. Oluşturulan bu komisyonda, müracaatta bulunan Almanların durumları ele alınmıştır. İncelemeler sonucu mazeretleri geçerli kabul edilenlerin ülkede kalmalarında herhangi bir sakınca görülmemiştir.¹⁸⁴ Emniyet Müdürlüğü başvuru yapanların durumlarını incelemiş, Nazi aleyhtarı olan,

¹⁸⁰ Fritz Neumark, Boğaziçine Sığınanlar, Çeviren. Şefik Alp Bahadır, Kopernik Yayınları, İstanbul 2017, s.208-209.

¹⁸¹ DBTDA 506_42786-193015-170.

¹⁸² Haber Akşam Postası, “Türkiye’de Kalan Almanlar”, 23 Ağustos 1944, s. 2.

¹⁸³ Vakıf “Birçok Alman Memleketimizden Ayrılmak İstemiyor”, 08 Ağustos 1944, s.1.

¹⁸⁴ Tanin “Gitmek İstemeyen Almanlar Müracaatta Bulundu”, 08 Ağustos 1944, s.6.

Avusturyalı Alman vatandaşların Türk tebaası olmak için yapmış oldukları başvuruları tamamlayanlar ile Yahudilerin memleketlerine gönderilmeme kararı alınmıştır.¹⁸⁵

2.4. Türkiye’den Ayrılmak İstemeyen Almanların Başvuruları ve Komisyon Çalışmaları

Türkiye’den ayrılmak istemeyen Almanlar gerek şifahen gerekse dilekçe ile İstanbul Valiliği’ne başvuru yaparak Almanya’ya gitmek istemediklerini bunun için geçerli mazeretlerini beyan etmişlerdir. Yapılan bu müracaatlar ise Belediye Başkanı ve Vali olan Lütü Kırdar başkanlığında toplanan komisyonda incelenerek mazeret ileri sürenlerin mazeretleri incelenmiş, geçerli mazeretleri bulunanların durumları İçişleri Bakanlığı’na bildirilme kararı alınmıştı.¹⁸⁶ Özellikle Ankara Numune Hastanesi Dermatoloji Bölümü Profesörlerinden Marchionini ve eşi enterne olmak pahasına mümkün olduğu kadar çok Alman vatandaşının Türkiye’de kalması için çalışıyordu.¹⁸⁷

Almanya’ya dönmek istemeyenler çoğunlukla devlet hizmetinde çalışan bazı Alman mütehasıslar ve profesörlerdir. Bunlar içinden Nazi düşmanı olanlar ve ülke hizmetinde bulunmuş olanların bu isteklerinin kabul edilecekti.¹⁸⁸ Bunun dışında olup da gitmek istemeyen olur ise Türkiye’de kalmalarında hükümetçe sakınca bulunmayanlar devletler hukukuna tabii tutacaklardır. Bunların İstanbul dışında belirlenen kamp bölgelerinde enterne edilmeleri kararı alınmıştır.¹⁸⁹

Tablo 8.Vilayete başvuru yapan ve gitmek istemeyen ve Türkiye’de hizmette bulunmuş ve bulunmakta olan bazı Alman profesörler şunlardır:

Hukuk Fakültesi	Ordinaryüs Profesör Ernest Von Aster
İktisat Fakültesi	Ordinaryüs Profesör F. Neumark
	Sosyoloji Ordinaryüs Profesörü Kessler
	İktisadi Coğrafya Ordinaryüs Profesörü A. Rüstow
Edebiyat Fakültesi	Ordinaryüs Profesör Auerbach
	Pedagoji Ordinaryüs Profesörü Petres
	Germanistik Ordinaryüs Profesörü Bringman
	Şarkiyat Enstitüsü Ordinaryüs Profesörü Ritter
	Ordinaryüs Profesör Kranz
	Ordinaryüs Profesör Dietz
	Ordinaryüs Profesör Boche

¹⁸⁵ Cumhuriyet “İstanbul’daki Almanlar”, 08 Ağustos 1944, s.3.

¹⁸⁶ Tanin “Alman Büyükelçisi Dün İstanbul’dan Ayrıldı”, 06 Ağustos 1944, s.6.

¹⁸⁷ Faruk Şen, Ayyıldız Altında Sürgün Türk Alman İlişkilerinde Tarihsel Bir Kesit (1933-1945), Kaynak yayınları, Ankara 2008, s.170.

¹⁸⁸ Tanin “Birçok Alman Ayrılmak İstemiyor”, 08 Ağustos 1944, s.4.

¹⁸⁹ Son Posta “Memleketimizde kalmak İsteyen Almanlar”, 10 Ağustos 1944, s.7.

	Ordinaryüs Profesör Koznik
	Ordinaryüs Profesör Einchtak
Fen Fakültesi	Ordinaryüs Profesör Gelyaberg
	Kimya Ordinaryüs Profesörü Brache
Tıp Fakültesi	Fizyoloji Ordinaryüs Profesörü Hans Winterstein
	Kimya Ordinaryüs Profesörü Felix Haurawitz
	Mikrobiyoloji Ordinaryüs Profesörü Hugo Braun
	Ordinaryüs Profesörü Julius Hirsch
	Anatomi Ordinaryüs Profesörü Philipp Schwartz
	Gureba Hastanesi İç Hastalıkları Kliniği Ordinaryüs Profesörü Erich Frank
Yüksek Mühendis Okulu	Su ve Lisan Ordinaryüs Profesörü Chatler
	Demiryolları ve Köprüler Mühendisi Ordinaryüs Profesör Hans Vanchtein
	İnşaat Metod Ordinaryüs Profesörü Hern Einchtok

Bu profesörlerin haricinde Ankara Numune Hastanesinde görev yapan Doktor Melenior ve Doktor Ekstein Almanya'ya dönmek istemeyerek Türkiye'de ikametine devam etmek isteyen Alman vatandaşları ile ilgili Alman hükümeti de bir karar almıştı. Alınan karar Alman Sefareti aracılığıyla kendilerine bildirilmişti. Almanya'ya dönmek istemeyenlerin Alman vatandaşlığından çıkartılacağı bildirilmiştir.¹⁹⁰

2.4.1. Türkiye'de Kalmak İsteyen Almanlar ile ilgili İhtilaflı Konular

Almanya ile siyasi ve iktisadi ilişkilerin kesilmesi sonrası Türkiye'de kalan Alman vatandaşları ile ilgili birçok ihtilaflı konular bulunmaktaydı. Bunlar arasında Almanya'ya dönmek istemeyenlerin durumları en önemli konular arasında bulunmaktadır.

Emniyet Müdürlüğü'ne yapılan müracaatları dönemin Valisi ve Belediye Başkanı olan Lütfi Kırdar Başkanlığında toplanan komisyon kararlarının İçişleri Bakanlığı'na bildirmesi sonrası alınan karar gereği Türkiye'de ikametine izin verilenlerin durumları incelenmiş, birçoğu İç Anadolu Bölgesi'nde bulunan değişik vilayetlerde enterne edilmelerine karar verilmiştir.¹⁹¹

Birçok Alman vatandaşın ise özel izinle kamuda çalışıp çalışamayacağı ile ilgili konularda yapılan başvurular değerlendirilmiş, bunların ise bir kısmının özel izin ile

¹⁹⁰ Akşam, “Alman Profesörlerden ve Tebaasından Bir Kısmı Türkiye de Kalmak İstiyor”, 06 Ağustos 1944, s.1.

¹⁹¹ DBTDA 501_32250-126817-47.

işlerine devam edebileceklerine¹⁹², bazılarına ise izin verilmeyip diğerleri gibi enterne edilerek gözüaltı kamplarına gönderileceği kararı alınmıştır.¹⁹³

Bu dönemde çalışma izni ile ilgili İstanbul'da bulunan yirmi altı kişinin çalıştığı Alman ve Sen-Jorj hastaneleri hasta bakıcılarının ve hemşirelerinin durumları ile ilgili olarak İstanbul Vilayetine verilen talimatın akıbeti ile ilgili İçişleri Bakanlığı'ndan görüş istenmiştir.¹⁹⁴ Çünkü bu grup diğer gayri resmi Alman mübadele grubuna dâhil edilmişti.¹⁹⁵ Almanya'ya dönmek istemeyen ve isimleri Bakanlığa bildirilen, sadece ismi geçen hastanelerde görev yapmaları koşulu ile bu kişilerin Türkiye'de kalmalarında İçişleri Bakanlığı'nın özel izni ile sakınca görülmemiştir.¹⁹⁶ Türkiye tüm Alman vatandaşlarına enterne kararı almasına rağmen bir istisna yapmıştır. Türk hükümeti, ülke genelinde doktor ihtiyacı olduğu için, doktorlara özel bir ayrıcalık yapmış ve onları enterne edilecekler listesinden çıkarmıştır.¹⁹⁷

Diğer bir ihtilaflı konu, Alman vatandaşların kendi aralarında iletişim kurmaları ile ilgili olup, Çorum, Yozgat, Kırşehir'de oturmalarına izin verilmiş olan otuz iki Alman vatandaşın ülke dâhilinde bulunan akraba ve tanıdıkları ile haberleşmelerine müsaade edilmesi konusunda yapmış oldukları müracaatlardır.¹⁹⁸ Yapılan bu müracaat Cumhurbaşkanlığı makamınca görüşüldükten sonra, Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla İçişleri Bakanlığı'na bildirilmiş yapılan değerlendirme sonucu, Almanya'ya gitmek istemeyerek Türkiye'de mecburi ikamete tabi tutulanların Türkiye içerisindeki yakınları ile sansüre tabi tutulmak şartı ile haberleşmelerinde herhangi bir sakınca görülmemiştir.¹⁹⁹ Enterne Almanların mektup, kart, telgrafları ile dışarı ile yapacakları iletişimlere ilgili kurumlarca incelendikten sonra yapabilecekleri kararı alınmıştır.²⁰⁰

Alman resmi ve gayri resmi bina ve müesseselerdeki telefon makinelerine verilmiş olan numara ve hatların ilgili Defterdarlıklar ve Milli Emlak Müdürlüklerince lüzum gösterilecek olanlar istisna tutulmak şartıyla kişilere ait numara ve telefon hatlarının kesilmesine, acil ihtiyaçlarda kullanım hususunda serbest olunmasına karar

¹⁹² DBTDA 501_32250-126819-25.

¹⁹³ DBTDA 501_32163-128036-1.

¹⁹⁴ DBTDA 501_32163-128021-13.

¹⁹⁵ DBTDA 501_32163-128021-10.

¹⁹⁶ DBTDA 501_32163-128021-3.(Hastanelerde çalışmalarına izin verilen hemşireler: Ferdinanda Sotto, Hermine Rger, Teresia Fürbasa, Rosa Schrottner, Anna Rösner, Josefine Korab, Maria Tilinger, Fransiska Haubenwallner, Teresia Edlinger, Zaezili Doppelhofer, Augusta Kambi.)

¹⁹⁷ Şen, Ay Yıldız Altında Sürgün Türk Alman İlişkilerinde Tarihsel Bir Kesit (1933-1945), s.170.

¹⁹⁸ DBTDA 501_32250-126820-5.

¹⁹⁹ DBTDA 501_32250-126820-6.

²⁰⁰ DBTDA 501_32250-126817-43.

verilmiştir.²⁰¹ Evvelce Alman tabiiyetinde bulunmuş olmakla beraber sonradan haymatlos durumuna geçen ve bu sıfatları ellerinde bulunan tezkeresine işlenen kimselerin, Almanya ile herhangi bir tabiiyet bağı kalmadığından dolayı bunlara ait olan telefon makine ve numaralarına ilişkin herhangi bir işlem yapılmamasına karar verilmiştir.²⁰²

Gözültüne alınmış ve mecburi ikamete tabi tutulan Alman vatandaşlarla ilgili olarak onların radyo kullanımına ilişkin yapmış oldukları başvuru sonucunda, bulundukları yerlerde serbestçe dolaşabildiklerine ve Türk vatandaşları ile ikamet edebildiklerinden bu konuda yapmış oldukları başvurunun önemli olmadığı bu konuda kendilerine herhangi bir kısıtlama yapılmayacağı kendilerine bildirildi.²⁰³

İstanbul'da bulunan ve mecburi ikamete tabi tutulan Alman vatandaşların morallerini düzgün tutmak amacıyla İstanbul İsviçre Konsolosluğu'nun yapmış olduğu başvuru sonucu Beyoğlu Ses Film Şirketi nezdinde bulunan Ufa firmasına ait filmlerin kendilerine gösterilmesine ilişkin izin talebine olumlu cevap verilerek bu konudaki istekleri de hükümetçe yerine getirilmiştir.²⁰⁴

II. Dünya Savaşı'nın başlaması sonrası ülkenin değişik yerlerine mecburi iniş yapan ve enterne edilen Amerikan, İngiliz, Fransız, Rus, Hırvat, Slovak, Alman, İtalyan, Romen, Bulgarlara ait değişik tip ve modelde yaklaşık kırk sekiz adet uçakların birçoğu gerek durumları gerekse yol vaziyetleri dolayısıyla nakillerine imkân olmamış ve bunların bulundukları yerlerde muhafazalarına çalışıldığı halde hava şartları nedeniyle işe yaramaz bir hale gelmişlerdir. Bu uçakların bir kısmı ise inişleri esnasında parçalanmış ve yanmış olduklarından bulundukları yerlerde terk edilmişlerdir. Fakat durumları ne olursa olsun enterne durumda bulunan bu uçakların durumları ile ilgili olarak Genelkurmay Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı nezdinde ilgili devletlerle gerekli girişimlerin yapılması ve sonuçlanması çalışmaları yapılmıştır.²⁰⁵

Şile sahillerine iltica ederek Beykoz'da enterne edilen Alman bandıralı Habicht adlı römorkörle, Katya motorunun, 23 Şubat 1945 tarihinden itibaren Almanya ile savaş halinde bulunulduğundan savaş ganimeti olarak sayılmaları hususu²⁰⁶ ve bunların

²⁰¹ DBTDA 501_32157-127836-27.

²⁰² DBTDA 501_32189-127780-1.

²⁰³ DBTDA 501_32157-127860-2.

²⁰⁴ DBTDA 501_34020-132519-1.

²⁰⁵ DBTDA 30-10-0-0-59-402-30.

²⁰⁶ DBTDA 501_32250-126818-1.

mürettebatının durumu²⁰⁷ Türkiye'deki Alman mallarına uygulanan işlemlerin aynısının uygulanması gerektiği düşünülse de²⁰⁸ bunların kazazede vaziyetleri göz önünde bulunmaları dolayısıyla Almanya'ya dönmek üzere serbest bırakılmalarına ve içlerinden yurtlarına dönmek istemeyen altı kişinin de kamplarda tutulmalarına, yurduna dönmek arzusunda bulunan fakat Almanya'ya dönmek imkanları bulunmayanlarında kamplarda tutulmaları zaruri görülmüştür. Almanya'ya dönmek isteyen Habicht motorunun serbest bırakılan mürettebatının bir kısmı İstanbul'da vasıta bekleyen sivil Almanlarla birlikte oldukları İsviçre Elçiliği tarafından bildirilmiş bunlarında onlara katılmalarına izin verilmiştir.²⁰⁹

II. Dünya Savaşı esnasında doğu cephesinde esir düşen veya kayıp olan Almanlar hakkında, Berlin Büyükelçiliği'ne yoğun bir şekilde mektup gelmekte olup bunların akıbetleri hakkında yakınlarının bilgi edinmek istemesi üzerine, elçiliğin Türkiye'den bilgi talebinde bulunması meselesi üzerine, Türkiye'nin bu konuda herhangi bir bilgi sahibi olmadığı için Cenevre'de bulunan Kızılhaç'a veya Stalingrad'da kayıpları mevzu bahis ise bu konuda kendilerinin ilgili Alman makamlarına müracaat edip bilgi almaları gerektiği belirtilmiştir. Alman Dışişleri Bakanlığı'ndan alınan bir notaya göre, Türkiye'nin Viyana Başkonsolosluğu doğu cephesinde kayıp olan Almanlar hakkında malumat istediği, Kızılay'ın insani bir düşünce ile bu konuda elli dört olumlu cevap vermesi üzerine bu başvuruların yapıldığı anlaşılmış, yapılan bu insani yardımın karşılığı olarak Kızılay'a 4270 mark yardımda bulunmuşlardır.²¹⁰

Kızılay kendine gelen bu tür dilekçeleri Türkiye'de bulunan Kızılhaç mümessilliğine göndermekte olup, bu teşekkür vasıtası ile olumlu cevapta bulunmuştur. Bundan sonra yapılacak olan müracaatların vakit tasarrufu açısından ve kendi menfaatleri için doğrudan Cenevre Kızılhaç Genel Merkezi'ne yapılmasının daha faydalı olacağı ve buna rağmen bu işte rolü olan Kızılay Cemiyeti vasıtasıyla muamele yapmak isteyen olduğu takdirde bu yolu da kullanabilecekleri ilgililere bildirilmesi vurgulanmıştır.²¹¹

Almanya ile siyasi ve iktisadi ilişkilerin kesilmesi sonrasında yaşanan bir diğer ihtilaf konusu da hukuki ve ticari meselelerdir.²¹² Alman tebaası olan gerçek kişilerin gayrimenkul mal alıp satması ve ipotek etmelerine yetkilerinin olup olmaması sorusu bu

²⁰⁷ DBTDA 501_32250-126818-7.

²⁰⁸ DBTDA 501_32250-126818-8.

²⁰⁹ DBTDA 501_32250-126818-9.

²¹⁰ DBTDA 501_32267-129160-2.

²¹¹ DBTDA 501_32267-129160-1.

²¹² DBTDA 501_32056-126067-2.

ihtilaflardan biridir.²¹³ İki devlet arasında münasebetlerin kesilmesi sonrasında oluşacak olan hukuki durum devletlerarası hukuka göre tespit edilmiş değildir. Türk Hükümeti, ilişik kesilmesi sonrasında her vaziyete tekabül edecek teferruatlı bir karar almıştı. Kişilerin hukuki durumlarına bağlı olarak devam eden hususlarda İcra Vekilleri Heyeti'nin bir karar alabilmesi için ayrıca bir kanunla yetkilendirilmesi gerekmektedir. Bu sorunun çözümü için ve yapılacak uygulamaya hukuki dayanak oluşturabilmek amacıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden kanun çıkarılması istemiştir. Almanya ile siyasi ve iktisadi ilişkilerin kesilme tarihi olan 2 Ağustos 1944 tarihinden itibaren yapılan bütün uygulamaları kapsayacak genel bir kanun çıkarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca gayrimenkullerin tasarrufu bakımından Almanya'nın münasebetlerin kesilmesi sonrasında Türk vatandaşlarına ne şekilde muamelede bulunduğu incelenecek ve buna mukabil, Türk heyetinin de aynı karşılığı vermesi kararlaştırılmıştır.²¹⁴

İstanbul'da bulunan Almanlara ait ticarethane ve gayrimenkullerle ilgili işlemleri Almanya adına İsviçre Sefareti yürütüyordu. İsviçre Sefareti tarafından himaye altına alınan Almanlara ait resmi binalar, münasebetin kesilmesi sonrası İsviçre Sefareti yürütmüş olduğu hamilik vazifesinden vaz geçtikten sonra bu gayrimenkuller bulundukları yerlerdeki Emlak Müdürlüklerine devredilmiştir.²¹⁵

Türkiye ile Almanya arasında ticari ve ekonomik faaliyetleri yasaklayan kanun 9 Kasım 1944 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile alınmıştır. Alınan bu kararın amacı dost olmayan bir devlet tebaasının her türlü ekonomik faaliyetlerine imkân vermemektir.²¹⁶

Almanlara ait resmi binalar ile arşivler Türk hükümeti tarafından devir alınmış, devir alınan arşivler ve resmi binalarda bulunan mobilyaların devir işlemlerini yapmak İsviçre sefareti tarafından yapıldıktan sonra İngiliz, Fransız, Amerikan ve Sovyet Büyük Elçilik temsilcileri tarafından da bu arşiv belgeleri mühürlenerek Ankara'ya gönderilmiştir.²¹⁷

Yapılan görüşmeler sonrasında İstanbul'da bulunan ticarethanelerin²¹⁸ ve Alman bankalarının kapatılması İsviçre Sefaretine bildirilmiştir.²¹⁹ Türkiye kapatılan bu Alman bankalarının kapatılma kararını özellikle İngiltere'nin Türkiye'ye vermiş olduğu nota sonrası işlemleri hızlandırmış, bunun sonucunda Türkiye'de faaliyet içinde bulunan bütün Alman firmalarının faaliyetlerinin sonlandırılması kararı alınmıştır. Alman

²¹³ DBTDA 501_32056-126067-7.

²¹⁴ DBTDA 501_32056-126067-3.

²¹⁵ DBTDA 506_42778-193037-21.

²¹⁶ DBTDA 501_32068-126615-1.

²¹⁷ DBTDA 501_34019-132288-1.

²¹⁸ DBTDA 501_32098-126918-1.

²¹⁹ DBTDA 501_32124-126861-3.

bankaları kapatılıp levhaları kaldırılmış, telefon hatları kesilmiştir. Bankada hak sahibi olanlar mevduat iadesine davet edilmiştir. İade keyfiyetinin gerektirdiği bazı muameleler bitirilmesi geciktiğinden dolayı gerçekleştirilmek istenen mevduat iadesinin geri ödenmesinde birtakım sıkıntılar olmuştur. Bankalara karşı aldıkları mallardan dolayı borçlu bulunan kişiler biran evvel borçları ödemeye davet edilmiş, bu suretle tahsil edilmekte olan meblağlar da mevduat sahiplerine iade edilmiştir.²²⁰

2.5.2. Alman Yahudilerin Durumu

Almanya ile siyasi ve iktisadi ilişkilerin kesilmesi sonrasında, Türkiye’den ayrılmak istemeyen, Türk müesseselerinde çalışanlar ile emniyet açısından ülkede kalmalarında sakınca bulunmayanlar ve Alman Yahudilerinin ülkeden gönderilecek olanların haricinde tutulması sonrasında ise bunların belirlenecek olan toplama kamplarında enterne edilmeleri kararı alınmıştır.²²¹

14 Ağustos 1944 tarihli Son Posta gazetesine yansıyan habere göre, Köstence’den Filistin’e gidecek olan Yahudileri taşıyan Bülbül motoru Karadeniz’de şiddetli bir fırtınaya yakalanmış bu esnada Yahudileri taşıyan bu motor bir denizaltı tarafından top ateşine maruz kalınca İğne Ada’ya sığınmış, yaklaşık üç yüz doksan kişilik bu grup yük treni ile Çerkezköy’den İstanbul’a getirilmiştir. Sirkeci Garında büyük bir Yahudi topluluğu oluşmuştur. Grubun çoğunluğu, genç kız ve çocuk olup az sayıda kadın ve erkek bulunmaktadır. Türkiye’ye sığınan bu mülteci grubuna Kızılay tarafından bol miktarda yiyecek, içecek ve giyecek yardımı yapılmış, sonrasında ise Filistin’e gönderilmek üzere Sirkeci’den Haydarpaşa Garına sevk edilmişlerdir.²²²

Almanya’dan Türkiye’ye, Drottingholm vapuru ile dönecek olan üç yüz on dört Türk vatandaşı içinde seksen beş kişinin Yahudi olduğu ortaya çıkınca Türk yetkililer sevkîyatın sekteye uğramaması için bakanlık izni ile vapuru Türkiye topraklarına girmesine izin vermişlerdir.²²³ Seksen beş kişilik bu Yahudi grubu Türk vatandaşı sıfatıyla vapura binmiş ve bunların yolcu başına istenilen iki bin kronluk yol ücretleri de Dışişleri Bakanlığı bütçesinden karşılanmıştır.²²⁴ Türkiye, Almanya’dan gelen bu Yahudilere her türlü kolaylığı sağlamış, ülkeye geldikten sonra bunlardan ödenen

²²⁰ DBTDA 501_32124-126861-5.

²²¹ Son Posta “Başvekil Kararı Alman Elçisine Tebliğ Etti”, “Alman Tebaasına on Günlük Mühlet Tespit Edildi”, 3 Ağustos 1944.s.1-3.

²²² Son Posta “İğne Ada’ya Çıkan Museviler Bu Sabah Şehrimize Getirildi.”, 14 Ağustos 1944, s.1.

²²³ DBTDA 501_32189-127809-21.

²²⁴ DBTDA 501_32189-127809-18.

yolculuk ücretleri tahsil edilmeye çalışılmıştır.²²⁵ Bunların tabiiyet durumlarının tayini ve tespiti ilgili makamlarca yapıldıktan sonra, Türk vatandaşı olmayanların Filistin'e gönderilmesi yönünde kararlar alınmıştır.²²⁶

Almanya'da yaşayan Filistinli Museviler ile Filistin de oturan Alman vatandaşların mübadelesi için Almanya ile İngiltere kendi aralarında anlaşmışlar ve bu mübadelenin gerçekleşmesi içinde Türk toprakları tercih edilmiştir. Türkiye içinde de İstanbul tercih konusu olmuştur.²²⁷ Mısır, Filistin ve Kuzey Afrika'da bulunan yaklaşık dört yüz sivil Alman esir ile aynı sayıda Filistin ve Mısır tebaasından sivilin 8 Haziran 1944 tarihinde İstanbul'da mübadele edilecekleri bildirilmiş ve bunun için Viyana'dan hususi bir trenle hareket eden bu kafiye Türk topraklarında bir defaya mahsus geçiş vizesi verilmesi uygun görülmüştür.²²⁸

2.5.3. Karışık Evlilik Meselesi

Almanya ile siyasi ve iktisadi ilişkilerin kesilmesi sonrasında Alman kadınları kendilerine uygulanan mecburi ikametgâh zorunluluğundan kurtulmak için, Türk erkeklerle veya başka devlet vatandaşları ile evlenerek, evlendikleri vatandaşların tabiiyetlerine geçmeye çalışmışlardır. Böylece Alman kadınları kendilerine uygulanan mecburi ikametgâh zorunluluğundan kurtulmak istemişlerdir. Türk yasalarına göre Türk erkeleri veya başka millet vatandaşları ile yapılacak olan evliliklerde ve evlendikleri kişilerin tabiiyetlerine geçişlerde herhangi bir sakınca görülmediği ama Alman vatandaşı olan bayanların ise zorunlu ikametgâhtan istisna tutulmayacakları belirlenmiştir.²²⁹ Mecburi ikametgâh zorunluluğundan kurtulmak amacıyla yapılan evlilikler çok fazla olmaya başlayınca Türk yetkililer kendilerine yapılan müracaatları incelemiş ve 3 Ağustos 1944 tarihi öncesi evlilik yapmış olanların mecburi ikametgâh zorunluluğunu iptal etmiş, bu tarihten sonra yapılan evliliklerin geçerli olmasına rağmen mecburi ikamet zorunluluğunun devam ettiğini belirtmişlerdir.²³⁰ Alınan bu kararların amacı herhangi bir Alman vatandaşının dolambaçlı yollara başvurarak uydurma nikâh

²²⁵ DBTDA 501_32189-127809-12.

²²⁶ DBTDA 501_32189-127809-26.

²²⁷ DBTDA 30-10-0-0-232-563-15.

²²⁸ DBTDA 501_31823-125658-8.

²²⁹ DBTDA 501_32288-129241-5.

²³⁰ DBTDA 501_32288-129241-1.

akıtları ile serbest kalmalarının önüne geçmek ve Türklerin aralarına sokulmalarına mani olmak içindir.²³¹

Alman tebaasından olup da mecburi ikamete tabi olan ve gözaltı kamplarında tutulan bazı kadınlar arasından kimileri ülkenin değişik illerinden kimselerle evlilik yapmak istemişler ve bu gibi durumda bulunanların evliliklerine müsaade edilmiştir. Bu durumda olan kişilerin, Türk vatandaşlığı başvuruları incelenmek üzere kabul edilmiş olmasına rağmen kamplarda tutulmalarına devam edilmiştir.²³² Yapılan bu evliliklerde mutlu olanlar olsa da uzun süren evlilikler azdır. Bununda en büyük sebebi Türk aile yaşamının farklı olması, toplum içinde kadına olan bakış açısı ve dinsel farklılıklardır.²³³

Enterneler arasında çok az Almanca konuşan veya hiç konuşamayan birçok yaşlı bayan vardı. Bunların çoğunluğu zanaatkar sahibi Almanlarla evlilik yapmışlardı. Bu gibi kadınların eşleri ölmüş veya onları terk etmişlerdi. Bunların eşlerinden dolayı emeklilik hakları vardı. Bu durumda olan kadınların Almanya ile tek bağları oradan aldıkları emeklilik maaşları idi. Nazi yönetimi bu durumda olan enternelerle pek ilgilenmedi ve onların Almanya'ya geri dönmeleri için çaba sarfetmedi.²³⁴

Alman tebaasından olup da farklı bir millettten kişi ile yapılan evlilik sonrası evlendiği kişinin tabiiyetine geçen ve zorunlu ikamete tabii tutulan kişiler evlilik öncesi tabiiyetlerini belgelendirerek kendilerinin aslen Alman olmadıklarını ispat edenler mecburi ikamete tabii tutulmamışlardır. Bu gibi durumda olan birçok farklı ülke vatandaşı kendilerine ait evlilik öncesi durumlarını ispat ettikten sonra, tekrar evlilik öncesi tabiiyetlerini tercih etmeye başlamışlar ve böylece zorunlu ikametgâhtan kurtulmuşlardır.²³⁵

Almanya'ya dönmek istemeyerek Türkiye'de kalan ve normal izdivaç yoluyla doğum yapan Alman vatandaşların yapmış oldukları doğum sonrası dünyaya gelen çocukları vardı. Yeni doğan bu çocuklar için kimlik belgesi düzenlenmesi ve kendi nüfus kütüğüne kaydettirmeleri gerekiyordu. Fakat Almanya ile ilişkiler kesildiğinden dolayı doğum raporunun ilgili Alman makamlarına ulaştırmanın mümkün değildi. Bu nedenle Türk makamlarınca yapılan incelemeler yeterli bulunmuş ve bu tür doğum sonrası

²³¹ DBTDA 501_32250-126819-8.

²³² DBTDA 501_32288-129244-1.

²³³ Neumark, Boğaziçine Sığınanlar, s.72.

²³⁴ Kurt Laqueur, "Kırşehir 1944-1945: Das Leben der Deutschen Konfinierten in einer Anatolischen Kleinstadt", s. 190.

²³⁵ DBTDA 501_32189-127783-1.

dünyaya gelen çocukların kendi aile kütüklerine kaydettirilmelerinde sakınca bulunmamıştır.²³⁶

2.6. Enterne Edilecek Almanlar ile İlgili Yapılan Hazırlıklar

Almanya ile siyasi ve iktisadi ilişkilerin kesilmesi sonrası, Türkiye’de bulunan Alman vatandaşlarına ülkelerine dönme çağrısı yapılmıştır. Hatta geri dönmesi istenilenler arasında Türk Vatandaşı olmak için başvuru yapmış olanlarda vardı. Yapılan bu çağrı sonrası Almanya’ya dönmek istemeyen ve Türkiye’de kalmak isteyen Yahudi olanlar, Haymatlos durumuna düşenler ve pasaportları alınarak ülkeleri ile ilişkileri kesilenler,²³⁷ nasyonal sosyalistler, politik sığınmacılar, aryan ırkına mensup olmayanlar, İstanbul St. Georg dini cemaatinin papaz ve rahibeleri²³⁸ Almanya’ya dönmeyerek Türkiye’de kalmak için müracaat ettiler. Bunlara uygulanacak enterne kararı Devletler Hukuku’na göre yapılacağı ilgililere birer birer tebliğ edildi.²³⁹

Enterne edilenlerin ise İstanbul dışında kurulacak olan kamplarda gözetim altında tutulacakları kendilerine bildirilmiştir.²⁴⁰ Türkiye’den ayrılmak istemeyen Alman vatandaşları İçişleri Bakanlığı’na müracaat etmiş, bakanlık yapılan müracaatları incelenmiş ve kalmalarında sakınca bulunmayanlar Türk Hükümeti’nin kendilerine göstereceği yerde oturacaklarına dair taahhütname imzalatılarak,²⁴¹ Çorum, Yozgat, Kırşehir’de kurulan kamplarda enterne edilmelerine karar vermiştir.²⁴² Almanya’ya dönmeyerek Türkiye’de kalmak isteyenler, yaptıkları bu başvuru sonrası Alman vatandaşlığı haklarını kaybettikleri için vatansız konumuna düşmüşlerdir. Türkiye vatansız durumuna düşen Almanlara yönelik ilk çalışmasını 23 Ağustos 1944 yılında uygulamaya koymuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti üzerinde “Haymatlos” yazan yeni kimlikleri enterne edilenlere vermişti, böylece onların “vatansız” anlamına gelen yeni kimlikleri olmuştur.²⁴³

²³⁶ DBTDA 501_32250-126818-80.

²³⁷ Hatice Yıldırım, “Çorum’da Enterne Almanlar (1944-1946)”, Tarihî Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı:25, s.231-247.

²³⁸ Möckelmann, İkinci Vatan Türkiye, s.344.

²³⁹ Tanin, “Pekaz Alman Gitmek Hevesi Göstermiyor”, 13 Ağustos 1944, s.1-3.

²⁴⁰ Son Posta “Türkiye’de Kalmak İsteyen Almanların Vaziyetleri Ne Olacak?” 16 Ağustos 1944, s.2.

²⁴¹ Vakit, “Son Alman Kafiyesi de Dün Akşam Şehrimizden Ayrıldı” 16 Ağustos 1944, s.5.

²⁴² Tanin, “Türkiye’de Kalan Almanlar”, 23 Ağustos 1944, s.2.

²⁴³ Kemal Yalçın, Haymatlos Dünya Bizim Vatanımız, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5.Basım, İstanbul 2021, s.250-255-321.

2.7. Enterne Kampları İçin Seçilen Lokasyonlar

1944 yılının sonbaharına doğru, Almanya ile diplomatik ilişkilerin kesilmesi sonrasında yeni bir dönem başlamıştır. Konsolosluk çalışanları ve resmi dairelerde (özellikle profesörler) çalışanlar hariç Alman vatandaşları iki seçenekle karşı karşıya bırakılmışlardır. Ya Almanya'ya dönmek veya Türkiye'de enterne edilme seçeneğinden Türkiye'de enterne edilmeyi kabul edenler kendileri için belirlenen zaman sona erdikten sonra,²⁴⁴ Türkiye'de kalmak için başvuru yapmışlardır. Türk Hükümeti'nce başvurular incelenmiş ve bunların enterne işlemlerine başlanmıştır. Enterne edilen sivil Alman vatandaşları için enterne yerleri olarak da Çorum, Kırşehir ve Yozgat mıntıkları uygun görülmüştür. Çünkü seçilen bu üç şehir Osmanlı Devleti döneminden itibaren sürgün yeri olarak da kullanılmıştı.²⁴⁵ Emniyet görevlilerine göre ise üç vilayetin altyapısının bu iş için uygun olduğunu düşündükleri için enterne Almanlar için buralar tercih edilmişti. Bu vilayetlerde demiryolu bulunmuyordu. Bu durum kaçma ihtimalini ortadan kaldırıyordu. Yaklaşık 450 kişiden oluşan enterne Almanlar bu üç vilayete eşit olarak paylaştırıldı. İstanbul'da yaşayan Almanlar Çorum ve Yozgat'a, Ankara ve İzmir'de yaşayan Almanlar ise Kırşehir'e gönderildi. Bu yerleştirmenin içinde bazı İstanbul'da ikamet eden Almanların Kırşehir'e yerleştirilmesi gibi istisnalar da vardı.²⁴⁶

Seçilen lokasyon içinde bulunan Çorum, Osmanlıdan itibaren sürgün amacıyla kullanılan yerler arasındaydı. Buraya gönderilen sürgünler genellikle siyasi suçlular olmakla beraber geçici ve kalıcı iskân amacıyla gönderilenler de bulunmaktadır. I. Dünya Savaşı esnasında misilleme amacıyla İtilaf Devletleri vatandaşlarından çok sayıda kişi buraya gönderilmiştir. Sonraki yıllarda Çorum ili siyasi suçluların gönderildiği yerler arasındaki özelliğini devam ettirmiştir. Çorum ili bu özelliğinin yanı sıra farklı etnik unsurları bünyesinde barındıran bir şehir olduğu için farklı kültür ve inanışlara da alışık bir kentti.²⁴⁷

Yozgat, I. Dünya Savaşı esnasında Ankara Vilayetine bağlı dört sancaktan biridir. 1914 yılı nüfus sayımına göre Yozgat'ın toplam nüfusu 201.559'dur. Bu nüfusun 157.639'u

²⁴⁴ Neumark, Boğaziçine Sığınanlar, s.208-209.

²⁴⁵ Son Posta, "Türkiye'de Kalacak Almanlar! Memleketimizden Gitmek İstemeyen 500'den Fazla Alman Nerede Enterne Edilecek" 23 Ağustos 1944, s.3.

²⁴⁶ Kurt Laqueur, "Kırşehir 1944-1945: Das Leben der Deutschen Konfinierten in einer Anatolischen Kleinstadt", s. 189-190.

²⁴⁷ Yıldırım, "Çorum'da Enterne Almanlar (1944-1946)", s.235.

Türk, 33.000 Ermeni, 10.918 kişi ise Rum'dur.²⁴⁸ Cumhuriyet döneminde Kafkaslardan gelen mülteciler ile Balkanlardan gelen mübadele gruplarının yerleştirildiği yerler arasında bulunmaktaydı. Bu özelliği ile Yozgat farklı etnik unsurları ve inanışları bünyesinde barındıran bir yerleşim yeri idi.²⁴⁹

Kırşehir ili, 1831 Nüfus sayımında Karaman Eyaletine, 1867 yılında Konya Vilayetine bağlı Niğde Sancağına, 1877 Salnamesine göre Ankara Vilayetine, 1921 de bağımsız mutasarrıflık, 1924'te bağımsız il, 1954'te Nevşehir'e bağlı ilçe, 1957'de tekrar il yapılmış bir şehirdir.²⁵⁰ Kırşehir, çok farklı milleti bünyesinde barındıran bir şehir değildi. Kırşehir'de Türkler ve Kürtler beraber kardeşçe yaşıyordu.

1944- 1946 yılları arasında Alman sivil vatandaşların enterne edildikleri bu üç şehre bakıldığında birbirine yakın iller olduklarını, bünyelerinde farklı ırk ve dinden milletleri barındırdıkları, yerel halkın bu milletlerle uyum içinde yaşadıklarını görebilmekteyiz. Bu üç ilin seçilmesindeki en önemli etkenlerden biri de başkent Ankara'ya yakın olmasıydı. Bu yakınlık enterne uygulamasının daha kolay takip edilmesi ve denetlenmesine de olanak sağlıyordu. Ayrıca buralar coğrafi açıdan doğal bir izolasyona sahipti. Demir yolu ve deniz yolu bulunmamakla beraber kara yolu ile ulaşımında bir hayli güçlü.

²⁴⁸ Kemal H. Karpat, Ottoman Population (1830-1914), The University of Wisconsin Press Ltd. 1 Gower Street, London 1985, s. 172.

²⁴⁹ İbrahim Erdal, "Erken Cumhuriyet Döneminde Yozgat'ta Mübadil ve Mültecilerin İskanı Uygulamaları (1923-1938)", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı:59, Yıl:2016, s.73-86.

²⁵⁰ Ahmet Gündüz, "XIX Yüzyılda Kırşehir'e Yerleştirilen Nogay Muhacirleri (1861-1863)", Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/1 Winner 2021, s.1217-1229.

3. BÖLÜM

ENTERNE ALMANLARIN SEÇİLEN LOKASYONLARA SEVKİ VE YAŞAMLARI

3.1. Almanların İlgili Şehirlere Sevki

Almanya ile siyasi ve iktisadi ilişkinin kesilmesinden sonra, Almanya'ya dönmeyerek Türkiye'de kendi isteği ile mecburi ikamete tabi tutulan ve Alman tebaaları listesinde ismi bulunanların durumlarında değişiklik yapılmamış ve bunlar iç bölgelerde enterne edilme kararı alınmıştır.²⁵¹ 5 Ağustos 1944 tarihinden itibaren Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Alman vatandaşlarının Türkiye'yi bir hafta içinde terk etmelerini istedi. 16 Ağustos 1944 tarihine kadar Almanya'ya dönmek isteyen Alman vatandaşları Türkiye'yi terk ettiler. Almanya'ya dönmek istemeyen 626 Alman vatandaşı Çorum, Yozgat ve Kırşehir de mecburi ikamete tabii tutulmaları yönünde karar alınmış, alınan bu karar 23 Ağustos 1944 tarihinde uygulanmaya konularak Alman vatandaşların belirlenen bu şehirlere sevki başladı.²⁵²

İlk sevkiyat 23 Ağustos 1944 tarihinde toplam 110 kişiden oluşuyor. İstanbul Haydarpaşa tren garından hareket eden kafilenin 40'ı Yozgat'a, 36'sı Çorum'a ve 34'ü de Kırşehir'e gönderilmiştir. Giden bu katile içinde Senjorj Hastanesi Şövesterleri, Senjorj Lisesi öğretmenleri Deutsche Orient Bankası'nın iki müdür yardımcısı ve muhtelif özel iş sahipleri²⁵³ ile Galatasaray'ın eski antrenörü Tandler bulunuyordu.²⁵⁴

Enterne edilmesine karar verilen 134 kişilik ikinci katile 25 Ağustos 1944 tarihinde hareket etmiştir. Dört yolcu ve dokuz yük vagonundan oluşup Almanları taşıyan tren 134 kişilik kafilesiyle 50'si Yozgat'a, 50'si Kırşehir'e ve 34'ü Çorum'a-yola çıktı.²⁵⁵

Türkiye de kalıp enterne yerlerine gönderilen üçüncü katilede 147 Alman vatandaşı bulunuyordu ve bunların 34 erkek, 31 kadın ve 5 çocuk Çorum'a, 25 erkek, 31 kadın, 18 çocuk Yozgat'a, 1 erkek 1 kadın ve 1 çocuk Kırşehir'e gönderilmiştir.²⁵⁶

Enterne edilip gözaltı kamplarına gönderilen dördüncü katilede 27 Alman vatandaşı bulunmaktadır. Böylece Yozgat, Çorum, Kırşehir'e gönderin enterne Alman

²⁵¹ DBTDA 501_32250-126817-53.

²⁵² Yalçın, Haymatlos Dünya Bizim Vatanımız, s.249-250.

²⁵³ Cumhuriyet, "Gözaltı Edilen Almanlar" 24 Ağustos 1944, s.3.

²⁵⁴ Son Posta, "Memleketimizde Enterne Edilen Almanlar" 24 Ağustos 1944, s.7.

²⁵⁵ Son Posta, "Anadolu'ya Sevk Edilen Almanların 2. Kafilesi" 26 Ağustos 1944, s.2.

²⁵⁶ Cumhuriyet, "147 Alman Tebaası Daha Anadolu'ya Gönderildi" 28 Ağustos 1944, s.1.

vatandaşların sayısı 418'dir.²⁵⁷ Dönemin gazetelerine göre Anadolu'ya gönderilen Enterne Almanların sayısı 418 olarak görülse de Kemal Yalçın'a göre bu sayı 700 kadardır. Kemal Yalçın Haymatlos Almanlardan 300 kadar Katolik Çorum'a, 200 kadar Yahudi Kırşehir'e, 200 kadar Protestan Yozgat'a gönderilmişlerdir. Bu paylaşımda görüldüğü üzere Enterne Almanlar ilgili şehirlere gönderilmek için ayrılırken din ve mezhep eksenli bir tasnif yapılmıştır.²⁵⁸ Enterne edilen Alman vatandaşların Anadolu'ya katile halindeki sevkiyatı sona ermiş, çeşitli sebeplerle enterne bölgesi olan Çorum, Yozgat, Kırşehir'e gönderilemeyen Alman tebaası Haydarpaşa'dan hareket eden trenlerle peyderpey gönderilme kararı alınmıştır.²⁵⁹

3.2. Çorum'a Enterne Edilenler

Haydarpaşa Tren İstasyonu'ndan kalkan tren Çorum'a yakın olan Çerikli Tren İstasyonu'na Enterne Almanları indirdi. İçişleri Bakanlığı'nın hazırlamış olduğu eylem planına uygun olarak vali, kaymakam ve emniyet müdürlüğü gerekli hazırlıkları yaptırdı. Enterne Almanları Çerikli Tren İstasyonu'ndan taşımaları için üç otobüs bekletilmiş. Yaklaşık 140 kilometre olan Çerikli Çorum arasında bu otobüsler üçer sefer yaparak 300 kişilik enterne grubu Çorum merkezde bulunan saat kulesinin yanına taşıdılar.

Dönemin Çorum Valisi Sahip Örgü ile Belediye Başkanı Baha Çorbacıoğlu birkaç polis ve emniyet müdürünün nezaretinde saat kulesi yanında toplanan Almanları ziyaret etmiş, yeme içme ve barınma sorunu ile ilgili olarak acil alınması gerekenler kararlaştırılmış, aile reisleri emniyet müdürlüğüne götürülerek onlara uymaları gereken kurallar anlatılmıştır.

Emniyet Müdürü “*Siz burada enterne edileceksiniz, fakat öyle kamp mamp yok! Sizleri kampa kapatmayacağız! Biz sizinle I. Dünya Savaşı'nda kader birliği etmiştik! Siz bizim dostlarımızınız. Siz burada Çorumlu gibi yaşayacaksınız!*” demiştir. Çorum halkı yoksuldu ama her şeyi ile gelen enternelere kucak açmış, evlerini, aşlarını onlarla paylaşmışlardı.²⁶⁰ Enterne Almanlar kamplara alınmayıp sadece şehir dışına çıkmalarına ve çalışmalarına izin verilmemiş olsa da enterne Almanlar, Çorum da yaptıklarıyla Çorum insanın hayatlarına ve Çorum şehrine dokunuşlar yaparak önemli izler

²⁵⁷ Cumhuriyet, “Dün de Anadolu'ya 27 Alman Gönderildi.” 29 Ağustos 1944, s. 2.

²⁵⁸ Kemal Yalçın, “Cornerlius Bischoff, Türklerin En Almanı, Almanların En Türkü” <https://hyetert.org/2021/03/17/cornerlius-bischoff-turklerin-en-almani-almanların-en-turku/>

²⁵⁹ Tanin, “Enterne İşleri Bitti” 31 Ağustos 1944, s.3.

²⁶⁰ Yalçın, Haymatlos Dünya Bizim Vatanımız, s.315-321.

bırakmışlardır. Çorum'un fabrikasının tamiri, matbaa makinalarının tamiri, sokaklarda akan suların evlere taşınması, kuzine imalatı,²⁶¹ Çorumlu kadınlarla kurdukları diyaloglarla onların sosyal yaşam içerisinde ev ekonomisine katılımları, esnafın daha kaliteli hizmet sunmalarını sağlayan yöntemleri onlara öğretmeleri, çalışmalarını yasak olmasına rağmen doktor olanlar gizlice muayene yaparak hastaları tedavi etmeleri, özel dersler vererek öğrencilerin yabancı dil öğrenmelerinde önemli roller oynamışlardır.²⁶²

3.2.1. Sayısal Verilerle Çorum'da Enterne Edilenler

II. Dünya Savaşı sonlarına doğru yapılan nüfus sayımına göre Çorum merkezde yaşayan farklı etnik unsura ait 178 kişi bulunmaktadır. Bunlar içersin de en kalabalık olan millet ise Almanlardır. Resmi verilere göre Alman vatandaşların sayısı 150 kişidir. Almanca konuşan kişi sayısı ise 142'dir. Müslümanların dışında inanç olarak farklı dine inan insan sayısı 190'dır.²⁶³

Tablo 9.1945 Tarihli Nüfus Sayımına Göre Çorum'da Yaşayan Yabancılar Ait Bilgiler

21.10.1945 TARİHLİ NÜFUS SAYIMINA GÖRE ÇORUM'DA YAŞAYAN YABANCILARA AİT BİLGİLER				
		<i>ERKEK</i>	<i>KADIN</i>	<i>TOPLAM</i>
Anadilleri	Almanca	63	79	142
Dinler/ Hristiyan/Mezhep	Katolik	44	59	103
	Ortodoks	7	9	16
	Protestan	30	32	62
	Gregoryen	1	3	4
	Mezhebi Meçhul Hristiyanlar	1	3	4
Museviler		0	1	1
Nüfusun Tabiiyetine Göre Ayrılışı	Türkiye	9.622	10.507	20.129
	Almanya	68	82	150
	Avusturya	8	12	20
	Çekoslovakya	1	1	2
	Romanya	1	0	1
	Yugoslavya	2	1	3
	Yunanistan	0	2	2

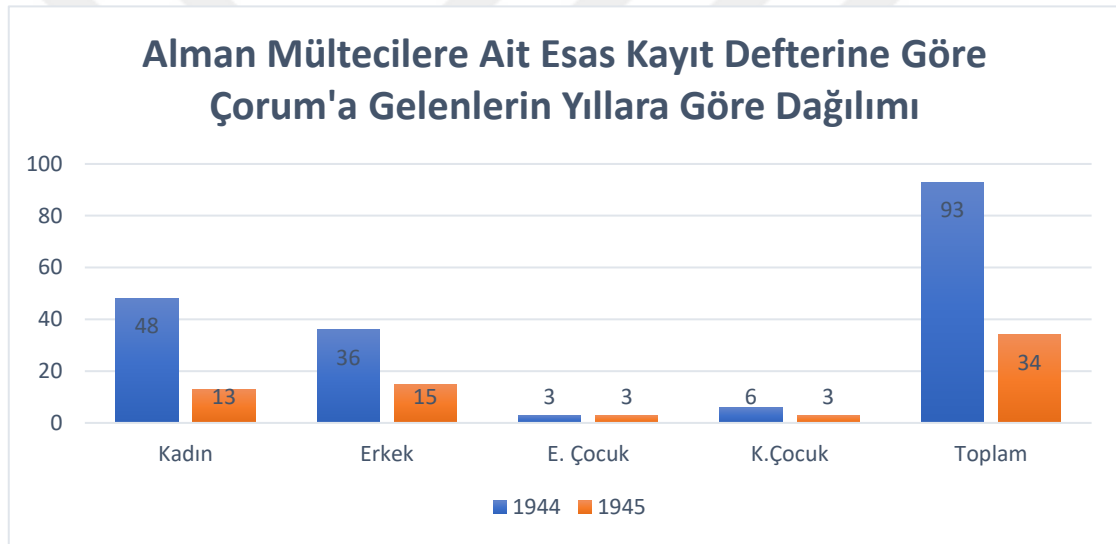
²⁶¹ Yıldırım, "Çorum'da Enterne Almanlar (1944-1946)", s.236.

²⁶² Sungur T. Sabuncuoğlu, "Enterne Almanlar" <https://www.corumhaber.net/enterne-almanlar-makale,5835.html>, 30.03.2016.

²⁶³ Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, Çorum İli, Yayın Sayısı No.286, Cilt No. 18, s.22-24.

Dönemin gazetelerine bakıldığında üç sevkiyat sonrası Çorum'a gönderilen Enterne Almanların sayısı 140 olarak görülmekte olup, dördüncü sevkiyatta 27 kişi olmasına rağmen bu sayının illere dağılımı verilmemiştir. Çorum'a ait *Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defteri*'ne göre bu sayı 127'dir. Kişisel Verilerin Korunması Kanunu nedeniyle bu defterde bulunan 127 kişiye ait isimlere erişim izni verilmediğinden dolayı isimleri belirtmiyoruz. Fakat bu kişilere ait ailenin nesi olduğu, soyu, dili, sanatı, doğum yeri, esas tabiiyeti, nereden ne zaman geldiği ne kadar yardımı hangi tarihten itibaren aldığı gibi bilgilere erişim sağlayarak geniş şekilde inceleme yapılabilmiştir. 1944 yılında Çorum'a gelen kişi sayısı 93'tür, 1945 yılında gelen kişi sayısı ise 34'tür.

Şekil 4. Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defterine Göre Çorum'a Gelenlerin Yıllara Göre Dağılımı

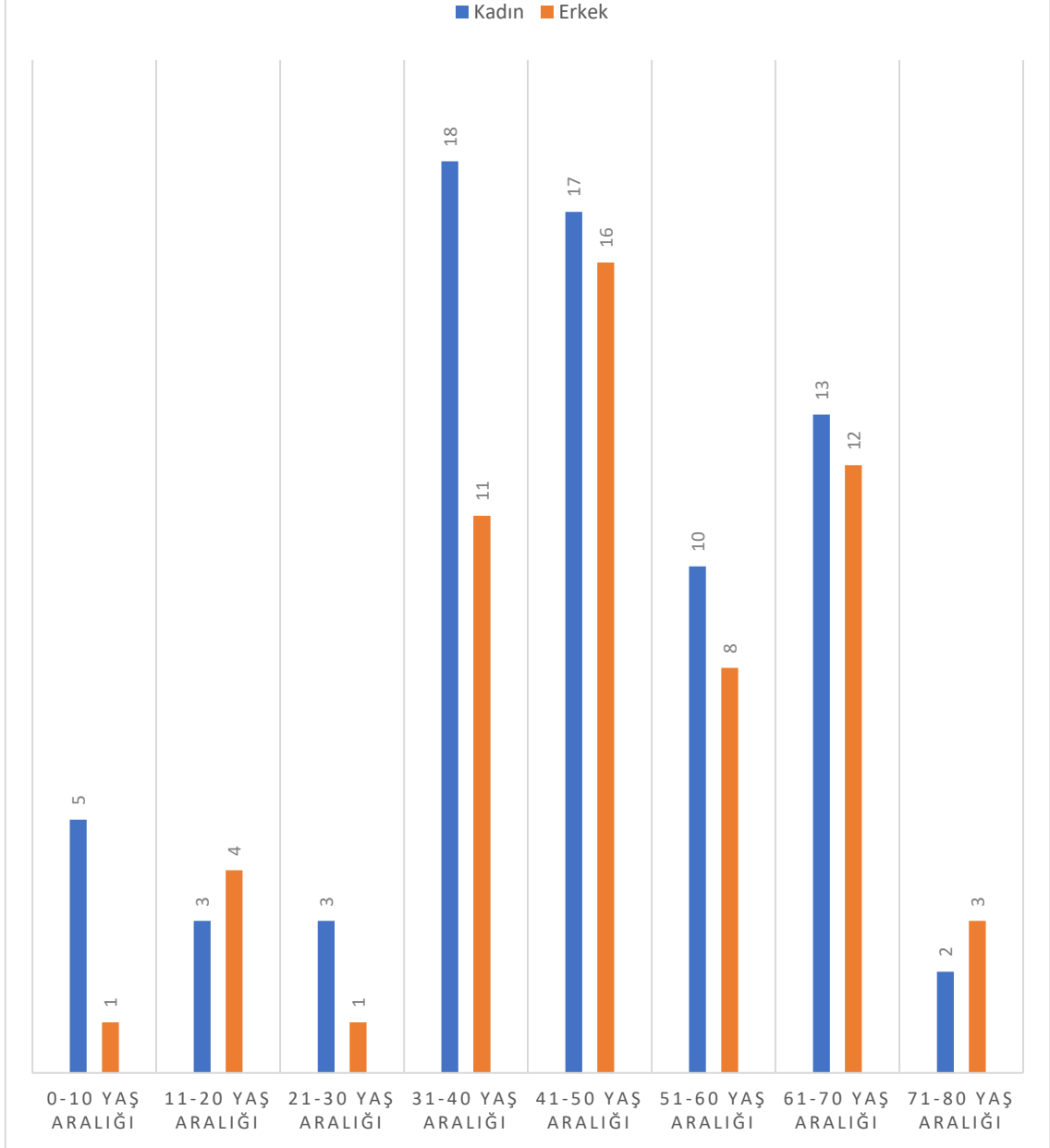

Gelen mültecilerin 1944 yılındaki kadın sayısı 48, erkek sayısı 36, erkek çocuk sayısı 3, kız çocuk sayısı 6 iken, 1945 yılında gelen kadın sayısı 13, erkek sayısı 15, erkek çocuk sayısı 3, kız çocuk sayısı 3 tür. Bu deftere göre gelen enterne alman sayısı toplam 127 kişidir.²⁶⁴

Şekil 5. Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defterine Göre Çorum'a Gelen Enterne Almanların Yaş Aralığı Dağılımı

²⁶⁴ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defteri (1944-1945), Kurum Kodu: 271 V 1900, Defter No:34. (Dipnotta, metin içinde ve kaynakçada BCA şeklinde gösterilecektir.)

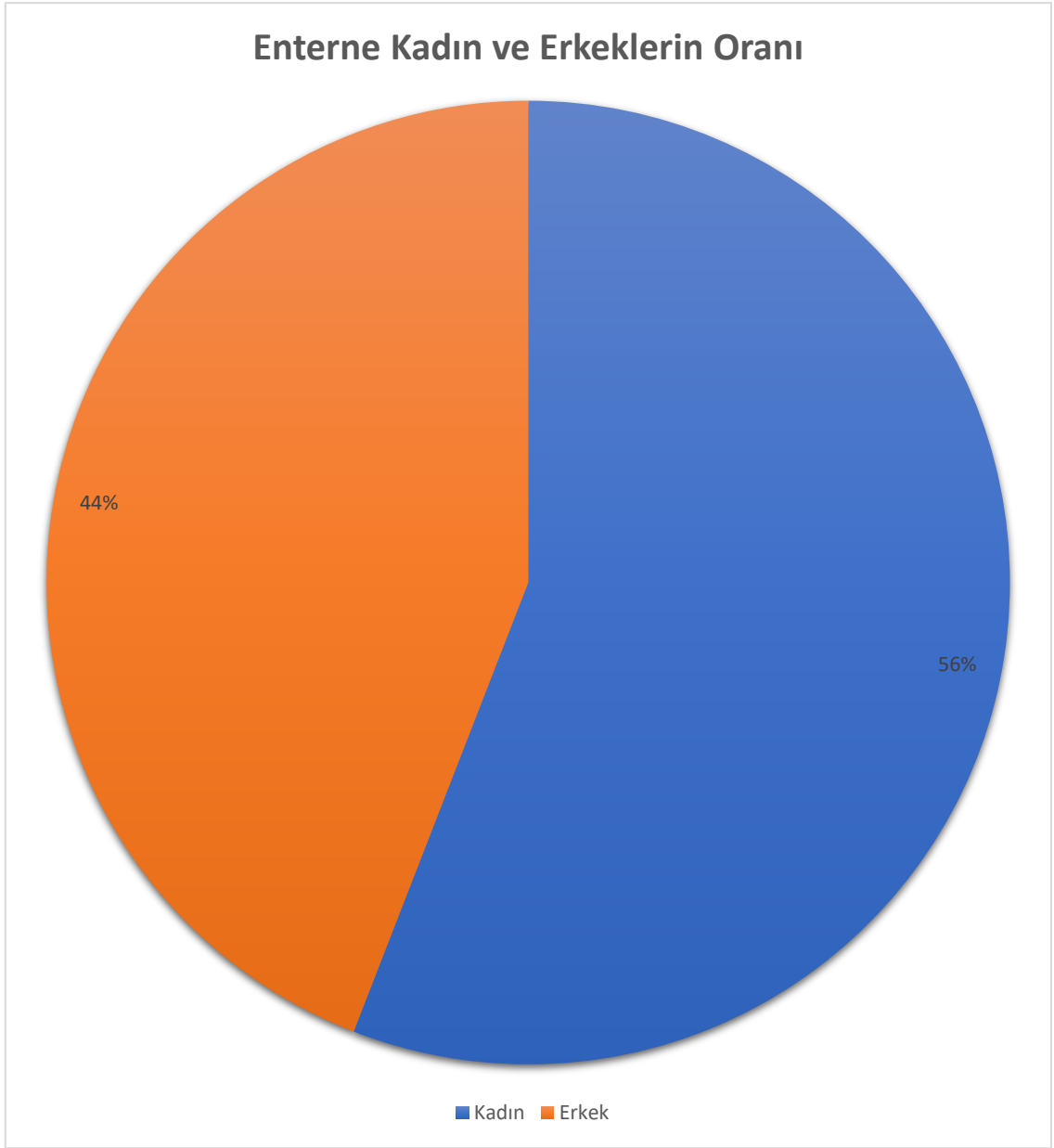
ALMAN MÜLTECİLERE AİT ESAS KAYIT DEFTERİNE GÖRE ÇORUM'A GELEN ENTERNE ALMANLARIN YAŞ ARALIĞI

Enterne Almanların yaş aralığına bakıldığında en fazla 31 yaş ile 50 yaş aralığında yoğunlaştığını görmekteyiz. Yaşlıların oranı bütün yaş aralıklarına göre en az olanıdır.²⁶⁵

²⁶⁵ BCA, Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defteri (1944-1945).

Şekil 6. Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defterine Göre Enterne Kadın ve Erkeklerin Oranı

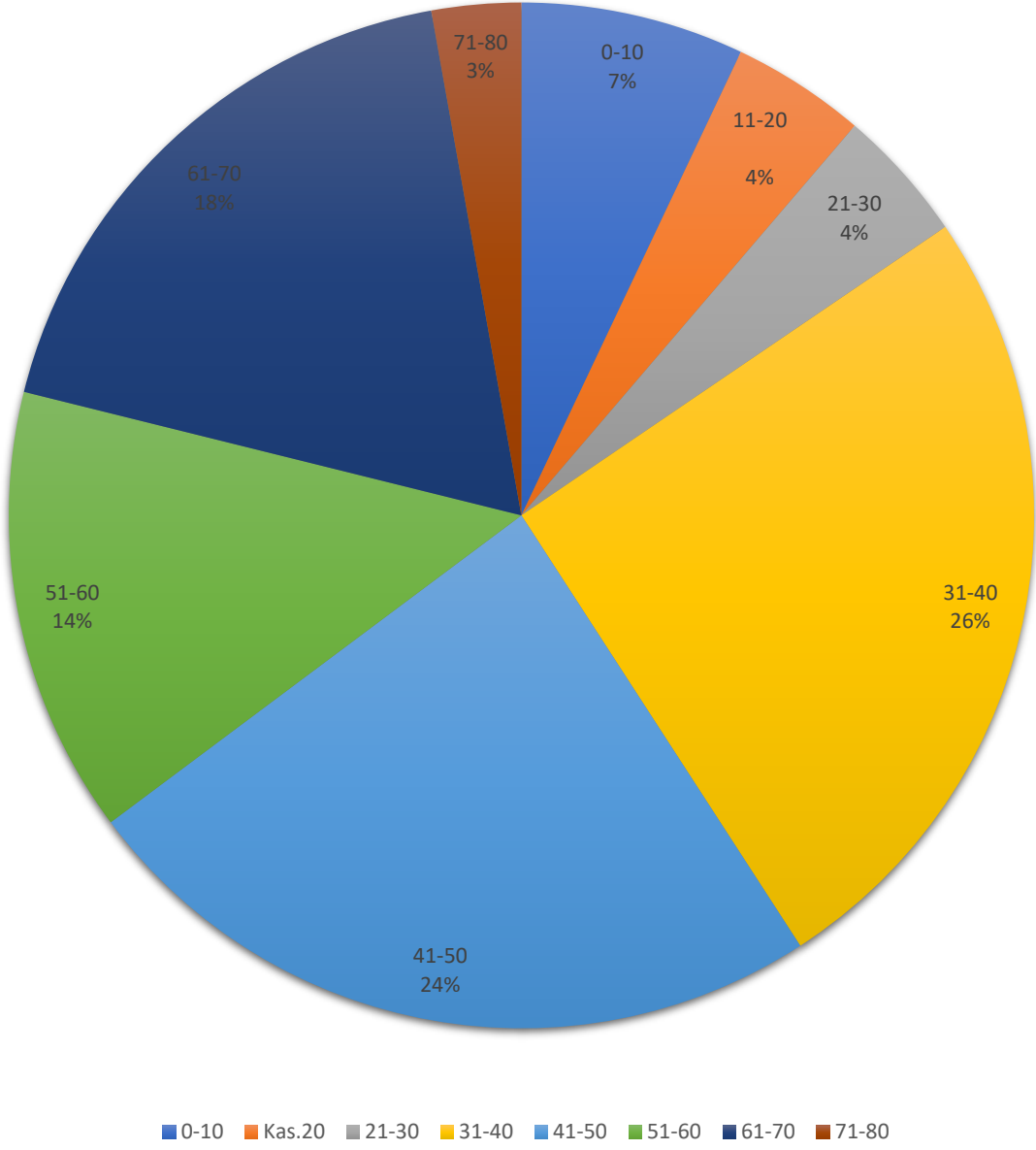

Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defterine Göre Çorum’a gelen Enterne Almanların 71’i kadın, 56’sı ise erkektir. Enterne edilen kadın ve erkeklerin yüzdelik oranı olarak erkekler %44, kadınlar %56’dır. Bu oran ise bize enterne edilenlerin çoğunluğunu kadınların oluşturduğunu göstermektedir.²⁶⁶

Şekil 7. Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defterine Göre Kadınların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

²⁶⁶ BCA, Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defteri (1944-1945).

Kadınların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Enterne edilen kadınların yaş aralığına bakıldığında 31-40 yaş aralığında bulunan kadınların oranı %24 ile en yüksek yaş aralığı olarak görülmektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere çocuk ve genç yaş grubunun sayılarının az olduğu, orta yaş grubunda bulunan kadın sayılarının enterne olan kadın sayılarının yarısını oluşturduğunu göstermektedir. Bu durum bize Almanya'ya dönmeyi reddederek Türkiye'de enterne edilmeyi kabul edenlerin çoğunluğunu orta yaş grubu oluşturduğunu göstermektedir.²⁶⁷

²⁶⁷ BCA, Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defteri (1944-1945).

Şekil 8. Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defterine Göre Erkeklerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

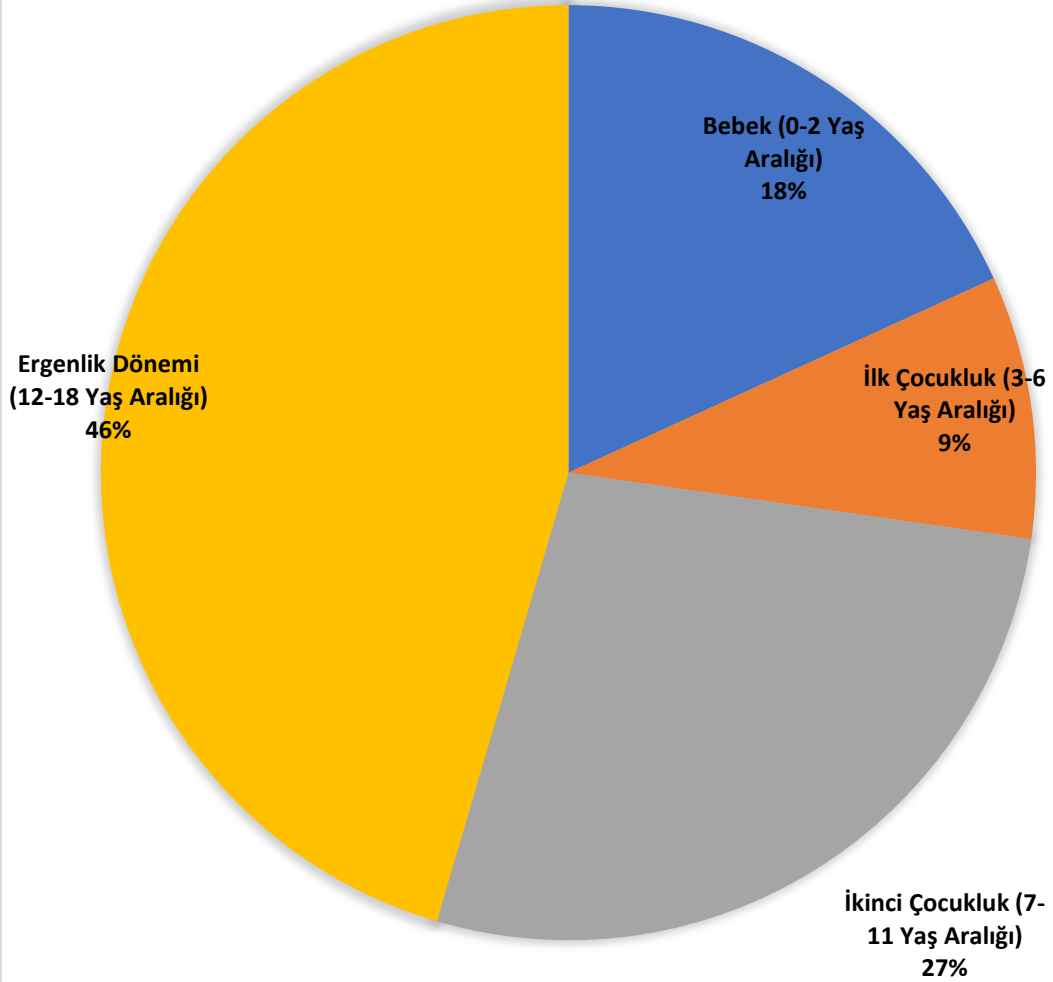

Erkeklerin yaş grubu dağılımına bakıldığında kadınlardan çok farklı bir dağılım olmadığı görülmektedir. Erkeklerin yaş grubu dağılımında 41-50 arası yaş grubunun diğer gruplara göre oranı yüksektir. 41-50 yaş aralığının da 16 erkek bulunmaktadır. İkinci sıra ise 12 kişi ile 61-70 yaş aralığında bulunan gelmekte olup bunların oranı ise %21'dir. 31-70 yaş aralığında bulunan toplam erkek sayısı 47 kişi enterne erkeklerin %84'ünü oluşturmaktadır.²⁶⁸

Şekil 9. Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defterine Göre Çocukların Yaş Dağılımı

²⁶⁸ BCA, Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defteri (1944-1945).

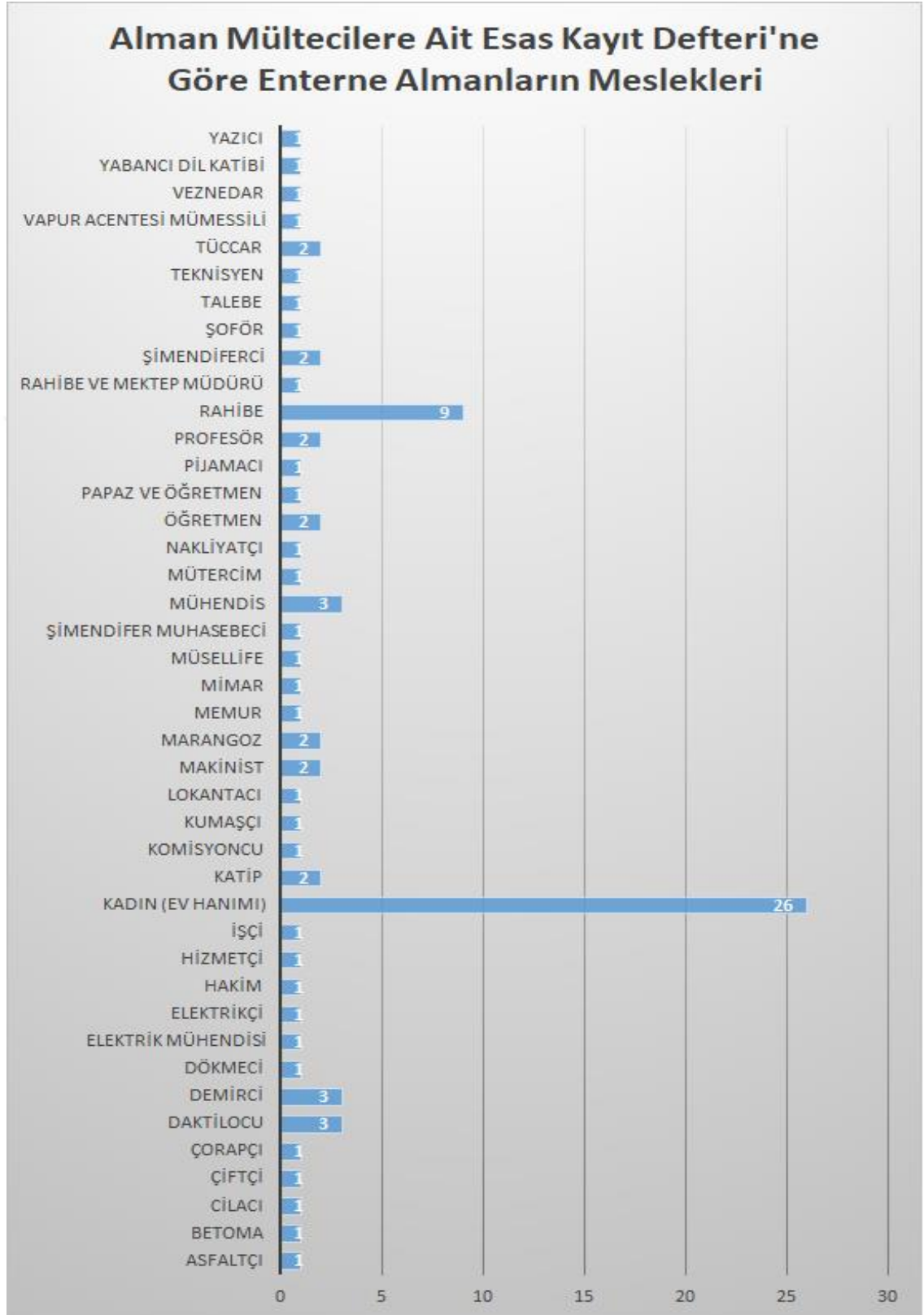
ÇOCUKLARIN YAŞ DAĞILIMI

Enterne edilen on sekiz yaş altı çocukların toplamı 11 olup, bunların 5'i kız, 6'sı ise erkektir. Bebek denilebilecek iki yaş altı çocuk sayısı 2, oyun çağındaki çocuk sayısı 1, ikinci çocukluk dönemi olan 7-11 yaşa aralığın da 3, 12-18 yaş ergenlik döneminde ise 5 çocuk bulunmaktadır. Çocuk grupları içerisinde ergenlik döneminde bulunan çocukların oranı %46 ile en yüksek grubu oluşturmaktadır.²⁶⁹

²⁶⁹ BCA, Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defteri (1944-1945).

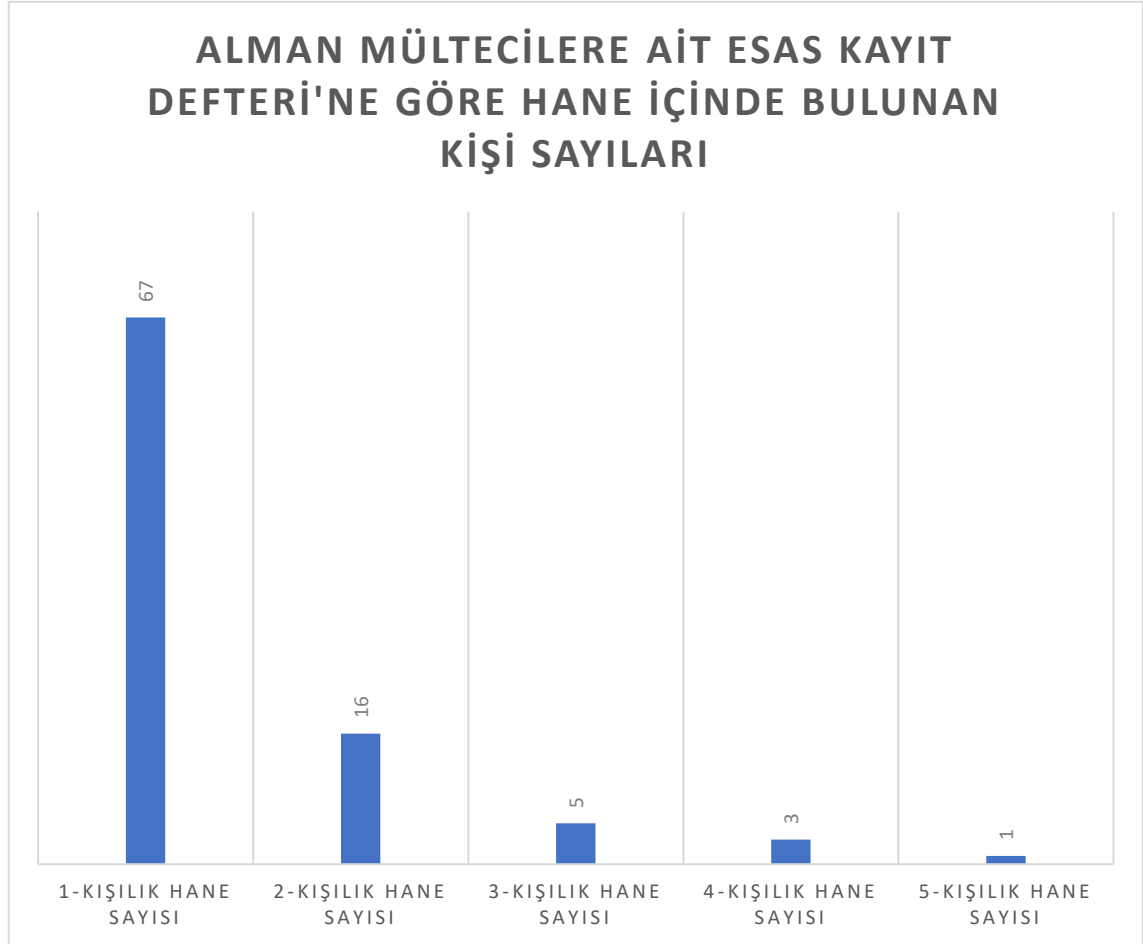
Tablo 10.Alman Mültecilerine Ait Esas Kayıt Defterine Göre Enterne Almanların Meslekleri

Toplam 92 haneden oluşan bu enterne grubu içerisinde 42 farklı meslek çeşidi tespit edilmiş, ev hanımlığından akademisyenliğe kadar geniş yelpazede farklılık arz eden bu

meslek grubu içerisinde en fazla sayıyı ev hanımları oluşturmaktadır. İkinci sırada dikkat çeken meslek olarak rahibe ve rahibe öğretmenlik mesleği gelmektedir.

Şekil 10.Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defterine Göre Hane İçinde Bulunan Kişi Sayıları

Alman Enterne grubu için tutulan bu kayıt defterine göre hane içinde bulunan kişi sayılarına bakıldığında 67 hanenin tek kişilik hane olduğu, toplam hane içerisinde %73'lük bir orana tekabül ettiği görülmektedir. %17'lik oranla ikinci sırada iki kişilik 16 hanenin geldiği, üç kişilik hane sayısının 5, dört kişilik hane sayısının 3, beş kişilik hane sayısının ise 1 olduğu görülmektedir.²⁷⁰

Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defterine göre Çorum'a gelen Enterne Almanların hepsinin dili Almanca olup, tamamı İstanbul üzerinden Çorum'a gelmişlerdir. İstanbul üzerinden gelmiş olmalarına rağmen, doğum yerlerine göre gelenlerin esas

²⁷⁰ BCA, Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defteri (1944-1945).

memleketleri farklılık arz etmektedir. Bu kişilerin memleket kayıtları incelendiğinde Almanya, Avusturya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan doğumlu olduğu görülmektedir. Doğum yerlerine göre en fazla Almanya doğumlular ilk sırayı alırken, ikinci sırayı ise Türkiye doğumlular almaktadır. Türkiye doğumlu olanlar ise İstanbul, Edirne, Bursa ve İzmir illeri nüfusuna kayıtlıdır. Bu tespitten yola çıkılarak savaş sonrası Türkiye’de kalmak isteyenlerin önemli bir kısmının birkaç kuşak boyunca Türkiye’de yerleşik Almanlar olduğu yargısına varılabilir.

Çorum’da Enterne edilen Almanların sayılarında farklılık olmasının muhtemel sebepleri bulunabilir. İlk sebep olarak Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defteri’ne göre sadece İstanbul üzerinden Çorum’a gelenler kayıt altına alınmış olması, Anadolu’nun herhangi bir ilinden gelen enternelerin bu defterde kayıtlarının olmaması, ikinci muhtemel sebep olarak ise maddi durumu iyi olmayanlara yapılan yardımlar kayıt altına alınmış olması, maddi durumu iyi olduğu için yardım yapılmayanların kaydı bu defterde olmaması olabilir.²⁷¹

3.2.2. Çorum’da Enterne Edilenlerin İçinde Oldukları Koşullar

Çorum’da enterne edilen Almanlara, Emniyet Müdürü yapmış olduğu konuşmada, I. Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Almanya ile kader birliği yaptığını ve Türkler ile Almanlar arasında tarihsel bir dostluk bulunduğunu için kendilerini kampa almayacaklarını, bir Çorumlu gibi yaşayabileceklerini bildirdi. Kızılay tarafından bunlara yardım yapılması kararlaştırıldı. Kızılay, Enterne Almanlara günlük yemek verme, durumu iyi olmayanlara da kira yardımında bulunma kararı aldı.²⁷²

Enterne Almanların çoğunluğu Saat Kulesi’nin yanında bulunan Alaybey Sokak’taki evlere yerleştirilmişlerdir. Yerel halkın yüksek fiyattan evlerini kiraya vermek istemine karşılık dönemin Belediye Başkanı Baha Çorbacıoğlu duruma müdahale etmiş ve ev kiralalarını normal seviyelere çekmiştir. Yardıma muhtaç olanların giderleri International Rescue and Relief Committee (IRRC)²⁷³ tarafından karşılanmıştır.

²⁷¹ BCA, Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defteri (1944-1945).

²⁷² Yalçın, Haymatlos Dünya Bizim Vatanımız, s.319-325.

²⁷³ Uluslararası Yardım ve Kurtarma Komitesi. Bu komite, ABD sendikalarının kurduğu Nazi karşıtı olan ve enterne edilenlere yardım amacıyla kurulmuş bir komitedir. Türkiye’de bulunan mülteci profesörler tarafından 1944 yılında Türkiye şubesi açıldı. Ankara’daki başkanlığını da Albert Erkstein ile Landsberger yapmıştır. IRRC’nin kurucu başkanı ve İstanbul Başkanlığını Wilbrandt’tı, o enterne edilince yerine Alexander Rüstow vekalet etmiştir. Hakkı Bilen, Moda’nın Mülteci Alman Profesörleri, 2. Baskı, Kadıköy Belediyesi Kültür Yayınları, Haziran 2022. S.79-80.

Enternelelerin kendilerinin ürettiği herhangi bir şeyi satmaları kesinlikle yasak olduğu için tüm gereksinimlerini Çorum'dan sağlamak zorundaydılar. Çorum halkı maddi olarak yeteri kadar iyi durumda olmamalarına rağmen enternelerle evlerini ve sofralarını paylaşmışlardı. Onlarla komşuluk ilişkisi kurarak onların gönül zenginliklerini de onlara açtılar.²⁷⁴

Enterne grupları oluşturulurken Türk Hükümeti aile birliğine önem vermemiştir. İnsani açıdan devlet enternelere iyi davranmış olsa da güvenlik açısından sakıncalı olarak değerlendirdiklerini ailelerinden ayrı yerlerde enterne etmiştir.²⁷⁵ Kırşehir'de enterne edilmiş olan Elfrieda Pusiç ve kızı iâşe darlığı nedeniyle Çorum'da bulunan kayınpederi Ernest Pusiç'in yanına gitmek için müracaat etmiş, bu durum münferit bir hareket gibi görünse de Çorum'daki Enterne Almanların Kırşehir'de bulunanlara göre daha iyi şartlarda olduklarına dair önemli ipucu vermektedir.²⁷⁶

Enterne Almanların şehir dışına çıkmalarına müsaade edilmiyordu. Fakat Çorum'da enterne edilmiş olan Rudolf Tilmani'nin oğlu Hans'ın, İstanbul Şişli Terakki Lisesi son sınıf öğrenci iken ikmale kaldığı edebiyat dersi sınavı ve olgunluk sınavına katılmak için yapmış olduğu resmi başvuru sonucu bu öğrencinin bir buçuk ay müddetle İstanbul'a gitmesine müsaade edilmiştir. Bu da bizlere şehir dışına çıkma yasağının zorunlu hallerde özel izinle esnetilebileceğini göstermektedir.²⁷⁷

3.2.3. Çorum'da Enterne Almanlara Yapılan Yardımlar

Enterne edilen Almanlar gönderildikleri yerlerde ekonomik durumlarıyla ilgili olarak bir yaşam şekillendirmeye çalışmışlardır. Bazı Alman tüccar ve bankerlerinin ekonomik durumları çok iyi olduğu için evlerini mobilya, yatak ve mutfak eşyalarıyla donatabilmişlerdir. Hatta kendilerine hizmet etmesi için hizmetçi tutanlar bile olmuştur. Ama ekonomik durumu iyi olmayanlar ise maddi olarak, sosyal olarak ve ağır iklim şartları altında ezilmişlerdir.²⁷⁸

²⁷⁴ Ali Alakoç, "Enterne Almanlar ve Çorum" Şehir Defteri Çorum Belediyesi Kültür Sanat Edebiyat Dergisi, Yıl:1, Sayı:1, Ocak 2020, s.21-24.

²⁷⁵ DBTDA 501_32250-126818-74.

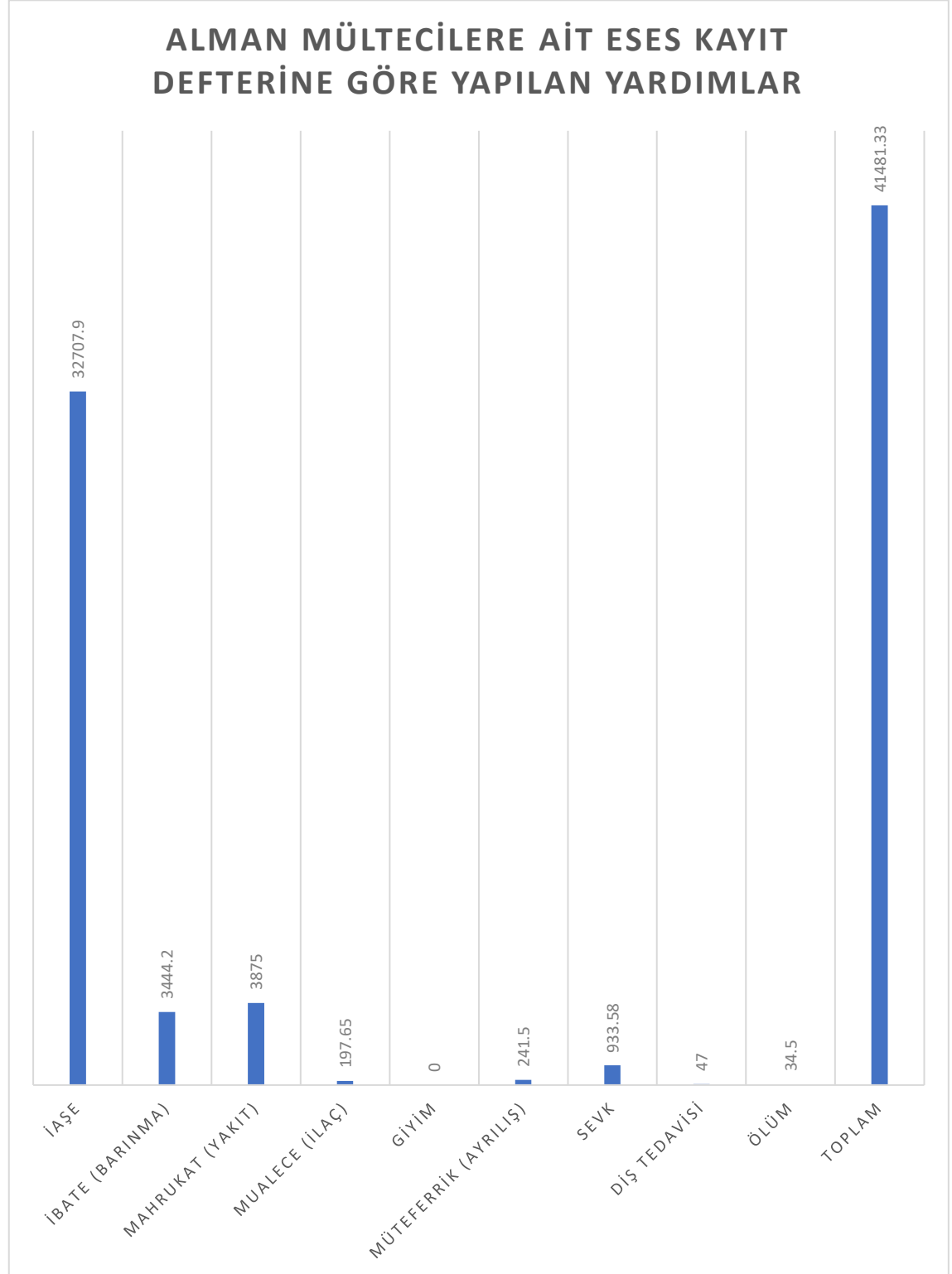
²⁷⁶ DBTDA 501_32250-126818-78.

²⁷⁷ DBTDA 501_32162-127642-1.

²⁷⁸ Neumark, Boğaziçine Sığınanlar, s.209.

Maddi durumu iyi olmayan Enterne Almanlara, hükümet; iaşe, ibate (barınma), mahrukat (yakıt), mualece (ilaç), müteferrik(ayrılma), başka bir yere sevk, dış tedavi ücreti ve cenaze hizmeti ücreti gibi değişik başlıklar altında yardım yapmıştır.

Şekil 11. Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defterine Göre Yapılan Yardımlar

Çorum'da enterne edilenlerin çoğunluğu 1944 ile 1945 yılları arasında mecburi ikamete tabii tutulmuş olsalar da 10 hane içinde toplam 19 kişi 1946 Haziran'ı kadar yardım almayı sürdürmüşlerdir.²⁷⁹

İlk yardıma başlangıç tarihi 01.12.1945'tir. Bu tarihten itibaren her ay düzenli olarak ikamete tabii olanlara toplam 41.481 lira, 33 kuruş yardım yapılmıştır. İlaç yardımı olarak toplam 38.707 lira 9 kuruş yardım yapılmıştır. Kişi başına aylık bir ay 36 lira diğer ay 37,2 kuruş ödeme yapılmıştır. Günlük 1,2 kuruş ile 1,24 kuruş arasında yardım yapılmıştır. İbate²⁸⁰ yardımı enterne işleminin başlangıcından itibaren tüm ailelere düzenli olarak her ay 5 lira olarak ödenmiş olup, ödemenin toplam tutarı ise 3.444,2 kuruştur.²⁸¹

Mahrukat²⁸² yardımı olarak 3875 lira ödeme yapılmış olup bu ödeme Ekim ayı ile Nisan ayı arasında hane başına aylık 10 lira olarak yapılmıştır.

Mualece²⁸³ yardımı nakit olarak yapılmıştır. 18 haneye toplam ödenen mualece harcama gideri 197,65 kuruştur. Yapılan bu mualece yardımının yanında diş tedavisi için ayrıca bir ödeme yapılmış olup 5 haneye ödenen diş tedavi masrafı olarak 47 lira verilmiştir. Toplam diş ve mualece yardımı 244,65 kuruştur. Yapılacak yardım başlığı altında giyim yardımı olsa da hiçbir aileye bu yardım başlığı altında ödeme yapılmamıştır. Bu yardımların yanında sevk ücreti olarak kişi başına 12,60 kuruş ödeme yapılmış, yapılan toplam ödeme miktarı ise 933,58 kuruştur. Sevk ücretinin yanında yapılan bir diğer yardım ise müteferrik²⁸⁴ yardımıdır. Bu yardım 9 haneye 241,50 kuruş olarak yapılmıştır. Yapılan sevk ücretinin ve müteferrik ücretlerin ne amaç ile ödendiği hakkında açıklama yapılmamıştır.

Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defterine Göre, Enterne Almanlar içinde iki kişi Çorum'da vefat etmiştir. Ölenlerden biri Çorum'a defnedilmiş ve cenaze masrafı olarak

²⁷⁹ BCA, Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defteri (1944-1945).

²⁸⁰ İbate; barınma yardımı.

²⁸¹ BCA, Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defteri (1944-1945).

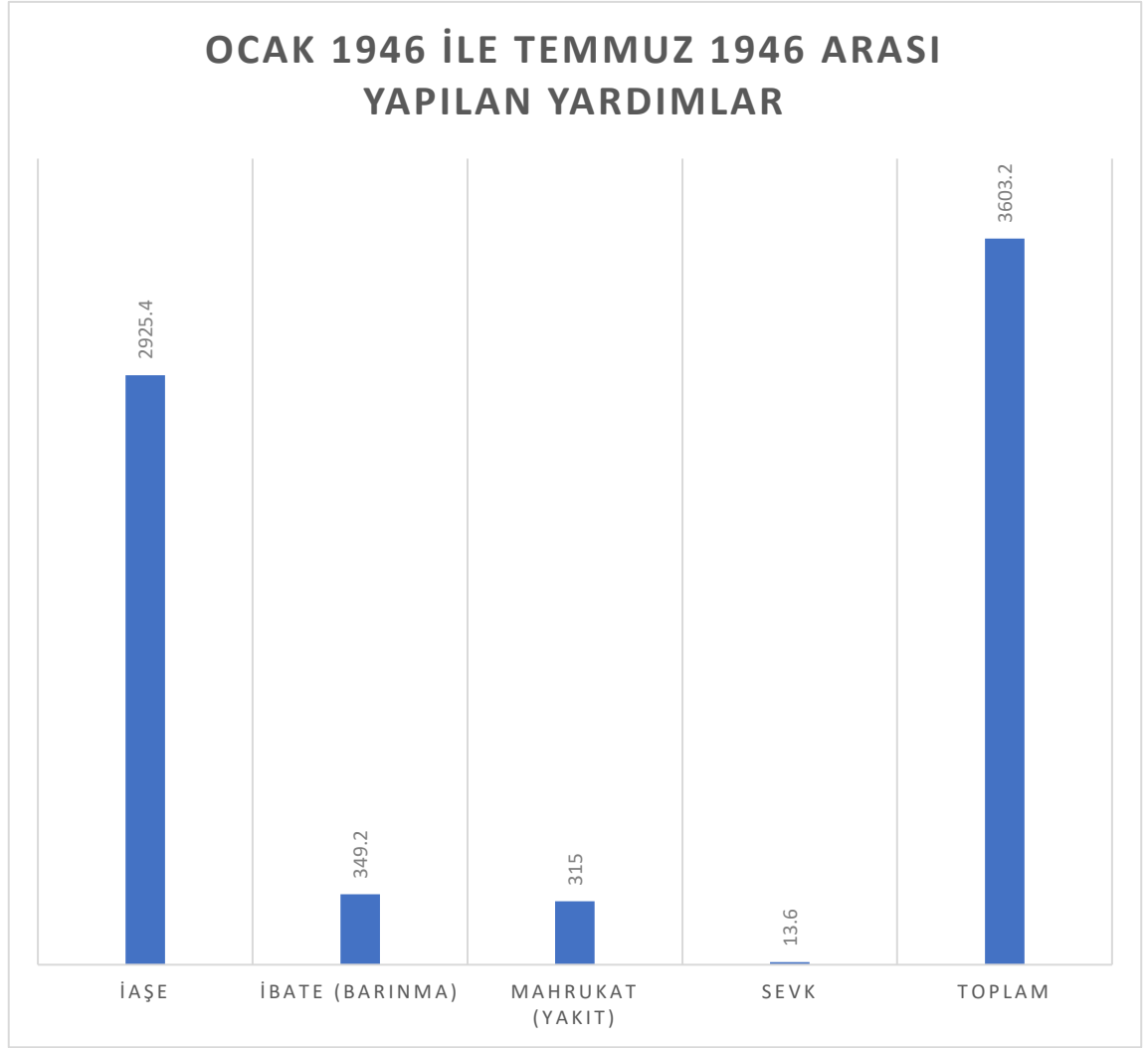
²⁸² Mahrukat; yakacak yardımı.

²⁸³ Mualece; ilaç yardımı.

²⁸⁴ Müteferrik; Ayrılma.

34,50 kuruş nakdi yardım yapılmıştır. Ölen diğer kişi hakkında herhangi bir malumat bulunmamaktadır.²⁸⁵

Şekil 12. Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defterine Göre Ocak 1946 ile Temmuz 1946 Arası Yapılan Yardımlar

Çorum'da Enterne Almanlardan, 82 hane İçişleri Bakanlığı'nın 16.12.1945 tarih ve Emniyet Umum Müdürlüğü'nün 64 884 sayılı kararıyla²⁸⁶ serbest bırakılmışlardır. Geri kalan 10 hane içinde bulunan toplam 19 kişiye Haziran 1946 yılına kadar yardımlar yapılmaya devam edilmiştir. Bu dönemde yapılan yardımların toplamı 3603,20

²⁸⁵ BCA, Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defteri (1944-1945).

²⁸⁶ Bu kararın orijinal metnine ulaşılamadı. Karar, Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defteri'ndeki haliyle alınmıştır.

kuruştur. Bu yardım kalemleri içinde iâşe 2 925,40 kuruş, ibate 349,20 kuruş, mahrukat 315 lira, sevk 13,6 kuruş olarak belirlenmiştir.²⁸⁷

3.2.4. Enterne Almanların Çorum'un Sosyal ve Ekonomik Yaşamına Katkısı

Enterne Almanların çalışmaları yasaklanmış olmasına rağmen yaptıklarıyla Çorum'un sosyal ve ekonomik yaşamına dokunmuşlardır. Almanların hemen hepsi eğitimli ve meslek sahibi insanlardı. İçlerinde profesör, öğretmen, hemşire, hastabakıcı, ebe, terzi, matbaacı, sobacı, marangoz, ressam, saatçi, papaz, kasap, müzisyen, arabacı, motor tamircisi olanlar yaptıkları uygulamalarla halkın yaşamını kolaylaştırmışlardır.²⁸⁸

Tüm ihtiyaçlarını Çorum'dan karşılamak zorunda oldukları için çarşı-pazardan alışverişlerini yapmışlar, bunu yaparken de Çorumlu gibi değil de Alman gibi seçerek ve özel sipariş vererek ürettirmişlerdir. Kasaplara kasaplık mesleğinin nasıl yapılması gerektiğini etlerin kuşbaşı, biftek, pırzola, bonfile şeklinde ayırarak satmalarını sağlamışlardır. Dülger olan Eduard Bischoff eski evleri onarmış. Honnever, Alman kuzine sobalarını büyütüp yapmış ve bu sobalara halk arasında “*Alaman Sobası*” adı verilmiştir. Matbaa ustası Willi Blümell, bozuk olan matbaa makinalarını tamir ederek onları çalışır hale getirmiştir. Su tesisat ustası olan bir Alman sokakta akar halde olan çeşmelerden evlere su gelmesini sağlayan sistem geliştirerek evlerde su akmasını sağlamıştır. Hemşire olanlar, bayanlara çocuk eğitimi ve bakımı, kadın hastalıkları ve bu hastalıkların tedavi yöntemlerini öğrenmelerine yardımcı olmuşlardır.²⁸⁹ Terzi olan bir Alman kadın, Çorumlu kadınlara dikiş nakış işlerini öğretmiş, onlara fırfırlı önlük ve elbise dikmelerini öğretmişler, böylece Çorumlu gelinlik kızların çeyizlerinde “*Alaman Önlüğü*” de bulunmaya başlamıştır.²⁹⁰ Eğitimli olan Alman hocalar, Çorumlu öğrencilere İngilizce, Almanca, Fransızca özel ders vermişlerdir. Doktor olanlar ise gizlice hasta kabul etmişler, Türk doktorlarda daha çok rağbet görmüşlerdir.²⁹¹

3.4.5. Hatıralar

Prof. Dr. Ahmet Lütfi Kazancı'nın annesi rahatsızlanınca Çorum Devlet Hastanesi'nde gözetim altına alınmış. Burada teşhis konulamayınca dönemin Devlet Hastanesi Başhekimisi İsmail Hakkı Bey babasına “*Almanya'dan bir doktor geldi, hastayı bir de*

²⁸⁷ BCA, Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defteri (1944-1945).

²⁸⁸ Yalçın, Haymatlos Dünya Bizim Vatanımız, s.326.

²⁸⁹ Alakoç, “Enterne Almanlar ve Çorum”, s.22.

²⁹⁰ Bakar, “Reel Politğin Türk Alman İlişkilerine Yansıması...”, s.108.

²⁹¹ Sungur T. Sabuncuoğlu, “Enterne Almanlar”, <https://www.corumhaber.net/enterne-almanlar-makale,5835.html>, 30.03.2016.

ona gösterelim” deyince, yıllardır canlı bir cenaze gibi yaşayan, hiçbir ihtiyacını kendi başına karşılayamayan kadına Alman doktor ilk görüşte “kansızlık” teşhisi koymuş ve onu tedavi etmiştir. Hastaneye 50 kg olarak yatan hasta yirmi günlük tedavi sonrası 70 kg olarak hastaneden taburcu edilmiştir. Tuvalet ihtiyacını bile gidermek için başkasından yardım alan hasta, çocuğu ile el ele tutuşarak iki kilometrelik yolu yürüyerek evine dönmüştür.²⁹²

Sungur T. Sabuncuoğlu 14-15 yaşlarında öğrenci iken şahit olduğu olayı şöyle anlatmaktadır.

“Sıcak bir yaz günü, öğleden sonrası...”

Bir enterne Alman kadın, vekâletname yaptırmak için noterliğe gelmişti. Noter, babamdı. Türkçe Almanca iki yönlü bir vekâletname yapabilmek için, yasal olarak, yeminli bir tercümana ihtiyaç vardı. Babam Enterne Almanlardan Prof. Klein’i yeminli tercümanlık için çağırttı. Prof. Klein dünya çapında dil ve tarih bilgini idi. Türkçe ve Osmanlıcaya hakimdi.

Noterlikte arkada özel büroda Herr Klein’i ben ağırlıyordum. İşlem sırası gelince, salona geçip Alman hanımın dilediği vekâletnameyi yaptılar ve babamla beraber arka özel odaya geldiler. Çok güzel bir sohbet başladı aralarında. 1930’larda Atatürk’ün dil ve yazı devrimi çalışmalarında ve de Dolmabahçe Sarayı’nda yapılan beynelmilel (uluslararası) yazı kongresinde yetkili delege olarak bulunmuştu. Eskimiş çantasından ortaya döktüğü fotoğraflar, belgeler ve kitaplarla gösteriyordu ki, Orta Asya Orhun Anıtlarını incelemiş ve o yazıyı okumayı başarmıştı. Dil kongresinde yeni Türkçe alfabe için ısrarla Orhun Türklerinin alfabesinin kabul edilmesini istemişti. Ama Atatürk, Latin alfabesinde ısrar etmiş. (Çok da iyi etmiş tabi.)

Konu Kültür ve tarih olunca babam ile Herr Klein’in bu mülakatı bitmek bilmiyordu. Bende yanlarında meraklı şahit idim.

Prof. Klein, babamın salona her geçişinde, külüstür çantasından el çabukluğu ile kocaman bir kolonya şişesi çıkarıp, kafaya dikiyor, lıkır lıkır içiyordu.

Böylece saatler geçti. Sohbet zirveye ulaştı. Ama Herr profesör artık iyice sarhoş olmuştu. Uzun boyu ile ayakta duramıyordu.

²⁹² Ahmet Lütfi Kazancı, Kendimi Anlatayım Dedim, Ensar Neşriyat, 1.basım, İstanbul, 2009. S.88-89.

Bir faytonla onu evine yolladık...”²⁹³

Çorumlular, Enterne Almanlara “*eski dost*” olarak bakıyorlar, I. Dünya Savaşı yaşlıların hafızasında halen canlı olduğu için Çanakkale Savaşı gazileri anılarını ve Alman Subaylarını yakın çevrelerine anlatıyordu. Onlar için “*Eski dost düşman olmaz*” diyorlardı.

Alman Bischoff oğulları Eduard ve Cornelius ile pazara çıktığında baba oğul tereyağı ararken bir köylü karşılarına dikilip;

“Gegenstand”

“Still halten”

Almanca komut vermeye başlamış ve “*Ben Almanca konuşuyorum. Çanakkale harbinde, bir Alman subayının yanında askerdim. Ondan öğrenmiştim!*” deyip Eduard’ın elini sıkıp öpmek isteyince, Eduard bu gibi hareketlerin Türklerde saygı ifade eden bir durum olduğunu öğrendiği için kendisinden çokça yaşlı olan köylüye “*Ben senin elini öpeyim baba! Çok sağ ol!*” diyerek yaşlı köylüye sarılıp ona teşekkür etmiştir. Köylüde Almanca olarak “*Vielen Dank! Vielen Dank!*” diyerek ona teşekkür etmiştir.

Çorum da enterne edilenler arasında bulunan Türkolog ve Germanist Prof. Dr. Traugott Fuchs da vardı. Çocuğu yoktu. Yalnız yaşıyor ve araştırma yapması için Hattuşaş’a gitmesine izin verilmeyince üç tane kaz alıp onları 15-20 dakika uzaklıkta bulunan çeşmeye her gün elinde bastonuyla kazlar önde kendisi arkada gider gelirmiş. Çorumlular ona “*Kaz çobanı Fokus*” ismini takmışlar. Çocuklar da onu çok severmiş çünkü cebinde her zaman şeker taşır ve bu şekerleri çocuklara ikram edermiş. Yetenekli bir ressam olduğu için enterne olduğu zaman dilimi içinde 32 tane Çorum’a ait tablo yapmıştır.²⁹⁴

Enterne Almanlardan Cornerlius Bischoff Türkiye’ye yaptığı ziyaret sonrası yaptığı açıklamalarda o dönemi şöyle anlatmıştır;

“Benim hayatımın bir bölümü Türkiye’de, İstanbul’da, Çorum’da geçti... Benim hayatım İstanbulsuz, Beyoğlusuz, Türkiyesiz olmaz! Arada sırada İstanbul’a

²⁹³ Sungur T. Sabuncuoğlu, “Enterne Almanlar”, <https://www.corumhaber.net/enterne-almanlar-makale,5835.html>, 30.03.2016.

²⁹⁴ Yalçın, Haymatlos Dünya Bizim Vatanımız, s.327-335.

geleceğim, Beyoğlu'nu gezeceğim! Oralarda geçen gençlik yıllarımın hatıralarını yaşayacağım. Başka türlü olmaz, olamaz!

Ben kendimi Türkiye'deki insanların, Çorumluların, İstanbulluların dışında görmüyorum. Onlarla, onların dışında bir yabancı gibi konuşamıyorum. Onlar benden, onlar bizden bir parça! Ben onlardan biriyim. Ben buraya, İstanbul'a, Türkiye'ye geldiğimde, kendi memleketime gelmiş, kendi halkımın arasına girmiş gibi hissediyorum. Almanların tavırlarını, düşüncelerini, davranışlarını ve bu davranışların altında yatan nedenleri, bu davranışların sonuçlarını nasıl biliyorsam Türkleri, Türkiye'deki insanları da o kadar yakından tanıyorum.

Çorumlular bize, haymatlos enterne Almanlara en zor günlerinde kucak açmıştı. Yoksul Çorumlular, komşularımız bizimle lokmasını paylaşmıştı. Ben Çorum'da türküleri, uzun havaları sevdim... Türkü söylemesini Çorum'da at koştururken öğrenmiştim...

Sevgili dostlarım, kardeşlerim... Ben sizleri, Türkiye'yi çok özliyorum... Benim için Türkiye unutulamaz! Ben sizleri unutamam! Türkiye benim de vatanımdır. Ben Türkiyesiz olamam! Türkiye bana ekmek verdi, aş verdi; Türkiye bana ve bizlere hayat verdi, bağrına bastı... Türkiye'ye, Türk halkına, Çorumlulara ve sizlere müteşekkirim! Teşekkürler Türkiye! Vielen Dank Türkei!"²⁹⁵

Eğitimci yazar Z.A. Daver Kolağasıoğlu, Alaybey Sokakta enterne edilmiş Almanlarla komşuluk ilişkisi kurmuş o dönemde yaşamış kişilerden özellikle bayanlardan edindiği bilgilerle derlediği eserinde önemli anılar paylaşmıştır.

Hacı Sait Ağa konağında ikamet eden adı öğrenilemeyen yaşlı bir Alman bayan, evin bir odasında beslediği tavuklardan birini keserken onu gören Alaybeyoğulları'nın gelini Naima Hanım, ona kızdığını “*Kadın tavuk keser mi! Günah*” diye onu çekiştirdiğini ifade etmiştir.

Yaşlı olan İhsaniye ninenin evinde kalan Marta isimli Alman hemşire, İstanbul'da bir doktorun yanında çalışmış ve bu doktor tarafından ona sürekli yardım gelmekteymiş. Aynı evde kalan Sofi isimli bayanın güzel bir kızı varmış, bu kızın gönül ilişkileri mahalle hanımlarıyla arasında sorun oluşturmaya başlamış, daha sonra bu hanım Sungurlu'ya gelin gitmiş ve ismini de “*Nejla*” olarak değiştirmiştir. Kendini tanıyanları

²⁹⁵Kemal Yalçın, “Cornerlius Bischoff, Türklerin En Almanı, Almanların En Türkü!”
<https://hyetert.org/2021/03/17/cornerlius-bischoff-turklerin-en-almani-almanların-en-turku/2021-03-17>

dışarda gördüğü zaman onları tanımazlıktan gelmiştir. Sisil Hanım, Sema Hanıma Almanca dersler vermiş. Sema Hanıma ise “*Semalay*” diye hitap ediyormuş. Sisi hanım ile öğrencisi arasında öyle bir bağ oluşmuş ki Sema Hanım derse gelmediği zaman ağlayarak evine gidip sana bir şey mi oldu diye onu kontrol ediyormuş. İhsaniye Nenenin diğer kiracısı Kiti Hanımdır. Kiti Hanım misafir olarak sık sık gittiği evin birinde evin erkeğine yakınlık göstermeye başlayınca evde tantanalar çıkmış.

Semalay Hanım Almanlarla ilgili anısını şöyle anlatıyor; “*İhsaniye Nenenin evinde oturan Alman Hanımlar beni çok severdi. Sık sık olmasa da bir araya gelirdik. Ya biz onlaraya onlar bize. Çorum’un 5 km. dışına çıkmaları yasaklandığı için yaylıyla İlice bağlarındaki bağımıza giderken başlarına örtü verip öyle götürürdük. Onlar da beni bir gün Ömer Paşalar’daki yortularına götürdüler. Orada ilk defa melek şeklinde kurabiyeler gördüm ve yemeklerinden yedim.*” demiştir.

Tanyeri Okulu öğretmenlerinden Sadi Bey’in sınıfında Diter isimli bir Alman öğrenci varmış. Bu öğrenci kayıtsız olarak okula devam ediyormuş. Sadi Bey, öğrencilere “*arkadaşlarınızın yakasında bit görürseniz hemen parmak kaldırın, dışarı çıkabilir miyiz deyin ben anlarım. Bizi Alman öğrenciye mahcup etmeyin*” diye uyarıda bulunmuştur.

Veldetler’de oturan Alman bayanlar yaz aylarında Ölçekler’e giderek oradaki oluklarda banyo yapıp güneşlenirlermiş. Mayolu bayanları gören arabacı Vahit Efendi atlarını sulamak için sık sık gelmeye başlayınca, Ölçekoğlu Hasan Ağanın eşi Rüştüye Hanım bağırarak “*Yeter artık Vahit’...hayvanları ihtilam edeceksin!*” demiştir. Bahçe duvarına çıkanlar olunca da onlara “*Sağlam kiremit bırakmadınız*” diyerek onları kovalamıştır.²⁹⁶

3.3.Yozgat’a Enterne Edilenler

Yozgat’a ilk enterne kafilesi 23 Ağustos 1944 tarihinde sevk edilmeye başlanmıştır. Yozgat’a sevk edilenlerin büyük çoğunluğunu Ankara’da bulunan Enterne Almanlar oluşturmuştur. Bunlar önce Ankara Alman Okulu’nda enterne edilip sonra Yozgat’a sevk edilmişlerdir. İstanbul’dan ise az sayıda Alman Yozgat’a sevk edilmiştir. Yozgat’a sevk edilenlerin sayısı 260 kadar olarak belirtilmesine rağmen²⁹⁷, dönemin

²⁹⁶ Z. A. Daver Kolağasıoğlu, Yirminci Asırda Çorum Tarihinden Notlar, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum 2009, s. 115-119.

²⁹⁷ Yalçın, Haymatlos Dünya Bizim Vatanımız, s.343-344.

gazetelerine yansıyan rakamlar ise birbirinden farklı olarak görülmektedir.²⁹⁸Yozgat'a enterne olarak gönderilen Almanlara ait Çorum'daki gibi bir kayıt defteri bulunulamadı. Bu kısımda verilen bilgiler literatüre ve hatıralara dayanılarak verilmiştir. Literatür ve hatıralara dayanan sayılarda ise farklılık bulunmaktadır.

3.3.1. Sayısal Verilerle Yozgat'a Enterne Edilenler

Türkiye'nin Almanya ile ilişkilerini kesmesi sonrasında Türkiye'de kalmaya karar veren Alman vatandaşlarının enterne edileceği kendilerine bildirilmişti. Enterne kararı kesinleşenler Kırşehir, Çorum ve Yozgat'a sevk edilecekleri kendilerine bildirilmesi ile seçilen lokasyonlara ilk kfile 23 Ağustos 1944 tarihinde yola çıktı. Enterne edilecek olanlar farklı tarihlerde enterne bölgelerine sevk edildi. Yozgat'a sevk edilecek olanların büyük çoğunluğunu Ankara'da bulunan Enterne Almanlar oluşturmuştu. Bunlar önce Ankara Alman Okulu'nda enterne edilip sonra Yozgat'a sevk edilmişlerdi. İstanbul'dan ise az sayıda Alman Yozgat'a sevk edilmişti. Yozgat'a sevk edilenlerin sayısı 260 kadar olarak belirtilmesine rağmen²⁹⁹, dönemin gazetelerine yansıyan rakamlar arasında bir tutarlılık bulunmuyordu. Bu da bize Yozgat'taki enternelerin sayıları konusunda net bir fikir vermiyordu.³⁰⁰

3.3.2. Yozgat'ta Enterne Edilenlerin İçinde Oldukları Koşullar ve Yapılan Yardımlar

Yozgat'a gelen enterne Almanları, halk içine sindirmemiştir. Yerel halk ile enterneler arasında güvensizlik ve husumetli bir mesafe oluşmuştur. Onları inançlarından dolayı yargılıyorlardı.

Enterne Almanlar zor koşullarda sürdürdükleri yaşamlarını kolaylaştırmak için kendi aralarında örgütlendiler. Hastabakıcı, rahibeler, hemşireler yoksullar için mutfak oluşturdular. Burada yaptıkları yemekleri zor durumda bulunan kendi vatandaşlarına vererek onların hayatlarını bir nebze olsun kolaylaştırmaya çalıştılar.

Dini inanışlarını yaşayabilmek için Enterne Almanlar devletin izni ile bir evi ibadethaneye çevirmişlerdir. Burada ibadetlerini rahatça yerine getirebiliyorlardı, fakat yerli halkın ve burada yaşayan Ermenilerin bu ibadethaneye giriş çıkışı

²⁹⁸ 24-26-28 Ağustos 1944 tarihli gazetelere yansıyan rakamlar şu şekildedir. Haber Akşam Postasına Göre:139, Son Posta Gazetesine Göre:120, Cumhuriyet Gazetesine Göre:164 olarak verilmiştir.

²⁹⁹ Yalçın, Haymatlos Dünya Bizim Vatanımız, s.343-344.

³⁰⁰ 24-26-28 Ağustos 1944 tarihli gazetelere yansıyan rakamlar şu şekildedir. Haber Akşam Postasına Göre:139, Son Posta Gazetesine Göre:120, Cumhuriyet Gazetesine Göre:164 olarak verilmiştir.

yasaklanmıştır.³⁰¹ St. Georges Manastırı Mümessili Papaz Anton Drofenik tarafından Yozgat'a rahip atamaları yapılmıştır. Bu atama durumundan Yozgat'a rahip olarak Leopold Dvorşak ve Stefan Zelinka gönderilmiştir. Türk Hükümeti, enternelerin ibadetlerini rahatça yerine getirebilmeleri için hiçbir kısıtlamaya gitmemiştir. Kırşehir'deki enternelerin dini ayinlerini idare eden rahip Frint'in hastalanması üzerine onun yerine Yozgat'ta bulunan rahip Leopold Dvorşak geçici olarak Kırşehir'e gitmesine izin verilmiştir.³⁰²

Çorum, Yozgat, Kırşehir'de enterne edilen Almanlar arasından otuz iki kişi akraba ve tanıdıkları ile haberleşebilmek için Cumhurbaşkanlığı Makamına başvuru yapmışlardır. Yapmış oldukları bu başvuru sonucu kendilerine Türkiye içinde bulunan yakınları ve akrabaları ile sansüre tabi tutulmak şartı ile haberleşebilmelerine izin verilmiştir.³⁰³ Enterne grubu içinde olmayıp Yozgat'ta mecburi ikamete tabii olanlara gizli posta hizmeti sunan ve yakalanan Robert Anhegger İstanbul'da yargılanmış ve Posta yasasına karşı gelmek suçundan hüküm almıştır. Aldığı hüküm ise para cezasına çevrilmiştir.³⁰⁴

Enterne edilen Almanlar arasında yaşlı ve hastalıklı bulunanlar Yozgat'ın yüksek rakımına ve soğuğuna dayanamamıştır. Bu durumda olup da rahatsızlığı ileri boyuta giden kişilere özel izinle tedavi olmaları için İstanbul'a dönmek istemişlerdir. Yapılan incelemeler sonucu bu gibi durumda olanlara özel izin ile İstanbul'a gitmelerine müsaade edilmemiştir. Fakat isteyenlerin Almanya'ya dönmek için gözaltında tutulan mübadele gruplarına dahil edilerek Almanya'ya dönmelerine müsaade edilebileceği bildirilmiştir.³⁰⁵ Bu uygulamada bazen çifte standart yapılmıştır. Çünkü bazı enternelerin özel izin ile İstanbul Alman Hastanesine sevki yapılmış ve tedavi uygulanmıştır.³⁰⁶

Enternelere uygulanan kontrollerin zamanla azalmaya başlaması ile Almanların yaşamları dahada kolaylaşmıştı. Bu durumu Alexander Rüstow o dönemde Yozgat'ta enterne edilen Hans Wilbrandt'a yazdığı mektupta görebilmekteyiz. Kırşehir ve Yozgat'ta yetkililerin çok cana yakın olduğunu ve Almanların yaşamlarını kolaylaştırmak için ellerinden gelen kolaylığı sağladığını yazmıştır. Bir diğer arkadaşı Marchionini'ye yolladığı mektupta ise Yozgat'taki nasyonal sosyalistler için "*Burada*

³⁰¹ Yalçın, Haymatlos Dünya Bizim Vatanımız, s.344-345.

³⁰² DBTDA 501_32250-126819-1.

³⁰³ DBTDA 501_32250-126820-6.

³⁰⁴ Robert Anhegger, Haymatloz Özgürlüğe Giden Yol, Milli Reasürans T.A.Ş., İstanbul ,2007, s.32.

³⁰⁵ DBTDA 501_32250-126820-139.

³⁰⁶ DBTDA 501_32250-126818-72.

çok hava atıyorlar, su gibi para harcıyorlar, üst makamlarla araları iyi, diğer sığınmacılara 'Bolşevikler, komünistler ve vatan hainleri' deyip aşağılıyorlar." demiştir.³⁰⁷

Enterne edilenlerin serbest bırakılmalarında kati bir uygulama olmasına rağmen bazı durumlarda bu uygulama delinmiştir. Enterne edilenler arasında bulunan bazı nüfuzlu kişiler İstanbul'da bulunan tanıdıkları vasıtası ile yapılan müracaat sonucunda serbest bırakılmışlardır. Genellikle İstanbul'da bulunan Profesörlerin yanında çalışanlar serbest bırakılarak İstanbul'a dönmeleri sağlanmıştır. Prof. Dr. E. Frank'ın yanında çalışan Dr. Georg Peters ve Şvester Else Wolf,³⁰⁸ Prof. Dr. Karl Ebert'in yanında otuz yıldan berimürebbiyelik yapan Erna Messerschmidt,³⁰⁹ Üç çocuğu ile enterne edilen Bayan Antonia Valek gibi kişiler serbest kalmışlardır.³¹⁰

Yozgat'ta enterne edilenlerin büyük çoğunluğu yardıma ihtiyaç duyuyordu. Burada bulunan enternenler, Çorum ve Kırşehir'de enterne edilenlere, Kızılay Deprem Fonu tarafından verilen 20 liranın yarısına alabiliyorlardı. Yapılan bu 10 liralık yardım ise onların ihtiyaçlarının karşılaması için yeterli değildi.³¹¹

Enterne edilenlerin çalışma izni de yoktu. Bu nedenle Kızılay Deprem Fonu tarafından yapılan yardım da yeterli gelmediği için ihtiyaç sahiplerine İnternational Rescue and Relief Committee (IRRC)adlı yardım kuruluşu nakdi yardım yapıyordu.³¹² Yardım paralarına Enterne Almanlar acil ihtiyaç duyuyordu. Çünkü enterne edilenlerin paraları yüksek enflasyondan dolayı erimişti. Yardım yapmak için kurye servisi kurulmuştu. IRRC yardımları sadece enterne edilen ve siyasal görüşleri Nazizm ve faşizme karşı olanlara veriliyordu. Kadınlara yapılacak yardımlarda Nazi karşıtı olma şartı aranmamıştır. Sadece Türkiye'de Nazi kurumları için çalışan kadınlar bu yardımdan faydalanamazdı. Yardım yapılacak kişilerin listesini ise Alexander Rüstow tutmuştur. Yozgat'ta enterne edilenler arasında bulunan Peters, enterne tutulduğu süre içinde IRRC için çalışmış ve koordinasyonu sağlamıştır. Ayrıca Peters, enterne edilenlerin tıbbi bakımlarını da üstlenmiştir.³¹³

³⁰⁷ Möckelmann, İkinci Vatan Türkiye, s.346.

³⁰⁸ DBTDA 501_32250-126818-92.

³⁰⁹ DBTDA 501_32250-126819-16.

³¹⁰ DBTDA 501_32250-126819-6.

³¹¹ Kemal Yalçın, Haymatlos Dünya Bizim Vatanımız, s.344.

³¹² Christine Fischer-Defoy, "Yahudilerin Enterne Edilişi (1944-1946)", Haymatloz Özgürlüğe Giden Yol, Milli Reasürans T.A.Ş., İstanbul 2007, s.26.

³¹³ Şen, Ay Yıldız Altında Sürgün Türk Alman İlişkilerinde Tarihsel Bir Kesit (1933-1945), s. 179-193.

3.3.4. Enterne Almanların Yozgat'ın Sosyal ve Ekonomik Yaşamına Katkısı

Yozgat'ta enterne edilenler arasında farklı zanaat dalında kendini geliştirmiş sanatkâr insanlar bulunuyordu. Dokumacılık sanatında bir takım usta ve mühendisler vardı. Ankara Türkiye Tiftik Cemiyeti Sof imalathanesinde çalıştırmak için işçi bulunamamıştır. Yozgat'ta enterne edilenler arasında bu konuda uzman kişiler vardı. Burada çalışabilecek, muhtelif desende kumaş yapmakta uzman olan ve 1924 yılından beri Türkiye'de yaşayan 31/14510 ikamet numaralı Karl Bopp'un enterne durumuna son verilerek Ankara'ya gönderilerek üretime katkı sağlaması istenmiştir.³¹⁴

Enterne Almanlar, okul döneminde bulunan çocukların eğitimi için okul oluşturdular. Rahibeler ve bazı Almanlar öğretmenlik görevini üstlenerek çocukların eğitimine katkı sundular. Müziğe ilgisi olanlardan bir müzik grubu kurarak çalışmaya başladılar ve 1945 yılının başlarında Yozgat halkına bir konser dahi verdiler.

Yozgatlı yöneticiler yerel halk ile Enterne Almanların kaynaşması için çeşitli sanat dallarında eğitimi olan ve bu dallarda eğitim alarak kendini geliştiren Almanların yapmış olduğu tiyatro, bale, çocuk tiyatrosu gibi etkinliklerin sunulmasına yardımcı oldular. Bu da iki topluluk arasındaki kültürel etkileşimin gelişimine katkı sağladı.³¹⁵

3.3.5. Hatıralar

Yozgat'ta Enterne Almanların yaşamlarında bazı kesitler de dönemin hatıratlarına yansımıştı. Bu hatıratlarda biri olan ve Aslen Yozgatlı olan Abbas Sayar Almanların enterne edildiği dönemde Amasya'da yedek subay olarak görev yapmaktaydı. Bir aylık iznini geçirmek için Yozgat'a geldiğinde Enterne Almanlarla ilgili anılarını şöyle anlatmaktadır:

“Yüzlerce ve yüzlerce kişi... Uygur insan tipleri... Lise Caddesi'nde korkusuzca gezen kızlar, hanımlar, beyler...Hepsi saygılı, Yozgatlılar da onlara karşı son derece saygılı...

Evleri tahsis etmişler. Eskiden kalan konakların birer, ikişer katlarında. Hemen süthane, pastane, birahane açmışlar. Çamlık Caddesi'nde bir konağı kilise yapmışlar. Uygur bir düzen içindeler. Bu günkü Saray Otel'i'nin olduğu yerdeki kahvehaneyi hemen restore etmişler. Pastane, birahane yapmışlar.

³¹⁴ DBTDA 30—10-0-0-206-408-15.

³¹⁵ Yalçın, Haymatlos Dünya Bizim Vatanımız, s.345.

Hafif bir batı müziği... Kadınli, kızlı, beyli masalar. Kimi çayını içiyor, kimi pastasını yiyor, kimi birasını yudumluyor. Kimi piposunu kurcalıyor, kimi piposunu tüttürüyor. Bir uygar tablo ki deme gitsin...

İznim süresi bir ay aralarında kaldım. Her halleriyle bana öğretmen oldular. Meğer içlerinde ne çaplı insanlar varmış... Sonra, gittikleri zaman anlaşıldı. Almanya'da harp sonrası makam tutan insanlar oldu aralarında...

On sene sonra rastlantı olarak tanıştığım o günün bazı Alman uyrukluları Yozgat'ı gökyüzüne çıkardılar. Ve beni el bebek, gül bebek ettiler.

Harbin sona ermesiyle birlik Alman tebaalılar Yozgat'ı terk ettiler. Hazin bir ayrılış oldu. Genellikle Yozgatlı kadınlarla, Alman tebaalı kadınlar birbirini yürekten kucaklayıp, ağlaşıp birbirinden ayrıldılar...Ben bunu gözlerimle gördüm..."

Şeklinde anılarını anlatmıştır.³¹⁶

Frances (Hellmann) Güterbock,³¹⁷ anılarında Yozgat'taki enterne Almanlar ile ilgili şu bilgilere yer verir:

*"Naziler gibi Nazi karşıtları da ücra köylerde enterne edildi. Profesör Landsberger ve Profesör Eckstein ile biz Yozgat'takilerle teması sürdürdük. Enterne edilenlere mektup yazmak ve onlardan mektup almak yasaktı ama paketlere izin veriliyordu. Bu yüzden onlara örgü yünleri ve çikolata gönderiyorduk. Parayı da yumakların içine saklıyorduk. Deutsche Bank'ın İstanbul şubesinde çalışan Bay Von Aulock Yozgat'ta enterne edildikten sonra oradaki Nazi karşıtı Almanların hayır severi haline geldi. Birçok kişiye para yardımı yaptı. Dışarıdan lezzetli yemekler getirtirdi. Banka hesabına erişim izni veriliyor olmalıydı. Ona ne olduğunu bilmiyorum."*³¹⁸Baba Yahudi, anne Alman, kendi yarı Yahudi olan İnşaat Mühendisi Peter Engelmann "Yozgat Sapağı" yazısında o günleri şu şekilde anlatmaktadır.

³¹⁶ Abbas Sayar, Yozgat Var Yozgatlı Yok, Ötüken Yayınları, 3.Basım, İstanbul 2020, s.59.

³¹⁷ 3 Eylül 1919'da Almanya'nın Würzburg dünyaya geldi. Ailesi 1936'da Türkiye'ye geldi. Türkiye'de Profesör Hans Gustav Güterbock ile tanışıp evlendi ve Walter ve Thomas adında iki çocuğu oldu. 1949'da Chicago'ya göç ettiler. İstanbul Amerikan Kız Koleji'nden ve Chicago Müzik Koleji'nde müzik eğitimi aldı. 19 Ocak 2014 tarihinde vefat etti. (<https://oihistory.blogspot.com/2014/01/>)

³¹⁸ Arnold Reisman, Nazizmden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu, Çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, İstanbul 2011, s.458-459.

“Polisler, Almanlara yanaşmakta olan trene binmelerini söyleyerek, iyi yolculuklar temennisiyle birlikte, Ankara’dan sonra otobüslerin bizi Yozgat’a götüreceğini eklediler.

Bu yolculuğun tuhaf ve rüyamsı bir yanı vardı. Burada, sevgilim Erica, Filistin’de bir yerlerde, anne-babam İstanbul’daki evimizdeyken, ben trenle, Türkiye’de yaşadığım sekiz yıl boyunca hiç tanışmadığım Almanca konuşan insanlarla birlikte, hiç bilmediğim bir yere gidiyordum. Fakat en azından askeri faaliyet işareti yoktu, biz güneye, doğru yöne gidiyorduk!

Ankara’yı geçtikten sonra bir yerlerde tren durdu; orada otobüsler duruyordu. Bir vadiye tünemiş küçük bir kente gelene kadar, Anadolu’nun çıplak tepeleri arasından yaptığımız otobüs yolculuğu, bir-iki saat sürdü. Kentin dar, taş döşeli sokakları, düzgün görünümlü, kiremit çatılı evleri ve tam ortasında büyük bir camii vardı.

Bize buranın Yozgat olduğu, bizim için evlerin ayrıldığı, kentte serbestçe dolaşip alışveriş yapabileceğimiz ve kent sınırları dahilinde gece gündüz dilediğimiz zaman dolaşabileceğimiz, postaneden telgraf çekebileceğimiz, paket alıp gönderebileceğimiz, ama mektuba izin verilmediği anlatıldı. Ve kendi halimize terk edildik.

Bildiğim kadarıyla, bir hoş geldin komitesi yoktu, ama her nasılsa hoş karşılandık. Ben büyük, mobilyasız bir evde yirmi otuz kişilik bir gruba katıldım. Elektriği, alaturka tuvaletleri ve bir sürü odası vardı. Telefon yoktu, radyo yoktu, belli bir adresi yoktu, muhafız da bulunmuyordu. Hava kararıyordu, birileri yiyecek, biraz su ve biraz şarap getirmişti. Her birimiz küçük bavulları veya sırt çantalarımızı yere bırakarak geniş odalara yerleştik. Yozgat’taki ilk gecemiz böyle geçti.

Ertesi gün tahtakurularına savaş ilan ettik. Ahşap evler, uzun süredir boş kalsalar bile, geceleri ortaya çıkan gizli sakinleri barındırabiliyor. Silahımız, döşeme tahtaları arasındaki çatlaklara sıkıştırdığımız gazyağı dökülmüş pamuktan oluşuyordu. Pek işe yaramadı, ama en azından daha iyi uyuyabildik.

İkinci günün sonunda, babamdan, annemin de ertesi gün Yozgat’a geldiğini bildiren bir telgraf aldım. O gece yeni arkadaşlarımla biraz fazlaca şarap içtim; bu grupta benim gibi melez Çekler, İstanbul’daki Park Otel’in lokantasında çalan

ve ara sıra keman ve akordeonlarıyla akşamlarımızı şenlendiren iki Avusturyalı müzisyen vardı.

Annem geldiğinde, derhal merkezden çok uzak olmayan bir ara sokakta dört odalı düzgün bir ev kiraladık. Küçük bir ocak, birkaç yatak ile bir masa ve sandalye almaya çıktık; bunların hepsi kentteki küçük dükkanlarda satılıyordu.

Bir hafta içinde, duvarda küçük bir kilim, masada bir şamdanla, epeyce rahat bir ev kurmuştuk. Annemle ben, yukarıdaki odalardan birini aldık, diğerine Ferdinand Gross³¹⁹ adında bir heykeltıraş yerleşmişti, harika bir insandı! Alt kattaki iki odanın her birine birer hanımefendi yerleşti. İstanbul Üniversitesinde çalışan ve kendisini ara sıra ziyaret eden bir Türk'le nişanlı olan bir Alman-Yahudi iktisatçı ile Ferdinand'ın dostu olan Çek hanımefendi. Dolayısıyla, Victoria dönemi standartlarına göre, her şey yerinde ve uydundu.

Bir iki hafta sonra, Yozgat'ın ilk betonarme yapısı olacak Belediye Sarayı'nı inşa eden yerli müteahhitlerden ilk işimi buldum. Beton dökülmeden önce ahşap iskeleler içine koydukları takviye demirlerin hesabını yapabilecek bir mektepli inşaat mühendisi bulmaktan büyük memnuniyet duymuşlardı. Böylece, gerçek dünyanın mühendislik çizimleri nasıl kullandığını öğrenerek, eylülde kasımın sonlarına dek inşaat kontrollüğü yaptım. Kar yağmaya başladığı zaman, beton dökümünü durdurmak zorunda kaldılar.

Ardından Noel geldi. Annem ocağımızda Noel kurabiyeleri pişirmeye, Ferdinand da Hz. İsa'nın beşiği başında Meryem ve Yusuf'u gösteren tablo için kilden heykeller yapmaya koyuldu. Meryem, Yusuf ve bebek, artı hayvanlar. Bu, trende bizimle gelen ve şenliklere hazırlanmakta olan Avusturyalı rahibelerin Noel Arifesi ayini içindi. İnanılmaz bir şekilde, burada Anadolu'nun göbeğindeki büyük ölçüde Yahudi göçmenler arasında, II. Dünya Savaşı'nın doruğunda, dünyayla tüm bağlantılarımız kopukken, mumlar, Noel tablosu, müzik ve ilahilerle bir Noel ayini yapıldı.”³²⁰ şeklinde anılarını anlatmıştır.

³¹⁹ Ferdinand Gross, Heykeltraştır. 1932 yılında Türkiye'yi Dünya Güzellik Yarışmasında temsil eden ve Dünya güzellik yarışmasında birinci olan Keriman Halis'in büstünü yapmıştır. (<https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1932-11-11/1>)

³²⁰ Reisman, Nazizmden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu, s.481-483.

3.4.Kırşehir’e Enterne Edilenler

Türkiye ile Almanya arasında siyasi ve iktisadi ilişkilerin kesilmesi sonrasında Türkiye’de kalmaya karar veren Alman Vatandaşları enterne edilmeye başlanmıştır. Enterne edilen bu Alman vatandaşları 23 Ağustos 1944 tarihinden itibaren Anadolu’ya gönderilmeye başlandı. Enterne edilecekler için seçilen lokasyonlardan biri de Kırşehir ilidir. Buraya gelen enternelerin büyük çoğunluğu İzmir ve Ankara’da yaşayan ve haymatlos durumuna düşen Almanlardı. Aralık 1945 tarihine kadar burada enterne edilmişlerdir. 12 Aralık 1945 tarihi itibarıyla resmen enterne durumları sona erdi. Bir kısmı hemen İstanbul’a dönmesine rağmen bazıları Noel’den yeni yılın başlangıcına kadar bulundukları yerlerde kalmaya karar verdiler.³²¹

3.4.1. Sayısal Verilerle Kırşehir’de Enterne Edilenler

II. Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru yapılan nüfus sayımına göre illerde yaşayan yabancılara ait veriler değişik başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere 21 Ekim 1945 tarihinde yapılan nüfus sayımı verilerine göre; Kırşehir’de ikamet eden yabancılar içerisinde Almanca konuşan kişi sayısı 163, inanışlarına göre ikamet edenlerin sayısı 236, tabiiyet durumlarına göre Almanya doğumlu olanların sayısı 156 iken, Avusturya doğumlu olanların sayısı ise 26’dır. Türkiye İstatistik Kurumu’nun verilerine göre konuşulan dil, inanç ve tabiiyet durumlarına bakıldığında burada yaşayan enternelerle ilgili olarak net bir sayı verilmese de yüz elli ile iki yüz arasında Alman vatandaşının Kırşehir’de ikamet ettiği tahmin edilebilmektedir.³²²

Tablo 11. 1945 Tarihli Nüfus Sayımına Göre Kırşehir’de Yaşayan Yabancılara Ait Bilgiler

21.10.1945 TARİHLİ NÜFUS SAYIMINA GÖRE KIRŞEHİR'DE YAŞAYAN YABANCILARA AİT BİLGİLER				
		ERKEK	KADIN	TOPLAM
Anadilleri	Almanca	76	87	163
Dinler/Hristiyan/Mezhep	Katolik	54	63	117
	Ortodoks	8	9	17
	Protestan	38	49	87
	Gregoryen	0	1	1

³²¹ Wolfgang Meyer, *Türkiye’de Bir Alman*, Meyer Şirket Arşivi (Yayınlanmamış Hatırat), s. 43.

³²² Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, Kırşehir İli, Yayın Sayısı No.286, Cilt: XXXIX, s.25-26.

	Mezhebi Meçhul Hristiyanlar	4	3	7
Museviler		2	5	7
Nüfusun Tabiiyetine Göre Ayrılışı	Türkiye	6464	7116	13580
	Almanya	67	89	156
	Avusturya	13	13	26
	Çekoslovakya	5	2	7
	Polonya	2	0	2
	Yugoslavya	2	0	2
	Yunanistan	0	2	2
	Saire	0	1	1
	Meçhul	6	1	7

Kemal Yalçın'a göre, Kırşehir'e gelen enterneelerin İzmir ve Ankara'da yaşayan Haymatlos Yahudi Almanlardan oluştuğunu ve sayılarının ise 200 kadar olduğunu belirtmektedir.³²³

Arnold Reisman'a göre enterne edilenlerin sayısı yaklaşık 170'tir. Enterne edilenlerin bazıları göçmendi. Bunlar on iki yıldan beri Türkiye'de yaşıyorlardı. Göçmenler neden enterne edildiklerini bilmiyorlardı. Göçmenler arasında Eduard Zuckmayer (müzisyen), Ina Gottfried (öğretim görevlisi), Fritz Baade (iktisatçı), Hubert Kleinsorge (jeolog) ve aileleri vardı. Enterne edilen diğer grup ise Alman Hükümeti'nin geri dön çağrısına uymayanlardır. Bunların arasında ise Alman konsolosluk çalışanları, okul ve banka personelleri vardır. Bu iki grup arasında karşılıklı güvensizlik problemi olduğu için iletişim çok azdı.³²⁴

Dönemin gazetelerine göre Kırşehir'e gönderilen, Enterne Almanların sayılarında ise büyük çoğunlukla tutarlılık bulunmaktadır. 23 Ağustos 1944 tarihinde gönderilen ilk kafilede 113 kişi bulunmakta olup bunun 60 kişisi Kırşehir'e gönderilmiştir.³²⁵ 25 Ağustos 1944'te gönderilen ikinci kafilede 134 kişi bulunmaktadır. Bunların içinden 50 kişi Kırşehir'e gönderilmiştir. İkinci kafilede gelenlerin büyük çoğunluğu Avusturya vatandaşı olup Alman tebaasına tabi olanlardır.³²⁶ Üçüncü kafile 27 Ağustos 1944 tarihinde gönderilmiştir. Bu grupta 147 kişi bulunmakta olup Kırşehir'e gelen kişi sayısı

³²³ Yalçın, Haymatlos Dünya Bizim Vatanımız, s.345.

³²⁴ Reisman, Nazizmden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu, s.486.

³²⁵ Son Posta, "Memleketimizde Enterne Edilen Almanlar", 24 Ağustos 1944, s.2.

³²⁶ Haber Akşam Postası, "Enterne Edilen Almanlar", 26 Ağustos 1944, s.2.

sadece 3'tür.³²⁷ Dördüncü ve son katile ise 1 Eylül 1944'te gönderilmiştir. 27 kişilik bu kafilenin illere dağılımı hakkında bilgi verilmemiştir.³²⁸

3.4.2. Kırşehir'de Enterne Edilen Almanların İçinde Oldukları Koşullar

Kırşehir'e gelen Enterne Almanlar içerisinde çoğunluğu kadınlar oluşturmaktadır. İzmir ve Ankara'dan gelen enterneler Ahi Evran Mahallesi'ne yerleşmişlerdir. Enterne Almanlar içinde maddi durumları iyi olanlar saman balçık karışımından inşa edilmiş olan "Şen Otel" de ilk geceyi geçirmişti.³²⁹

Daha sonraki günlerde ekonomik durumu iyi olanlar ev kiralamışlardır. Kiralanan evlerin çatıları düz ve kerpiçtendi. Evlerde su bulunmadığında temizlik yapmak, yıkanmak oldukça zordu. Şehirde Kanalizasyon sistemi bulunmuyordu. Elektrik santrali yetersiz olduğu için kesintiler sık yaşanıyordu.

Hijyen açısından içinde yaşanan yerler kötüydü. Böcekler, sivrisinekler ve sinekler yaygındı. Kırşehir'de hijyen olan tek yer Türk hamamıydı. Kırşehir'de bir tane hastane vardı. Enterneler buraya kuşku ile bakmışlardı.³³⁰ Enterneler içinde bulundukları şartları daha cazibeli hale getirmek için Eduard Zuckmayer'in koro şefliğinde bir koro kurmuşlardı.³³¹ Çocukların eğitimi için okul açılmış. Çok ilkel şartlarda açılan bu okullarda öğrencilere zaman çizelgesi hazırlanarak ev ödevleri verilmiş ve okul gezileri düzenlenmiş. Tam olarak okul olmasa da burada öğrencilerin motivasyonlarını artırıcı çalışmalar yapılmıştır. Öğretmenler ve rahibeler tarafından dersler verilmiştir.³³² Burada çocuklara öğretmenlik yaparak ders veren kişi Christiane Heinz Anstock'tur.³³³ Bazı enterne çocuklar ise, Kırşehir Sanat Okulu'na gitmiş ve eğitimlerini burada devam ettirmişlerdir.

Pazarda satılan ürün çeşidi azdı. En önemli yiyecek bulgurdu, o da düşük kaliteli beyaz buğdaydan yapılmış, az öğütülmüştü. Meyve ve sebze bulunmasına rağmen kalitesi düşüktü. Et ve sebze fiyatları oldukça yüksekti.³³⁴ Kırşehir'de yaşanan bu iase darlığı

³²⁷ Haber Akşam Postası, "Anadolu'ya Gönderilen Almanlar", 28 Ağustos 1944, s.2.

³²⁸ Haber Akşam Postası, "Mübadele Edilecek Almanlar", 28 Ağustos 1944, s.2.

³²⁹ Meyer, *Türkiye'de Bir Alman*, Meyer Şirket Arşivi (Yayınlanmamış Hatırat), s. 6.

³³⁰ Erna Eckstein, *Haymatloz Özgürlüğe Giden Yol*, Milli Reasürans T.A.Ş., İstanbul, 2007, s.41.

³³¹ Arnold Reisman, *Nazizmden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*, s.485-486.

³³² Kurt Laqueur, "Kırşehir 1944-1945: Das Leben der Deutschen Konfinierten in einer Anatolischen Kleinsdat", *Deutsche Wissenschaftler im Türkischen Exil: die Wissenschaftsmigration in die Türkei 1933 – 1945*, s. 198.

³³³ Şen, Ay Yıldız Altında Sürgün Türk Alman İlişkilerinde Tarihsel Bir Kesit (1933-1945), s.121.

³³⁴ DBTDA 501_32162-127646-1.

nedeniyle bazı Enterne Almanlar kendi isteği ile Çorum'da mecburi ikamete tabii tutulan diğer Almanların yanına gitmişlerdir.³³⁵

Kırşehir'de enterne hayatı yaşayan Almanlar kendi aralarında evlilik yapmak istemişlerdir. Bu konuyla ilgili olarak resmî kurumlara yapmış oldukları başvurular olumlu karşılanmış ve evlenmelerine Türk hükümeti izin vermiştir.³³⁶ Evlilik sonrası eşinin nüfus kayıtlarına geçmesi gereken kişinin, mensup olduğu devlet müesseselerine bizzat kendilerinin başvuru yapmaları istenmiştir.³³⁷

Kırşehir'e gelen enterne Almanların çalışma izinleri yoktu. Radyo bulundurma, gazeteye abone olma, mektup alma izinleri olmasa da Kırşehir halkı onlara karşı hoşgörülü olmuştur. Fakat Almanlar kendi içerisinde ikiye bölünmüş durumdaydılar. Çünkü Almanya'nın içinde bulunduğu siyasi iklim ve bazı Amerikalı yetkililerin Kırşehir'e gelerek enterneleri kışkırtmaları, istihbarat faaliyeti yürütmeleri bu durumun yaşanmasında önemli rol oynamıştır.³³⁸ Tüm zorluklar içinde Almanlar Kırşehir'de ihtiyaçlarını karşılayabilecek, içkilerini alabilecekleri küçük bir bakkal, küçük bir lokantadan ve küçükte olsa kütüphaneden yararlanmıştı.³³⁹

3.4.3.Kırşehir'de Enterne Edilen Almanlara Yapılan Yardımlar

Enterne edilenler, enterne yerlerine giderken yanlarına eşya, araç gereç almaları yasaktı. Çalışmaları da yasak olduğu için sadece kendilerine yapılabilecek yardımlarla hayatlarını idame ettirmek zorundaydılar.

Türk Hükümeti tarafından Kızılay deprem fonundan aylık kişi başına 10-20 lira yardım yapılıyordu. Fakat yapılan bu yardım ihtiyaç sahiplerine yeterli gelmiyordu.

İstanbul ve Ankara'da oturan ve enterne edilmekten kurtulan Alman bilim adamları kendi içlerinde yardım işini organize ediyorlardı. Ankara'da kalıp yardım faaliyetini organize edenler arasında Bodlaender, Eckstein, Klein, Landsberger, Marchionini, Merzbacher, Rohde, Salomon vardı. Bunların kurduğu yardım birliği aylık 600 lira yardım topluyordu. İstanbul'da toplanan yardım paraları da Ankara'ya

³³⁵ DBTDA 501_32250-126818-78.

³³⁶ DBTDA 501_32288-129242-1.

³³⁷ DBTDA 501_32250-126817-57.

³³⁸ Abdullah Çelik, "Kırşehir'de Gurbetçi Almanlar", 03 Nisan 2021, <https://www.kirsehircigdem.com/kirsehirde-gurbetci-almanlar-makale,93523.html>.

³³⁹ Abdullah Çelik, "Kırşehir'de Gurbetçi Almanlar-2", 10 Nisan 2021, <https://www.kirsehircigdem.com/kirsehirde-gurbetci-almanlar-2-makale,93534.html>.

gönderiliyordu.³⁴⁰ Maaşlarının bir bölümüyle kader arkadaşlarının durumunu bir nebze olsun gidermeye çalışan Ankara'daki Alman göçmenler kendi aralarında yardım topluyorlardı. Türk Hükümeti ise toplanan yardımların ihtiyaç sahiplerine ulaşmasına izin vermiyordu. Bu yasağı delmek için her ay bir kurye Kırşehir'e gönderiliyor. İlk kurye görevini Fizikçi Eugen Merzbacher yapmış ve polis kontrolünde yakalanmış ve üzerindeki paraya el konulmuştu. Yardım paralarının gönderilme işini bundan sonra daha tanınmış biri olan Erna Eckstein'in yapması kararı alınmıştı. Erna Eckstein, çok önceden beri tanıdığı eski bakan Şakir Kesebir ile yaptığı görüşmede toplanan yardım paralarının ulaştırılmasında yaşanan zorluğu kendisine şu şekilde iletmıştır:

“Kırşehir’e gönderilen Almanları biliyorsunuz. Oradaki vatandaşlarımızın durumlarının çok kötü olduğunu duyduk. Her ne kadar onlar Alman pasaportu taşıyalar da bunların büyük kısmı Yahudi değilseler de hemen büyük kısmı Hitler’den kaçarak Türkiye’ye sığınmışlardır. Biz Ankara’da kalanlar, her ay bir miktar para toplayıp bunu içimizden Eugen Merzbacher vasıtası ile onlara gönderiyoruz. Orada bir de küçük bir kütüphane oluşturduk. Tabii biliyorsunuz, böylesi bir durum Türk hükümetinin emirlerine karşı gelmektir. Ancak son gidişinde, Kırşehir Emniyeti’ndeki polisler arkadaşımızı tutuklamışlar ve üzerindeki ve paraya el koymuşlar. Şimdi biz gene bir miktar para topladık ancak bunu onlara nasıl ulaştıracağımızı bilemedik.”

Bakan Kesebir’in yanıtı ise şöyle olmuştur. “Benden bu konuda yardım istediğinizi anlıyorum. Anadolu’da gezerken Kırşehir’e uğramış mıydınız bilmiyorum. Ama birlikte, bir gezinin ilginç olacağını sanıyorum. Ancak biliyorsunuz sizin resmi izin almanız gerekiyor. Önümüzdeki hafta ister birlikte, isterseniz Bayan Eckstein’le birlikte Kırşehir’e gideriz. Kırşehir valisi yardımcı olacaktır.”³⁴¹ Kırşehir Valisi Bekir Sami Baran Bey yardım paralarının ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasını sağladı.³⁴²

Erna Eckstein’in eşi Albert Eckstein mültecilere yardım kuruluşu olarak kurulan IRCC’nin temsilciliğini yapıyordu. Bu kuruluşun topladığı yardımları da onlara ulaştırıyordu. Erna Eckstein, çocuk doktoru olduğu için Kırşehir’de enterne edilenlere tıbbi yardımda yapmıştı.³⁴³

³⁴⁰ Yalçın, Haymatlos Dünya Bizim Vatanımız, s.346-347.

³⁴¹ Albert Eckstein, Bozkır Çocuklarına Bir Umut, Çeviren: Prof. Dr. Nejat Akar, Gürer Yayınları, İstanbul, s. 112-113.

³⁴² Möckelman, İkinci Vatan Türkiye, s.177-447.

³⁴³ Şen, Ay Yıldız Altında Sürgün, s.139.

3.4.4. Enterne Almanların Kırşehir'in Sosyal ve Ekonomik Yaşamına Katkısı

Prof. Dr. Fritz Baade³⁴⁴ enterne olduğu dönemde Kırşehir'de önemli çalışmalarda bulunmuş ve şehrin ekonomisine, sosyal yaşamına dokunur işler başarmıştı. Tarımsal alanda yaptığı çalışma aslında Türk ekonomisi açısından çok önemli çalışmalardı. Bütün meyve ağaçlarının ıslahı, bakımı, böcek ve hastalıklara karşı korunması, ne zaman budanması gerektiği noktasında önemli çalışmalar yapmıştır. Meyve ağaçlarının genellikle tarla ve bahçede yetiştirildiğini, etrafının yeterince temizlenmediğini ve gübrelenmediğini görmüş bu konuda yapılması gerekenleri sıralamıştır. Üretilen meyvelerin dünya standartlarında olması, raf ömrünün uzun olması için yapılması gerekenleri sıralamıştır. Yetiştirilen meyveler kurutularak dünya pazarlarında kendilerine yer bulması için çalışmalar yapmıştır.³⁴⁵

Fritz Baade ayrıca, antikçağdan beri kapalı olan şifalı su kaynağı keşfetti. Suyu analiz ettirerek suyun halk sağlığı açısından çok faydalı olduğunu gördü. Su kaynağının bulunduğu yerde kaplıca yapılmasını önerdi. Kaplıcanın planını da bizzat kendisi çizdi. Yaptığı bu çalışma ile Kırşehir'e önemli bir eser kazandırdı. Kırşehir'de çıkan alaca akik taşının işlenmesine ön ayak oldu. Bu taş işlemeciliği ile yeni bir iş kolunun açılmasını sağladı. Yapmış olduğu bu değerli çalışmalar sonrasında Kırşehir onu ölümsüzleştirmek, genç nesillerin onu tanıtmak için Belediye Meclis kararı ile ismi kaplıcaya giden caddeye "Prof. F. Baade Caddesi" olarak verildi, Kırşehir'in fahri hemşerisi olarak gururlandırıldı.³⁴⁶

³⁴⁴ Fritz Baade (1893-1974), Rayh Parlamentosunda 1930 ile 1933 arasında SPD milletvekilliği yaptı. 1933'te de Berlin'deki "Tarım Piyasaları Rayh Araştırma Kurumu" yöneticiliği yaparken politik nedenlerle görevinden uzaklaştırıldı. Türk Tarım Bakanlığı'na tarım uzmanı olarak davet edildi. İkinci eşi Edith Yahudi kökenliydi. Her iki evlilikten olan çocuklarıyla beraber 1934'te mülteci olarak Ankara'ya geldi. Baade, 'emigrant' olarak anılmamak için çaba sarfetmiştir. Çünkü o dönemde bu sözcük, sadece 'Almanya'dan kaçmış olan devlet düşmanı' anlamında kullanılıyordu. Bu çabasında da başarılı oldu. Nitekim 1936'da Gizli Devlet Polisi tarafından 'emigrant' olarak görülmediği kendisine iletildi. Ülkesine tekrar girişte 'emigrant'lara uygulanan yaptırımlara maruz kalmaksızın Almanya'ya gidip gelebiliyordu. 1939'da Baade, İstanbul'da özel sektörde danışmanlık yapmaya başladı. 1944'te, Almanya ile diplomatik ilişkilerin kesilmesinden sonra Baade, Almanya'ya geri dönmeye karar verince ailesiyle birlikte Kırşehir'de enterne edildi. Kırşehir'de enterne hayatı yaşarken antik çağlarda bilinen, fakat zamanla toprak altında kalmış olan bir şifalı su kaynağı keşfetti. Bu su kaynağını gün yüzüne çıkardı. Kızı Aenne, Kırşehir'de Ankara Nümune Hastanesi'nde görevli mülteci August Laqueur'ın oğlu Kurt Laqueur ile evlendi. 1945'te Baade, enterne edildiği Kırşehir'den serbest bırakıldı. 1946'da ABD'ye gitti. 1948'de Kiel'deki "Dünya Ekonomi Enstitüsü" ne çağrıldı. 1949-1969 yılları arasında Baade, "Federal Alman Parlamentosu" üyesi olmuştur. "Alman-Türk Cemiyeti" başkanlığını yapmıştı. 1964 itibarıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin fahri konsolosluğunu üstlenmiştir. 1958'de Türkiye'ye yaptığı bir yolculuk sırasında Kırşehir'i de ziyaret etmiş, orada kendisine fahri hemşerilik unvanı verildi. (Faruk Şen, Ay Yıldız Altında Sürgün... s.124-125.)

³⁴⁵ Walter Ruben, İç Anadolu'da Küçük Bir Eskiçağ Şehri: Kırşehir, Çeviren, Cemal Sakallı, Kırşehir Belediyesi Kültür-Tarih Yayınları Serisi 14, 2014, s.123-124.

³⁴⁶ Yalçın, Haymatlos Dünya Bizim Vatanımız, s.349.

Müzik eğitmeni Eduard Zuckmayer enterneler içinde müzik yeteneği olanlardan bir koro kurmuştu. Koro ile klasik müzik alanında çalışmalar yaptı. Yapılan çalışmalar İkinci Dünya Savaş'ının sonlarına doğru 1945 yılı Paskalya Bayramı'nda seslendirildi. Hazırlanan bu çalışma restore edilerek kiliseye dönüştürülen yerde yapıldı. Türkler bu koro çalışmasını ilgiyle dinlendi ve onlara sevgi gösterisinde bulundu.³⁴⁷

Kırşehir'de enterne edilen bilim adamları kendi alanları ile ilgili birtakım çalışmalar yaparak şehrin sosyal ekonomik yapısına katkılar yapmıştı. Prof. Dr. Walther Ruben enterne tutulduğu süre boyunca şehrin değişik mahallerini dolaşp bölgeyi tanıyanlarla sohbet etmişti. Antikçağdan içinde bulunduğu dönme kadar geçen tarihi yapıları ve değerleri, Kültürel mirasları tek tek inceledi. Ahilik anlayışını, dervişlik geleneğini derinlemesine inceleyerek yaptığı tüm çalışmaları “İç Anadolu'da Küçük Bir Eskiçağ Şehri: Kırşehir” adlı eserinde yayınladı.³⁴⁸

3.4.5.Hatıralar

Kırşehir'de enterne edilen birçok kişi enterne durumları sona erdikten sonra, yaşadığı dönemle ilgili iyi ya da kötü olan hatıratlarını paylaşmıştı.

Kurt Laquer yazdığı eserde Kırşehir'le ilgili olarak,

“Kırşehir'de içki dahil birçok ihtiyacımızı karşılayabilecek küçük bir bakkal, küçük bir lokanta ve de küçük bir kütüphane hatırlıyorum. Fritz Baade'nin kaplıcaı keşfetmesi, biz göçmenlerle yerel halkı yakınlaştırdı. Yaşadığımız en büyük sorunlardan biri de çocukların eğitimi idi. Çünkü okulları yoktu. Bir sınıf oluşturduk ve dekore ettik. Avusturyalı Bayan Grünholz çocuklara Fransızca kursu veriyordu.”

Kırşehir Belediye Eski Başkanı Hakkı Göçen anılarını şu şekilde anlattı.

“Bu gelen yabancılara enterne derdik. Ben o zaman Yozgat'ta liseyi okuyordum. Sanırım 50 aile kadar yabancı vardı ve her mahalleye dağılmışlardı. Bugün ki Çubuk İş Merkezi'ninbulunduğu yerdeki bir evde Madame Maier ve ailesi kalıyordu. 70 yaşlarında bir bayandı ve 5 kişi yaşıyorlardı. Haftada üç saat olmak üzere aylığı 10 liraya, bana kendi odasında Fransızca dersi verirdi. Bazen misafirleri olunca salona geçerdik, beni uzun süre bırakmaz, gelen arkadaşları ile Fransızca konuşurduk.Hayatımda kakaoyu ilk defa Madame

³⁴⁷ Möckelman, İkinci Vatan Türkiye, s.346.

³⁴⁸ Walter Ruben, İç Anadolu'da Küçük Bir Eskiçağ Şehri: Kırşehir, Kitabın Konusu ve Yöntemi bölümü.

Maier'in evinde içtim. Kırşehir'de o zaman 4-5 tane fayton vardı. Yiğit adıyla anılır, sürekli kürk giyen Piç Hasan'ın atları ve arabası rengarenk süslenmiş faytonu ile Kırşehir'i gezerlerdi. Kadınhanı'nın karşısında ırmak kenarında bahçeli bir kahve vardı. Almanlar buraya gelir, çay içer, sohbet eder ve kitap okurlardı. Bize ilginç gelense masada herkes içtiğini ayrı ayrı öderdi. Alman hesabı deyimi bu olsa gerek. Kırşehir insanı da bunlara yardımcı olurdu. O zaman herkesin evinde hayvanı da vardı. Süt, yoğurt, peynir, yumurta gibi gıdalardan yabancılara ikram edilirdi."

Walther Ruben'in oğlu Gerhard Ruben anılarında;

"Bir gece aniden Kırşehir'e gönderileceğimizi öğrendik, babam üniversite ve bakanlık yetkililerine ulaşırsa da durum değişmedi, ertesi sabah gün ağarırken bir otobüsle yola çıktık. Çorak bozkırların içinden bitmek bilmeyen bir yolculuktu bu. Kızılırmak üzerindeki yüksek kemerli, yüzlerce yıl önce Selçukluların yaptığı eski bir köprüyü geçmemiz, tek olaydı. Babam, bu ırmağın eskiden Pers Medler ile Grek Lidyalıların arasındaki sınırı oluşturduğunu anlattı. Akşam olduğunda Kırşehir'e vardık ve birkaç gün önce gelmiş diğer sürgünler tarafından karşılandık. İlk gecemizi diğer ailelerden biriyle, hatırladığım kadarıyla, Baade'lerle geçirdik.

Ertesi gün, kalacak bir yer aramaya çıktık. Paramız ancak Kayaşeyhi mahallesinde yeni hamamın arkasındaki basit bir evin üst katını kiralamaya yetti. Gözetim süremizin sonuna, yani 1945 Noeli'ne kadar orada kaldık. Neredeyse tüm evler gibi, bizimki de kerpiçti ve düz çatılıydı. Alt katta hamamın ısıtmasına yapan bir adamla karısı yaşıyordu. Susuz tuvalete ve aşağıya inen merdivene çıkan, hol gibi bir yerde iki odamız vardı. Ne akarsu ne de kanalizasyon sistemi olduğundan yıkanmak sorundu. Suyu her gün kuyudan çekip getirmek gerekiyordu. Elektrik nadiren vardı, çünkü elektrik santralinin kapasitesi çok düşüktü ve sık sık arızalanıyordu. Akşamları, uzun süre okumanıza izin vermeyecek kadar az aydınlatan bir gaz lambamız vardı. Kışın bir oda ısıtılıyordu. Gözetim altındakilerin biri, yerel demircinin hepimize yetecek sayıda çelik saçtan yapmayı başardığı küçük bir ocak icat etmişti. Bu ocakta yandığında iğrenç bir koku yayan taşkömürü yakıyorduk..."

Şeklinde anlatmıştı.³⁴⁹

Dönemin Bizans ve İslam Sanatları Tarihi konusunda uzman olan Prof. Dr. Ernst Diez, Kırşehir’de yaşadığı süreçle ilgili anısını şöyle anlatıyor.

“13 Temmuz 1945 tarihinde Kırşehir’e götürmek için siparişler aldım. Anadolu’da bir süre için, beni ilgilendirmeyen ama yapmak zorunda olduğum bir yolculuk başlıyor. Umarım çok uzun olmaz, kısa bir zamanda geri dönerim. Nispeten uzak bir konuma gönderiliyorsa da hayal kırıklığına uğramayacağımı düşünüyorum. Beklenmedik bu yeni yerdeki anıtları da incelemem mümkün olacaktır, hangi bilgileri edineceğimi merak ediyorum”.

İsteksiz bir şekilde geldiği Kırşehir’de, şehrin orta çağ İslam eserleri araştırmasını yapıyor, yaptığı çalışmayı şöyle anlatıyordu.

“Orada Selçuklu dönemi kalıntıları ve tarihi anıtları vardı ve ben bir kez daha İngiliz düşüncesiyle bu zorunlu durumu “Alan Çalışması” olarak ifade ediyorum ve başlamak için sabırsızlanıyorum. Böyle öngörülen arazi çalışmalarının ayrıntıları günlüklere kaydedilmez. Şehre ilk girdiğimde bu iyi niyetlerim yerini karamsarlığa bırakmıştı. İstanbul’un, şehir hayatının modern olanaklarına çok uzakta olmam beni biraz kederlendirdi. Kırşehir; Anadolu platosunun çölünde, 15 ile 20 km çapında bir vahaydı. Yaşam şartları tarihin akışının gerisindeydi.”

Patricia Blessing, Prof. Dr. Ernst Diez’in Kırşehir’deki izlenimlerini;

“Böyle bir ortamda, Diez sadece bir an önce serbest kalma beklentisindeydi. Anadolu’da kısa kalma umudu zamanla azaldı ve Kırşehir’de geçirdiği beş ay boyunca, iklimin çok sıcak ve çok soğukluğu arasında hayal kırıklığı yaşadı. Bazı mimari hazinelerin keşifleri de bilim adamının yaşadığı ruh halini hafifletmiyordu.” şeklinde yorumladı.

Kırşehir’in önemli iş insanlarından Hacı Gülten ise o günleri şöyle anlatıyor.

“Biz oldum olası yabancıları severiz. El üstünde tutarız. Ben o zaman askerden yeni gelmiştim. 44 hane enterne olduğunu hatırlıyorum. Her mahalleye dağılmışlardı. Parasal sıkıntılarının olduğunu zannetmiyorum. Çünkü en iyi konaklarda oturuyorlardı. Faytonlarla şehrin altını üstüne getirirlerdi. Kırşehirli de her konuda bunlara yardımcı oldu. İstanbul’un hatta Türkiye’nin o

³⁴⁹ Abdullah Çelik, “Kırşehir’de Gurbetçi Almanlar-2”, 10 Nisan 2021, <https://www.kirsehircigdem.com/kirsehirde-gurbetci-almanlar-2-makale,93534.html>

zamanki en ünlü gazinosunu olan Taksim Tokatlıyan Gazinosu'nun sahibinin çok yakın bir akrabasının da şehrimizde gözetim altında olduğunu hatırlıyorum. Prof Dr Fritz Baade'yi hiçbirimiz unutmamalıyız. Biz çocukken iki kayanın arasında sıcak su kaynardı. İnsan vücudu kadar ufak bir havuza benzeyen yerde yıkanırdık. Ermeni kökenli Gâvur Hasan her yıkanandan 10 kuruş alırdı. İşte Baade buranın kaplıca olması için çok çaba sarf etti. Kırşehir'den ayrıldıktan sonra sanırım 10 sene Almanya'da İktisat Bakanı oldu. O zaman Demokrat Parti iktidarı vardı ve Kırşehir'i hiç sevmezdi. O nedenle kaplıcanın yapılmasını istemediler. Bu duruma rağmen Baade'nin büyük gayretleriyle Terme Kaplıcası yapıldı. Baade bunun dışında Abdullah Ercan'ı Almanya'ya götürdü ve Onyx taşıını ekonomik değer olarak Kırşehir'e kazandırdı.”³⁵⁰

Wolfgang Meyer Kırşehir'de enterne olduğu dönemde başına gelen anısını şöyle anlatmaktadır:

“Öğrenciyken Arap alfabesiyle okuma yazmayı öğrendiydim, daha sonra Harf İnkılabı ile artık kullanmamaya başlamıştım. Kırşehir'de iyi gelirli tüccarların ve serbest meslek sahiplerinin hala eski alfabeyi kullandıklarını fark ettim. Ne yazık ki öğrendiklerimi unuttuğumu gördüm ve bu nedenle tekrar çalışmaya karar verdim. Avukat Davut adında bir avukatın Latin alfabesiyle sorun yaşaması benim de işime yaradı. Günde saat 8'den saat 12'ye kadar ücretsiz olarak onun Arap alfabesiyle yazmış olduğu cümleleri Latin harflerine aktarıyordum. Avukat bu duruma çok seviniyordu çünkü bu sayede öğleden önce mahkemede daha fazla davayı halledebiliyor, ben de o sürede ana caddede bulunan bürosunda yazı çevirme işlerini yapabiliyordum. Bu işler dört ay boyunca çok güzel işledi ve avukat aramalarını, dava dosyalarını temiz ve düzenli bulabildiği için minnettardı. Ben de bu esnada bir avukatın çalışmalarına göz atabilme imkanına sahip olabiliyordum. Davaların arasında neler yoktu ki; kan davası, genç kadınların kaçırılma olayları, kavgalar, boşanma davaları ve miras hususlarına kadar açılan bir yığın çeşitli dava. Ancak orada bulunduğum sürece hiçbir zaman soygun, müşterek suçlar veya hırsızlık gibi davaları içeren dosyalara rastlamadım. Kısa süre içinde bu küçük

³⁵⁰Abdullah Çelik, “Kırşehir’de Gurbetçi Almanlar-3”, 28 Mayıs 2021, <https://www.kirsehircigdem.com/kirsehirde-gurbetci-almanlar-3-makale,93588.html>

kasabada Davut avukatın yanında bir Alman'ın çalıştığı duyulmuştu ve çoğu kez beni bir avukat zannediyorlardı insanlar.

Bir gün yine Davut tüm hazırlanmış dosyalarla gittiğindeki ben de mesaiye anca başlamıştım, içeriye aceleyle bir çiftçi girerek Davut ile çok acil görüşmesi gerektiğini söyledi. Bu heyecanlı ve sinirli adamı biraz yatıştırmaya çalıştım ve ona Davut'un mahkemesi olduğunu ve anca öğleye doğru gelebileceğini anlattım. Fakat çiftçi konunun çok acil olduğunu yineledi ve Davut'u mahkemeden getirmemi ve o gelene kadar burada bekleyeceğini söyledi. Bir çay veya serin bir içecek teklifiyle onun duygu durumunu değiştirmeye çalışsam da adam hepsini reddediyordu. Tekrar tekrar durumun ne kadar aciliyeti olduğunu söyledi ve akşama kadar komşusunu elleriyle öldürmesi gerektiğini belirttikten sonra sağ kolunu sıyırarak "Yasa işte bu elimde" diye haykırdı. Baktım ki bu vahşi varlığı ikna edemeyeceğim, kendisine Davut'u aramaya gideceğime dair söz verdim. Dışarı çıktıktan bir saat sonra hiçbir şey yapmadan geri geldim. Bu bekleme süresi çiftçide etkisini göstermişti. Kendisine mahkemeye avukatın oturumu bittikten sonra acil olarak büroya gelmesi için not bıraktığımı söyleyince, bunu sakın bir şekilde karşıladı. Ona sorununu bana anlatmasını, belki bir çözüm bulabileceğimi söyledim.

Yaşlı çiftçi şimdi her şeyi ortaya dökmeye başladı. Komşusu kendi tarlasının bazı yerlerini aşırı derecede kazmış ve bu çiftçinin tarla sınırları artık bu noktalarda görünmez hale gelmiş. Çiftçinin demesine göre bu, komşusunun daha güneş batmadan öldürülmesi anlamına geliyormuş. Avukata öldürme eylemi için hangi yöntemi seçerse daha az ceza ile kurtulacağını danışmaya gelmiş. Çok canım sıkılmıştı bu zararsız görünümlü çiftçinin niyetine. Ona komşusunu öldürmeden önce kendisini ve ailesini düşünmesi gerektiğini söyledim ve en az 10 yıl yatacağını ve ayrıca kendisi kodesteyken tarlalarının sahipsiz kalacağını, karısı ve çocuklarının geçimini sağlayacak kimsenin olmayacağını ifade ettim. Ayrıca birkaç yıl sonra tahliye olsa bile ailesini parçalanmış halde bulacağını da söyledim. Durumun düzelmesi için tavsiyelerimi dikkate almasını rica ettim. "Hayır!", dedi çiftçi, "belki bunu kendi Almanya'nda yapabilirsin, ama burada değil! Köydeki herkes bana güler, tarla sınırını kazan sümüklü genç komşusunun hakkından gelemedi diye anladın mı? Babası muhterem biriydi, onunla otuz sene ev eve, tarla tarlaya yaşadık, çalıştık. Bir de kızımı nikahlamak istiyor!" Güneş

batmadan önce ölmesi gerekiyormuş, bu inkâr edilemez bir töre kanunuymuş. Çiftçi öfkeden o kadar titriyordu ki, hemen müdahale ederek kendisine "Gel tarlaya gidelim ve durumu inceleyelim, ondan sonra sana ailenin zarar görmemesi için nasıl hareket etmen gerektiğine dair tavsiyede bulunayım", teklifinde bulundum.

Büroyu kilitleyip, adamla hızlı bir şekilde tarlaya gittik. Yolda giderken de kazılmış tarla sınırlarını inceleyeceğimi ve mahkemede şahit olarak ifade vereceğimi söyledim. Yaklaşık bir saat yolculuktan sonra çiftçinin arazisine vardık. Gerçekten de komşusu tarlanın bazı yerlerinde sınırları kazarak ihlal etmişti. Görünen oydu ki, komşusu bir traktörle çalışmış ve bu nedenle sınırlarda keskin bir dönüş yapamamıştı. Çantamdan bir kâğıt ve bir kalem çıkararak durumu belgeleyeceğimizi ve ikimizin de bunu imzalayacağını, böylece kendisinin daha az ceza almasının sağlanabileceğini söyledim.

Çizim bittikten ve imzalar atıldıktan sonra çiftçiye Anadolu tarzıyla şunları söyledim: "Babacığım, her şeyi çizip, kayıt altına aldım. Tespitime göre komşun tarlasını bir traktörle işlemiş, yani senin gibi iki öküz ve bir sabanla değil. Muhtemelen traktörüyle olduğu yerden keskin bir şekilde dönememiş, belli ki henüz tam hâkim değil traktöre. Yani burada bir art niyetten bahsedilemez." Kendisine ayrıca hâkimin birkaç gün sonra tarlaya gelip olayı incelediğinde, durumun kendi aleyhine döneceğini belirttim çünkü hâkim de bunu böyle görecekti. Ancak çiftçi hala inat ediyordu düşüncesinde. "Ben traktör filan bilmem! Sadece bu hödüğün yaptığı terbiyesizliği görüyorum! Askerliğini bitirir bitirmez böylesine edepsizlikler yapıyor, böyle heriflere ihtiyacımız yok köyümüzde!" Düşüncelerine daha fazla nüfuz etmek için şöyle cevap verdim: "Babacığım, sana gerçekten acıyorum, itibarlı ve sevilen bir köylüsün. Düşünsene yarın kahvehanede, tüm köyde ve hatta şehirde konuşacaklar ve gazeteler bir katil olduğunu yazacak. Tüm dostların ve ben dahil senin için üzüleceğiz. Gel hadi evine gidip öküzlerini ve sabanını alalım ve sınırlarını tekrar belirleyelim, tam tarlanın sonuna kadar.

Eğer komşun yarın bu sınırı tekrar ihlal edecek olursa, bir gün dahi hapse girmemen için sana çok iyi bir tavsiyede bulunacağım." Çiftçi biraz durduktan sonra pes etti. Sabanı ve öküzleri getirdik, işe koyulduk. Komşunun tarlasının arkasından güneş batmaya başladığında, bu alışılmış olmayan işlemi

tamamlamıştık. Karanlık çöktüğünde hayvanları ahıra koyduk ve çiftçiye ertesi gün öğleden sonra kendisiyle tarlaya gidip, komşusunun nasıl davrandığını tespit etmek için tekrar geleceğime dair söz verdim. İyice karanlık çöktüğünde evime ulaşabildim, ancak yolculuk hiç de tehlikesiz değildi çünkü tüm köpekler gece serbest bırakılıyordu.

Ertesi sabah şayet kalan bir işim varsa halledebileyim diye, avukatın bürosuna vaktinden önce gittim. Saat dokuzu geçerek Davut da geldi, her zamanki sabah selamını verdikten ve bereket dileklerini dile getirdikten sonra bana dün ne olduğunu, her şeyi bırakıp, kapıyı kilitleyip neden gittiğimi sordu. Ona tüm ayrıntılarıyla bütün hikâyeyi anlattım. Davut kafasını sallayarak beni şok eden şu sözleri söyledi: "Senin bu yaptığın yüzünden bir müşteriyi ve 300 Türk lirasını kaybettim." Söylediklerinin gerçek olup olmadığını tespit edebilmek için yüzüne çok ciddi bir şekilde baktım ve ardından bir daha sonsuza dek dönmek üzere mekânı terk ettim.

*Birkaç ay sonra çiftçi beni tekrar ziyarete geldi, fakat bu defa evimin kapısını çalıyordu. Bana bir sepet dolusu üzüm getirmiş ve beni "O" sorumsuz hödük ile kızının düğününe davet etmişti.*³⁵¹

3.5. Enterne Uygulamasına Son Verilmesi

Alman vatandaşları, Çorum, Yozgat, Kırşehir’de yaklaşık on altı ay enterne edilmişti. Enterne süreleri boyunca Türkiye’de bulunan yabancı yardım komiteleri onların özgür kalması için ellerinden geleni yapmışlardı. Özellikle Albert Eckstein, Carl Ebert ve Alfred Marchionini gibi kişiler Türk hükümeti ile olan ikili ilişkilerini kullanarak bunların özgür olması için uğraştı. Ernst Reuter ise aynı süreçte ABD Ankara Büyükelçiliği’nde tanıdıkları vasıtasıyla girişimde bulundu. Fakat bu yapılan tüm özgürlük girişimleri başarısız oldu. Türkiye’nin, Almanları tek başına özgür bırakma gibi bir iradesi de yoktu. Çünkü ABD’nin elinde enterne edilecek Almanlara ait liste bulunuyordu. Müttefik ülkelerin temsilcileri ve ABD, Türkiye’nin Nasyonal Sosyalist Almanya’nın yanında olduğunu düşünüyordu. Türkiye’yi kendi yanlarına çekmek için bu durumu bir baskı aracı olarak kullanıyorlardı. Bu durum da Alman vatandaşları lehine, Türkiye’nin tek başına karar vermesini engelliyordu.³⁵²

³⁵¹ Meyer, *Türkiye’de Bir Alman*, Meyer Şirket Arşivi (Yayınlanmamış hatırat), s. 19-22.

³⁵² Möckelman, *İkinci Vatan Türkiye*, s.348-349.

Türkiye'yi terk etmeyen Alman vatandaşları Çorum, Yozgat Kırşehir'de 23 Ağustos 1944 tarihinden itibaren enterne edilmeye başlanmıştı. Yaklaşık on altı ay boyunca enterne hayatı yaşayan Alman vatandaşları İçişleri Bakanlığı'nın 16 Aralık 1945 tarih ve Emniyet Umum Müdürlüğü'nün 64884 Sayılı Kararı ile serbest bırakılmışlardır.³⁵³

Kırşehir ve Yozgat'ta enterne edilenler, 19 Aralık 1945 tarihinde serbest bırakıldı. Enterne edilen Almanlar Ankara üzerinden İstanbul'a geldiler ve enterne durumları son bulduğu için gayet neşeli oldukları görülmüştü. Türk yetkililere ve mahalli halka, kendilerine gösterdikleri nazik davranış ve ihtiyaçlarını temin ettikleri için teşekkür etmişlerdir.³⁵⁴

Çorum, Yozgat, Kırşehir'de Ağustos 1944 ile Aralık 1945 yılları arasında enterne olarak yaşamlarını sürdüren bazı Almanlar kendilerine ev kurmuşlar ve iş yeri açmışlardı. Enterne yerlerinde yeni kurmuş oldukları bu hayatlarını bozmak istemeyenler enterne durumları sona ermesine rağmen bulundukları yerleri terk etmek istememişlerdir.³⁵⁵

3.6. Enterne Uygulaması Sonrasında Almanların Durumu

Enterne uygulaması başladığında Çorum, Yozgat ve Kırşehir'e yaslı giden Almanlar uygulamanın sona ermesi ile Ankara, İzmir ve İstanbul'a şen olarak döndüler. Enterne yerlerinden, gidecekleri yerlere kadar yapacakları yol masraflarını Türk hükümeti karşıladı. Almanya, 8 Mayıs 1945'te İngiltere, ABD, Fransa ve SSCB'ye teslim olmuştu. Mültecilerin ise Almanya'ya dönüşleri hemen başlamadı. Bunun sebebi ise Federal Almanya Cumhuriyeti henüz kurulmamıştı. Mültecilere geri dönüş iznini de bu dört devlet veriyordu. Bu belirsizlik içinde enterne durumları sona eren Almanlar, İstanbul'da yeniden hayat kurmaya çalışıyorlardı.³⁵⁶

Enterne uygulamasının son bulması ile bir kısım Alman vatandaşları Türkiye'de kalarak ticaret işleri ile uğraşmaya, bir kısmı ise Almanya'ya dönmeye karar verdi. Türkiye'de kalmaya karar veren bazı Alman vatandaşları, Türk vatandaşı olmak için müracaatta bulundu. İçlerinden bazıları ise din değişikliği yaparak Müslümanlığı kabul etti.³⁵⁷

³⁵³ BCA, Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defteri (1944-1945).

³⁵⁴ Haber Akşam Postası, "Enterne Edilen Almanlar Serbest Bırakıldı." 22 Aralık 1945, s.2.

³⁵⁵ Haber Akşam Postası, "Enterne Edildikleri Yerlerden Ayrılmak İstemeyen Almanlar", 23 Aralık 1945, s.2.

³⁵⁶ Yalçın, Haymatlos Dünya Bizim Vatanımız, s.361-362.

³⁵⁷ Haber Akşam Postası, "İkisi Müslüman Olmağa Karar Verdi", 26 Aralık 1945, s.2.

Enterne Almanlar, enterne işlemleri başlayınca kendilerine ait eşyalarını,³⁵⁸ ve paralarını İstanbul Alman Konsolosluğu'na makbuz karşılığı teslim etmişlerdi.³⁵⁹ Fakat enterne durumu sona erdikten sonra İstanbul'a dönenler eşyalarını ve paralarını hemen teslim alamamışlardır. Bu durum onları daha da zor durumda bırakmıştır. Söz konusu para ve eşyaların geri iadesi için İstanbul Valiliği'ne yazılı başvuru yapılmıştır. Fakat Türkiye'de Alman mal ve alacakları konusu ile ilgili olarak Sekester İdaresi'nin işe başlamasına kadar Alman Büyükelçilik ve Konsolosluğuna bırakılmış eşya hakkında herhangi bir işlemin yapılmayacağı belirtilmiştir.³⁶⁰ Çünkü Alman mal ve alacakları konusu ile ilgili olarak tek yetkili kurulun Sekester İdaresi olduğu, bu kurul haricinde Dışişleri Bakanlığı'nın yetkisinin bulunmadığı ilgili kişilere bildirilmiştir.³⁶¹ Yaşanılan bu durum yaşam şartlarını daha da zorlaştırmıştır.

Savaşın sona ermesi ile İngiltere ABD, Fransa ve Sovyetler Birliği Almanya'ya geri dönmek isteyenlerle ilgili kararını 20 Eylül 1945 tarihinde verdi. Alınan karara göre, *“müttefiklerin onayı olmadan hiç kimse yerleşmek amacıyla Almanya'ya giriş yapamaz veya Almanya'yı terk edemez”* şeklindeydi. Geri dönüş için gerekli izin şartlarını ise açıklamamışlardı. Çünkü her devlet kendi kontrol altına aldığı yerlerde kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmek istiyordu. Buda geri dönüşleri zorlaştırıyordu.

1949 yılına kadar Amerika'nın işgal ettiği bölgede ve Berlin'de Amerikan sektöründe söz sahibi olan kuruluş Office of Military Government for Germany (OMGUS) idi. Müttefik Devletler, Almanya'ya dönenlerin resmi makamlarda görev almasına karşı çıkıyorlardı. Gerekçeleri ise, Alman toplumunu buna karşı olduğu yönündeydi.

Sovyet Rusya ise farklı bir politika izleyerek kendi kontrolünde olan bölgelere Moskova'dan dönen komünist Almanları yerleştirmişti. Almanya'nın doğu bölgesine yerleşimler 30 Nisan 1945 tarihinden itibaren başladı.

İngiltere ise kendi işgali altında olan bölgeye yerleşmek için müracaat eden Almanlardan, yerleşecekleri kentlerde kendilerine ihtiyaç duyulduğunu kanıtlamalarını istemiştir. İngiliz makamlarına yapılan yüzlerce başvuruya rağmen 1946'ya kadar

³⁵⁸ DBTDA 501_34020-132240-15.

³⁵⁹ DBTDA 501_34020-132240-13.

³⁶⁰ DBTDA 501_34020-132240-5.

³⁶¹ DBTDA 501_34245-134290-5.

sadece 36 kişiye oturma izni verildi. İngiltere dönüşleri yavaşlatmasındaki amacı bölgedeki çıkarlarını korumaktı.³⁶²

II. Dünya Savaşı sona erdikten sonra, mülteciler her ne kadar Türkiye'yi ikinci vatan olarak kabul etseler de şartlar oluşunca kendi ülkelerine geri dönüş yolunda birtakım gerekçeler sunarak adım attılar. Her mültecinin gerekçesi farklı olsa da temelde iki gerekçe önemliydi. Bunlardan birincisi Türkiye'de çalışanların büyük kısmının hatırı sayılır tasarrufları yoktu. Türkiye'de emekli olmak için yapılan girişimlerde başarısız olunca, ortaya çıkan maddi kaygılar Almanya'ya dönüşleri zorunlu kılmıştı. İkinci gerekçeleri ise; kendi vatanlarına duydukları özlemleriydi. Bu gerekçelerle İstanbul ve Ankara'da çalışanların büyük kısmı Almanya ve Avusturya'ya geri döndüler. Geri dönen mülteciler şunlardı.

Tablo 12.Almanya'ya Geri Dönen Mülteciler

AD-SOYAD	MESLEK	GİTTİKLERİ BÖLGE
Fritz Arndt	Kimyager	Hamburg
Alfred Heilbronn	Botanik	Münster
Leo Brauner	Botanik	Münih
Ernst Hirsch	Hukuk	Berlin
Alfred Kantorowicz	Dişçi	Bonn
Curt Kosswig	Zoolog	Hamburg
Alfred Marchionini	Cildiye Uzmanı	Münih
Max Meyer	İşitme Uzmanı	Würzburg
Wilhelm Peters	Psikolog	Würzburg
Paul Pulewka	Farmakolog	Tübingen
Hans Winterstein	Fizyolog	Münih
Georg Rohde	Klasik Filolog	Berlin
Walter Ruben	Hindolog	Doğu Berlin
Andreas Schwarz	Hukuk	Freiburg
Hellmut Ritter	Oryantalist	Frankfurt
Eduard Melchior	Operatör	Jugenheim
Hans Marchand	İngiliz Dili ve Edebiyatı Uzmanı	Tübingen
Alexander Rüstow	İktisat	Heidelberg
Gerhard Kessler	İktisat	Göttingen
Josef Dobretsberger	İktisat	Graz
Fritz Neumark	İktisat	Frankfurt
Ernst Reuter	Siyaset	Berlin
Lacco Amar	Müzik	Freiburg
Gustav Oelsner	Mimar	Berlin

³⁶² Möckelman, İkinci Vatan Türkiye, s.373-376.

Fritz Baade	İktisat	Kiel
Hans Wilbrandt	Tarım Bilimcisi	Göttingen

Savaştan kısa bir süre sonra Türkiye’den ayrılıp Amerika Birleşik Devletleri’ne giden; matematikçi Von Mises ve eşi Bayan Hilde Geyringer, matematikçi Prager, fizikçi Dember ve Von Hippel, biyokimya uzmanı Harowitz, patoloji uzmanı Philipp Schwartz, Farmakoloji uzmanı Lipschitz, oftalmolog Igersheimer, radyoloji uzmanı Sgalitzer, Sinolog Eberhard, Hititolog Güterbock, filozof Reichenbach ve hukukçu Honig ABD’ye yerleşmiş ve Almanya’ya geri dönmemiştir.³⁶³

3.7. Alman Enterneler ile ilgili Tutulan Kayıtlar

Ağustos 1944 ile Aralık 1945 tarihleri arasında Yozgat, Çorum, Kırşehir gibi illerde enterne edilmiş olan Alman mültecilerle ilgili sadece Çorum ilinde kayıt tutulmuştur. Yozgat ve Kırşehir illerinde mültecilere ait şu ana kadar resmi olarak tutulmuş bir kayıta rastlanmamıştır. Yozgat ve Kırşehir’de resmi bir kayıt tutulmadığı için buraya gönderilen mültecilerle ilgili kesin bilgilere ulaşılamamaktadır.

³⁶³ Neumark, Boğaziçine Sığınanlar, s.223-226.

SONUÇ

XIX. Yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Türk Alman ilişkileri başlamıştı. Almanya'nın 1871 yılında siyasi birliğini tamamladıktan sonra Dünya sahnesinde yer alabilmek için Osmanlı Devleti ile ilişkilerini arttırdı. Bu ilişki I. Dünya Savaşı'nda kader birliğine dönüştü. Her iki taraf I. Dünya Savaşı sonunda şartları ağır antlaşmalar imzaladılar. Türkiye Kurtuluş Savaşı mücadelesi sonrası demokrasi mücadelesi verirken, Almanya yavaş yavaş faşizme doğru gitmeye başlamıştı.

Savaşlar bir ulusun kaderini kötüleştirirken, başka bir ulusun kaderini değiştirebilir. I. Dünya Savaşı'ı sonunda imzalanan Versay Antlaşması ile ağır yaptırımlara maruz kalan Almanya, geçirdiği zor şartlar, onları faşist bir yönetimin kucağına itmişti. Uygulanan ırkçı politika sonrası Almanya'yı terk etmek zorunda kalan birçok Yahudi kökenli vatandaşlar mülteci olmasına neden olmuştu. Alman bilim insanları sığınabilecekleri bir ülke, canlarını kurtarabilecek yerler aramaya başlamıştı.

Bilim insanlarının birçoğu Türkiye'ye sığınmışlardır. Almanya'dan İsviçre'ye kaçmış olan bilim insanları "*Alman Mülteciler Kolonisi*" kurmuşlardı. Philipp Schwartz öncülüğünde birçok bilim insanı Türkiye'ye gelmişti. Daha önceki dönemden de Türkiye'de bulunan Almanlarla beraber bu sayı yaklaşık 3000 kadardı. Türk yetkililer, 1933 sonrası Türkiye'ye gelen Alman vatandaşları içinde bulunan akademisyenleri üniversitelerde değerlendirdi.

Türkiye'ye sığınan Alman vatandaşları başka ülkelere sığınanlara göre çok iyi şartlarda hayatlarını sürdürürken faşist Nazi yönetimi onların peşini bırakmamıştı. 1939 yılında başlayan II. Dünya Savaşı, Türkiye'de yaşayan Alman vatandaşlarını etkilemiyordu. Fakat Ağustos 1944'te Türkiye'nin Almanya ile siyasi ve iktisadi ilişkilerini kesmesi sonrası Türkiye'de bulunan Alman vatandaşları için yeni bir trajedinin başlangıcıydı. 1933'te ülkelerini terk etmeleri esnasında yaşadıkları o acı durumu bu sefer sığındıkları ülkede yaşamaya başladılar. Biranda vatansız durumuna düşen Alman vatandaşlarından, Türkiye'yi terk etmeleri istendi. Türkiye'den ayrılmak istemediklerini Türk yetkililere yaptıkları müracaatla bildirince bu sefer Anadolu'nun değişik vilayetlerinde kendileri hakkında enterne kararı alındığı haberi onlarda burukluğa sebep oldu. On altı ay boyunca Ülkesi Almanya'ya dönmek istemeyen 700 kişilik grup Çorum, Yozgat, Kırşehir illerinde enterne olarak yaşamlarını sürdürdü. Alman vatandaşları birçok sıkıntılar yaşadılar. Doktorların ve bazı Profesörlerin hariç tutulduğu enterne Almanların, gidecekleri yerleri kendileri seçme hakkı bulunmuyordu. Enterne

esaları belirlenirken aile birliği asla esas alınmadığından büyük kopuşlar yaşanmış bu da daha büyük acılar sebep olmuştu. Enterne Almanların çalışmaları, bulundukları yerleri terk etmeleri kesinlikle yasaklanmıştı. Kızılay'ın kendilerine verdiği aylık 10 lira ile geçinmek zorundaydılar. İçinde bulundukları bu zor şartlar bile Almanya da bulunan toplama kamplarındaki insanların hayat şartlarından daha iyiydi.

Enterne yerlerinde gerek bürokrasi kesimi gerekse yerel halk enterne Almanlara kucak açmıştı. Onları kamplarda değil de kendi içlerinde barındırmışlar, onlarla kader birliği yapmışlardı. Yaşamlarını ve ekmeklerini onlarla paylaştılar. Bu sahiplenmede tarihsel olarak Türk Alman ilişkilerinin büyük rolü olmuştur.

Almanya'nın 8 Mayıs 1945 tarihinde kayıtsız şartsız teslim olması sonrası yeniden inşa edilecek Almanya için Türkiye'ye sığınmış olan Alman bilim adamları, hemen hemen tamamı geri döndü fakat birçoğu Türkiye ile olan bağını kopartmadı.

KAYNAKÇA

Ahmad Feroz, Modern Türkiye'nin Oluşumu, Çeviren. Yavuz Aloğan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995.

Akın Fethullah, "II. Dünya Savaşı Sonrası Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye", İş ve Hayat Dergisi, Cilt 3, Sayı 5, Yıl 2017, SS,119-134.

Akşam Gazetesi, "Alman Profesörlerden ve Tebaasından Bir Kısmı Türkiye de Kalmak İstiyor", 06 Ağustos 1944, s.1.

Akşam Gazetesi, "Almanya'dan Gelenlerin Anlattıkları", 11 Nisan 1945, s.3.

Akşam Gazetesi, "Bir Alman Kafilesi Daha Sevk Edildi" 28 Ağustos 1944, s.3.

Akşam Gazetesi, "Birçok Alman Türkiye'de Kalmak İstiyor, 3 Ağustos 1944, s.1.

Akşam Gazetesi, "Birçok Alman Türkiye'de Kalmak İstiyor", 3 Ağustos 1944.s.1.

Akşam Gazetesi, "Dün Akşam 83 Kişilik Bir Kafile Hareket Etti", 09 Ağustos 1944. s.1.

Akşam Gazetesi, "Van Papen Dün Akşam Hareket Etti", 06 Ağustos 1944. s.3.

Alakoç Ali, "Enterne Almanlar ve Çorum" Şehir Defteri Çorum Belediyesi Kültür Sanat Edebiyat Dergisi, Yıl:1, Sayı:1, Ocak 2020, SS.21-24.

Anhegger Robert, Haymatlos Özgürlüğe Giden Yol, Milli Reasürans T.A.Ş., İstanbul, 2007.

Armaoğlu Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995), Kronik Yayınları, 30.Baskı, İstanbul, 2022.

Aydemir Burak, "II. Dünya Savaşı Sonrasında (1945-1950) Türkiye'nin İktisadi Durumu ve Sosyal Hayatta Yaşanan Gelişmeler", İktisadiyat Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, Yıl 2021, SS.73-89.

Aydın Ayşe, "Türkiye-Almanya Dostluk Antlaşması (3 Mart 1924)", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 19, Sayı 1, Yıl 2017, SS.107-121.

Aydın Mustafa, "II. Dünya Savaşı ve Türkiye, 1939-1945", Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Ed. Baskın Oran, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Bakar Bülent, "Reel Politğin Türk-Alman İlişkilerine Yansıması: Almanların Ülkelerine Dönmesi ve Türkiye'de Kalanların Enterne Edilmesi (1944-1945)" Tarih Dergisi, Sayı: 63 (2016/1), İstanbul,2016, SS.89-126.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, Çorum İli, Yayın Sayısı No.286, Cilt No. 18.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, Kırşehir İli, Yayın Sayısı No.286, Cilt No. 39.1-26.

Başkutlu Salih, “Jöntürk Modernizmi ve "Alman Ruhu": 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitim”, Tarih Kritik Dergisi, Cilt 3, Sayı 3, Yıl 2017, SS.77-89.

Bilen Hakkı, Moda’nın Mülteci Alman Profesörleri, 2. Baskı, Kadıköy Belediyesi Kültür Yayınları, Haziran, 2022.

Bilgi Nejdett, Yozgat’tan Zorunlu Göç, <https://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/yozgattan-zorunlu-goc/>

Cumhuriyet Gazetesi, “147 Alman Tebaası Daha Anadolu’ya Gönderildi” 28 Ağustos 1944, s.1.

Cumhuriyet Gazetesi, “Almanya’daki Tebaamız Geldi”, 11 Nisan 1945.s.1-3.

Cumhuriyet Gazetesi, “Dün de Anadolu’ya 27 Alman Gönderildi.” 29 Ağustos 1944, s. 2.

Cumhuriyet Gazetesi, “Gözaltı Edilen Almanlar” 24 Ağustos 1944, s.3.

Cumhuriyet Gazetesi, “İstanbul’daki Almanlar”, 08 Ağustos 1944, s.3.

Cumhuriyet Gazetesi, “Meclisin Kararı Dün Öğle Üstü Alman Büyük Elçisine Bildirildi”, 3 Ağustos 1944, s.3.

Cumhuriyet Gazetesi, “Meclisin Kararı, Dün Öğle Üstü Alman Büyükelçisine Bildirildi”, 3 Ağustos 1944, s.1.

Cumhuriyet Gazetesi, “Şehrimizdeki Almanlar 6,8 ve 10 Ağustos’ta Hareket Edecekler”, 05 Ağustos 1944, s.3.

Cumhuriyet Gazetesi, “Üçüncü Alman Kafilesi de Dün Gece Gitti”, 11 Ağustos 1944. S.1.

Cumhuriyet Gazetesi, “Von Papen Memleketimizi Terk Etti”, 06 Ağustos 1944. s.1.

Çelik Abdullah, “Kırşehir’de Gurbetçi Almanlar”, 03 Nisan 2021, <https://www.kirsehircigdem.com/kirsehirde-gurbetci-almanlar-makale,93523.html>.

Çelik Abdullah, “Kırşehir’de Gurbetçi Almanlar-2”, 10 Nisan 2021, <https://www.kirsehircigdem.com/kirsehirde-gurbetci-almanlar-2-makale,93534.html>

Çelik Abdullah, “Kırşehir’de Gurbetçi Almanlar-3”, 28 Mayıs 2021, <https://www.kirsehircigdem.com/kirsehirde-gurbetci-almanlar-3-makale,93588.html>

Çolak Mustafa, Alman İmparatorluğu’nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-918), Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2014.

Deringil Selim, Denge Oyunu II. Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 6. Basım, İstanbul 2015.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defteri (1944-1945), Kurum Kodu: 271 V 1900, Defter No:34.

Doğan Ayhan, “Osmanlı Devleti’nde Alman Kültürel Yayılmacılığı: Maraş Örneği” Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 13, Sayı 2, Yıl 2014, SS.437-462.

Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	30-10-0-0_232-563-31.
Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	30-10-0-0-142-14-15.
Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	30-10-0-0-206-408-15.
Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	30-10-0-0-212-439-24.
Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	30-10-0-0-232-563-15.
Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	30-10-0-0-59-402-30.
Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_31823-125658-8.
Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_31963-130407-14.
Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32056-126065-1.
Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32056-126066-1.
Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32056-126067-2.
Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32056-126067-3.
Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32056-126067-7.
Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32068-126615-1.
Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32098-126918-1.
Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32124-126861-3.
Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32124-126861-5.
Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32157-127836-27.
Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32157-127860-2.
Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32162-127642-1.
Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32162-127646-1.
Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32163-128021-10.
Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32163-128021-13.
Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32163-128021-3.

Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32163-128036-1.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32171-128643-1.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32189-127780-1.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32189-127783-1.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32189-127809-12.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32189-127809-14.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32189-127809-15.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32189-127809-18.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32189-127809-21.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32189-127809-26.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32189-127-809-27.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32189-127809-29.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32189-127809-5.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32250-126817-43.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32250-126817-47.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32250-126817-53.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32250-126817-57.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32250-126818-1.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32250-126818-7.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32250-126818-72.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32250-126818-74.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32250-126818-78.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32250-126818-8.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32250-126818-80.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32250-126818-9.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32250-126818-92.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32250-126819-1.

Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32250-126819-16.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32250-126819-25.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32250-126819-6.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32250-126819-8.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32250-126820-1.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32250-126820-139.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32250-126820-2.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32250-126820-5.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32250-126820-6.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32267-129160-1.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32267-129160-2.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32274-129172-3.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32288-129241-1.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32288-129241-5.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32288-129242-1.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_32288-129244-1.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_33875-132122-2.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_34019-132288-1.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_34020-132240-13.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_34020-132240-15.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_34020-132240-5.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_34020-132519-1.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	501_34245-134290-5.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	506_42778-193037-21.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	506_42786-193015-170.
Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi:	539_328843-320819.

Eckstein Albert, Bozkır Çocuklarına Bir Umut, Çeviren: Nejat Akar, Gürer Yayınları, İstanbul.

Eraslan Cezmi, Baran Tülay Alim, “Türk Dış Politikası”, İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti, Editör, Cemil Öztürk, İstek Yayınları, İstanbul, 2018.

Erdal İbrahim, “Erken Cumhuriyet Döneminde Yozgat’ta Mübadil ve Mültecilerin İskanı Uygulamaları (1923-1938), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı:59, Yıl:2016, SS.73-86.

Erhan Çağrı, “Avrupa’nın İntiharı ve II. Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 51, Sayı 01, Yıl 1996. SS.259-273.

Esmer Ahmet Şükrü, Sander Oral, “II. Dünya Savaşında Türk Dış Politikası”, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014.

Geçer Abdussamed, “II. Dünya Savaşı’nda Almanya’nın Türkiye Üzerinden Irak’a Askeri Sevkiyat Gerçekleştirme Tasarısı”, Asia Minor Studies, Cilt 8, Sayı 2, Yıl 2020, SS.479-489.

Gönlübol Mehmet, Sar Cem, Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası (1919-1938), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990.

Grothusen Klaus- Detlev, “1933 Yıllarından Sonra Alman Bilim Adamlarının Türkiye’ye Göçü, Belleten, Cilt 45, Sayı 180, Yıl 1981, SS.537-550.

Gündüz Ahmet, “XIX Yüzyılda Kırşehir’e Yerleştirilen Nogay Muhacirleri (1861-1863)”, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/1 Winner 2021, SS.1217-1229.

Gürbüz Kahraman, “II. Dünya Savaşı’nda Balkanlardaki Gelişmeler ve Türkiye’nin Tutumu”, Uludağ Üniversitesi fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 13, Yıl 2007, SS.363-373.

Gürkaynak Muharrem, Doktora Tezi, II. Dünya Savaşı Sonrasında Avrupa’da Savunma ve Güvenlik, Ankara Üniversitesi (2004) Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Haber Akşam Postası Gazetesi, “Anadolu’ya Gönderilen Almanlar”, 28 Ağustos 1944, s.2.

Haber Akşam Postası Gazetesi, “Enterne Edildikleri Yerlerden Ayrılmak İstemeyen Almanlar”, 23 Aralık 1945, s.2.

Haber Akşam Postası Gazetesi, “Enterne Edilen Almanlar Serbest Bırakıldı.” 22 Aralık 1945, s.2.

Haber Akşam Postası Gazetesi, “Enterne Edilen Almanlar”, 26 Ağustos 1944, s.2.

Haber Akşam Postası Gazetesi, “İkisi Müslüman Olmağa Karar Verdi”, 26 Aralık 1945, s.2.

Haber Akşam Postası Gazetesi, “Mübadele Edilecek Almanlar”, 28 Ağustos 1944, s.2.

Haber Akşam Postası Gazetesi, “Türkiye’de Kalan Almanlar”, 23 Ağustos 1944, s. 2.

<https://kartaslov.ru>.

<https://oihistory.blogspot.com/2014/01/>

<https://sozluk.gov.tr>.

<https://tr.wikisource.org/>

<https://turkcenedemek.com/>

[https://www.altinkayasancakli.com/deport-sinir-disi-edilme-kararinin-kaldirilmesi\[A1\]](https://www.altinkayasancakli.com/deport-sinir-disi-edilme-kararinin-kaldirilmesi[A1])

<https://www.dict.com/almanca-turkce/Internierung>.

<https://www.dict.com/ingilizce-turkce/internment>.

<https://www.dict.com/italyanca-turkce/internamento>.

Kamel Ayhan, 1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2014.

Kandaz Fatma, Yüksek Lisans Tezi “Avrupa Birliği Kapsamında Almanya-Türkiye İlişkileri”, İstanbul Üniversitesi (2006), Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kantarıcı Şenol, “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemi: Yeni Sürecin Adı: “Koalisyonlar Dönemi mi?””, Güvenlik Stratejileri, Cilt 8, Sayı 16, Yıl 2012, SS.47-84.

Karpat Kemal H., Ottoman Population (1830-1914), The University of Wisconsin Press Ltd. 1 Gower Street, London 1985, s. 172.

Kaymak Erdem, “Ankara Vilayetinde Araştırma Yapan Yabancı Bilim İnsanları (1833-1914), Near East Historical Reiev, 12/3, Temmuz, 2022, s. 239-255.

Kazancı Ahmet Lütfi, Kendimi Anlatayım Dedim, Ensar Neşriyat, 1.basım, İstanbul, 2009.

Kershaw Ian, Çöküş Almanya, 1944-1945, Çev. Selçuk Uygur, Kronik Yayınları, 1. Baskı. İstanbul, 2021.

Keser Melda, “Philipp Schwartz: Türkiye’ye ve Alman Göçmenlere Katkıları”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 5, Yıl 2020, SS.75-89.

Kılıç Sezen, Türk Alman İlişkileri ve Türkiye’deki Alman Okulları (1852’den 1945’e kadar), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005.

Kılıçaslan İdris, Yüksek Lisans Tezi “Cumhuriyet ve Tan Gazetelerine Göre Türk-Alman İlişkileri (1933-1945)”, Gazi Üniversitesi (2015), Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koçak Cemil, Türk-Alman İlişkileri (1923-1939), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

Koçak Cemil, Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945), Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

KOÇAK Makbule, Yüksek Lisans Tezi, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Yabancıların Türkiye’den Sınır Dışı Edilmesi”, Ankara Üniversitesi (2011), Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kolağasıoğlu Z. A. Daver, Yirminci Asırda Çorum Tarihinden Notlar, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum 2009.

Korkmazcan Nezihe Selcen, II. Dünya Savaşı’nda Türk Diplomasisi, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, Ankara, 2021.

Laqueur Kurt, “Kırşehir 1944-1945: Das Leben der Deutschen Konfinierten in einer Anatolischen Kleinsdat”, Deutsche Wissenschaftler im Türkischen Exil: die Wissenschaftsmigration in die Türkei 1933 – 1945, Ed. Christopher Kubaseck, Günter Seufert, Würzburg 2016, s. 189-201.

Möckelmann Reiner, İkinci Vatan Türkiye Ernst Reuter’in Ankara Yılları, Çev. Ahmet Arpad 2. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.

Neumark Fritz, Boğaziçine Sığınanlar, Çeviren. Şefik Alp Bahadır, Kopernik Yayınları, İstanbul, 2017.

Ortaylı İlber, Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

Otaç Tuğrul, “II. Dünya Savaşında Müttefik konferansları ve Türkiye İçin Önemi”, Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı1, Yıl Ocak 2019, SS.97-126.

Özçelik Mücahit, “II. Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 1, sayı 29, Yıl 2010, SS.253-269.

Özdemir Yücel, “Türkiye ve Almanya Arasındaki Gerilim”, 2017, <https://teoriveeylem.net/tr>.

Özgüldür Yavuz, Doktora Tezi ,1923-1945 Türk Alman İlişkileri, Ankara Üniversitesi (1991). Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öztürk Nazım, “IMF’nin Değişen Rolü ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 57, Sayı 4, Yıl 2002, SS.95-125.

Öztürkci Alpaslan, “Cumhurbaşkanı İnönü’nün TBMM’yi Açış Konuşmaları Bağlamında Türk Dış Politikası ve Türkçü-Turancı Akımlar (1939-1944)”, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 49, Yıl 2020, SS.103-132.

Reisman Arnold, Nazizmden Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu, Çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, İstanbul, 2011.

Resmî Gazete (3 Ağustos 1944), Sayı. 5773, Karar No:1430. Almanya ile Siyasi ve İktisadi Münasebetlerimizin Kesilmesine Dair,

Reyhan Cenk, “Türk-Alman İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı (1878-1914)”, Belleten Dergisi, Cilt 69, Sayı 254, SS.217-266.

Ruben Walter, İç Anadolu’da Küçük Bir Eskiçağ Şehri: Kırşehir, Çeviren, Cemal Sakallı, Kırşehir Belediyesi Kültür-Tarih Yayınları Serisi 14, 2014.

Sabuncuoğlu Sungur T., “Enterne Almanlar” <https://www.corumhaber.net/enterne-almanlar-makale,5835.html>, 30.03.2016.

Sarıçoban Gülay, “II. Dünya Savaşı Döneminde (1939-1945) Türk Dış Politikası, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 24, sayı 4.yıl 2020, SS.1755-1777.

Sayar Abbas, Yozgat Var Yozgatlı Yok, Ötüken Yayınları, 3.Basım, İstanbul, 2020.

Somel Selçuk Akşin, “Almanlar Dersaadet’te: 1870-1918 Devresi İstanbul’unda Almanlarla Osmanlıların Kültürel ve Toplumsal Buluşma Deneyimi”, Deutsche Präsens am Bosphorus: 130 Jahre Kaiserliches Botschaftspalais, 120 Jahre Historische Sommerresidenz des Deutschen Botschafters in Tarabya, Matthias von Kummer (ed.), İstanbul 2009, s. 35-65.

Son Posta Gazetesi, “350 Kişilik Bir Alman Kafilesi de Dün Akşam Gitti”, 15 Ağustos 1944. S.3.

Son Posta Gazetesi, “Alman Tebaasına on Günlük Mühlet Tespit Edildi”, 3 Ağustos 1944.s.1-3.

Son Posta Gazetesi, “Anadolu’ya Sevk Edilen Almanların 2. Kafilesi” 26 Ağustos 1944, s.2.

Son Posta Gazetesi, “Başvekil Kararı Alman Elçisine Tebliğ Etti”, 3 Ağustos 1944.s.1

Son Posta Gazetesi, “Başvekil Kararı Alman Elçisine Tebliğ Etti”, “Alman Tebaasına on Günlük Mühlet Tespit Edildi”, 3 Ağustos 1944.s.1-3.

Son Posta Gazetesi, “Dün de 190 Alman Türkiye’den Ayrıldı”, 11 Ağustos 1944. S.1.

Son Posta Gazetesi, “Dün Sabahki Trenle Ankara’dan Şehrimize Gelen Von Papen Gece Almanya’ya Hareket Etti”, 06 Ağustos 1944. s.1.

Son Posta Gazetesi, “Enterne edilmiş Olan Alman Subay ve Erleri de Gönderilecek”, 05 Ağustos 1944, s.3.

Son Posta Gazetesi, “İğne Ada’ya Çıkan Museviler Bu Sabah Şehrimize Getirildi.”, 14 Ağustos 1944, s.1.

Son Posta Gazetesi, “Karar Etrafında Mecliste Söz Söyleyen Hatipler”, 3 Ağustos 1944.s.3.

Son Posta Gazetesi, “Memleketimizde Enterne Edilen Almanlar” 24 Ağustos 1944, s.7.

Son Posta Gazetesi, “Memleketimizde Enterne Edilen Almanlar”, 24 Ağustos 1944, s.2.

Son Posta Gazetesi, “Memleketimizde kalmak İsteyen Almanlar”, 10 Ağustos 1944, s.7.

Son Posta Gazetesi, “Şehrimizdeki İlk Alman Kafilesi Dün Akşam Gitti”, 07 Ağustos 1944. s.1.

Son Posta Gazetesi, “Türkiye’de Kalacak Almanlar! Memleketimizden Gitmek İstemeyen 500’den Fazla Alman Nerede Enterne Edilecek” 23 Ağustos 1944, s.3.

Son Posta Gazetesi, “Türkiye’de Kalmak İsteyen Almanların Vaziyetleri Ne Olacak?” 16 Ağustos 1944, s.2.

Şen Faruk, Ayyıldız Altında Sürgün Türk Alman İlişkilerinde Tarihsel Bir Kesit (1933-1945), Kaynak yayınları, Ankara 2008.

Şimşek Muttalip, “Yakın Doğu Yardım Heyeti’nin Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Ermeni Yetimleri Suriye’ye Nakli Meselesi”, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 9, Sayı 17, Yıl 2019, SS.1-12.

Tanin Gazetesi, “Alman Büyükelçisi Dün İstanbul’dan Ayrıldı”, ,06 Ağustos 1944. s.6.

Tanin Gazetesi, “Alman Büyükelçisi Dün İstanbul’dan Ayrıldı”, 06 Ağustos 1944, s.6.

Tanin Gazetesi, “Almanya’daki Türkler Ana Yurda Kavuştu”, 11 Nisan 1945, s.5.

Tanin Gazetesi, “Birçok Alman Ayrılmak İstemiyor”, 08 Ağustos 1944, s.4.

Tanin Gazetesi, “Birçok Alman Memleketimizden Ayrılmak İstemiyor”, ,08 Ağustos 1944, s.1.

Tanin Gazetesi, “Buradan Gidecek Almanlar-Hazırlanan Talimatnamenin Esasları”, 04/08/1944, s.1-2.

Tanin Gazetesi, “Enterne İşleri Bitti” 31 Ağustos 1944, s.3.

Tanin Gazetesi, “Gitmek İstemeyen Almanlar Müracaatta Bulundu”, 08 Ağustos 1944, s.6.

Tanin Gazetesi, “Gözüaltı Almanlar da Memleketlerine Gönderilecekler”, 05 Ağustos 1944, s.1.

Tanin Gazetesi, “İstanbul’dan Giden Almanlar”, 17 Ağustos 1944. S.3.

Tanin Gazetesi, “Pekaz Alman Gitmek Hevesi Göstermiyor”, 13 Ağustos 1944, s.1-3.

Tanin Gazetesi, “Son Alman Kafilesi de Dün Akşam Şehrimizden Ayrıldı” 16 Ağustos 1944, s.5.

Tanin Gazetesi, “Şehrimizdeki Almanlar”, 11 Ağustos 1944. S.1.

Tanin Gazetesi, “Şehrimizden 2500 Alman Ayrıldı”, 19 Ağustos 1944. S.3.

Tanin Gazetesi, “Türkiye’de Kalan Almanlar”, 23 Ağustos 1944, s.2.

Taştekin Serap, “Türk-Alman İlişkilerinde Yeni Bir Başlangıç: İlk Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa ve İktisadi Görüşleri”, 1918-2018 Mondros ve Versay’ın 100. Yılında 3. Türk Alman İlişkileri Sempozyumu, IKG Yayınevi, Almanya, 2019.

- Tekir Süleyman, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Sivil ve Askeri Mülteciler Meselesi”, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 23, yıl 2019,227-256.
- Tuncer Hüner, İsmet İnönü’nün Dış Politikası (1938-1950) II. Dünya Savaşı’nda Türkiye, Kaynak yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2012.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), Devre VII, İçtima:1, Fevkalade İnikat, 2 Ağustos 1944, C.13, Ankara, 1944
- Uçarol Rifat, Siyasi Tarih 1789-2010, Der yayınları. 8.Basım, İstanbul 2010.
- Ulus Gazetesi, “22 Kişilik Bir Kafile Daha Almanya’ya Hareket Etti”, 18 Ağustos 1944. S.1.
- Ulus Gazetesi, “245 Alman Daha Dün İstanbul’dan Ayrıldı”, 16 Ağustos 1944. S.2.
- Ulus Gazetesi, “Almanya’daki Türk Vatandaşları Dün İstanbul’a Geldi”, 11 Nisan 1945, s.2.
- Ulus Gazetesi, “Dün Akşama Kadar İstanbul’dan 579 Alman Tebaası Ayrıldı”, 11 Ağustos 1944. s.1.
- Ulus Gazetesi, “İstanbul’dan 83 Alman Daha Gitti”, 09 Ağustos 1944. s.1.
- Unat Kadri, “Atatürk Sonrası Türkiye”, Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Editör, Temuçin Faik Ertan, Siyasal Kitapevi, 8.baskı, Ankara, 2020.
- Ünay Sadık, “Türk-Alman İlişkilerinin Taşıyıcı Kolonu: EKONOMİ”, Kriter Dergi, Yıl 2, Sayı16, Yıl 2017, <https://kriterdergi.com/dis-politika/turk-alman-iliskilerinin-tasiyici-kolonu-ekonomi>.
- Ünver Can, “Almanya’ya Türk İşgücü Göçü, Geçmişten Geleceğe Sorunlar, İmkanlar ve Fırsatlar”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı 45, SS.177-226.
- Yalçın Kemal, “Cornerlius Bischoff, Türklerin En Almanı, Almanların En Türkü” <https://hyetert.org/2021/03/17/cornerlius-bischoff-turklerin-en-almani-almanlarin-en-turku/>
- Yalçın Kemal, Haymatlos Dünya Bizim Vatanımız, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,
- Yalçın Osman, "II. Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi". Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 12, Yıl 2011, SS.701-731.
- Yıldırım Hatice, “Çorum’da Enterne Almanlar (1944-1946)”, Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı:25, SS.231-247
- Yiğit Nedime Tuğçe, Yüksek Lisans Tezi, “Yabancıların Türkiye’den Sınır Dışı Edilmesi”, Selçuk Üniversitesi (2018), Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zeytinoğlu Ömer, “ABD ve Japon Azınlığın Enterne Edilmesi”, Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Blog No:37, 15/06/2021,

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Canser OKUR

Yabancı Dili : İngilizce

Eğitim Durumu

Lise : Çaybaşı Lisesi-1995

Lisans : Anadolu Üniversitesi-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü-2001

Yüksek Lisans : İstanbul Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü Tezsiz Yüksek Lisans Programı-2003

Mesleki Deneyim

İş Yeri : MEB-Birlik İlköğretim Okulu-2002-2007

İş Yeri : MEB-Cevrikalfa İlköğretim Okulu-2007-2008

İş Yeri : MEB-Göksu İlköğretim Okulu-2008-2010

İş Yeri : MEB- Ulubey Anadolu Lisesi- 2010-2011

İş Yeri : MEB- Ünye Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi- 2011-2022

İş Yeri : MEB- Ünye Adnan Menderes Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi-2022-

EKLER

Ek 1:Türkiye'nin Almanya ile İlişkilerini Kesmesi, Almanya ve Japonya'ya Savaş İlanı

D.B.T.D.A. 501_32056-126068-1

D.T. 56.1

Resmî Gazete
Sayısı: 5773
Tarihi: 3 Ağustos 1944

T.B.M.M. KARARI

Almanya ile siyasi ve iktisadi
Münasebetlerimizin kesilmesine dair

Karar NO:1430

Almanya ile siyasi ve iktisadi münasebetlerimizin kesilmesi yolunda İngiltere Hükümeti tarafından vâki talebin, İngiltere ile aramızda mevcut (19 İkteşrin 1939 tarihli) İttifak Muahedesi icaplarına uygun olduğu, Hükümetin verdiği izahat ve yapılan müzakereler neticesinde anlaşılmıştır.

Binaenaleyh Almanya ile siyasi ve iktisadi münasebetlerimizin (2 Ağustos 1944 çarşamba gününü 3 Ağustos 1944 perşembe gününe bağlayan gece yarısından itibaren) kesilmesi hakkındaki Hükümet teklifinin tasvibine (411) reyile yani mevcudun ittifakıyla karar verilmiştir.

3/8/1944

20.11.2020 tarih ve 31796705 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

D.B.T.D.A. 501_32056-126065-1

F. T. C. G.
Devletler - B. T. A. 3

Rapt numarası
Kaydettim

Dışişleri Bakanlığı Daire 2.9.1 Müdürlüğü

Evrakın umumî numarası	Müstenit olduğu evrakın numarası	Subenin kayıt numarası	Mühür	Münevver	Sube Müdürü	Daire Muavini	Reis Umum Müdür
64749	Adana 10	668-164	Kuvâyet	24/25/11/1946		25.3/	26.2.16
Evrakın hususî numarası							
Evrakın tarihi							
2 - Kasım 1945							

Adalet Bakanlığına

20/11/1946 tarihli ve Genl 929, Özel 27/615 sayılı yazı karşılığıdır.

Almanya ile siyasi ve iktisadi münasebetlerimizin "2 Ağustos 1944 çarşamba gününü 3 Ağustos 1944 perşembe gününe bağlayan gece yarısından itibaren" kesilmesine Büyük Millet Meclisi tarafından 2 Ağustos 1944 tarihinde karar verildiğini, Almanya ve Japonya'ya ~~harp~~ harp ilanı hakkındaki Büyük Millet Meclisi kararının ise 23 Şubat 1945 tarihli olduğunu saygılarını arz ederim.

11/11

20.11.2020 tarih ve 31796705 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

D.B.T.D.A. 501_32056-126066-1

Resmî Gazete:
Sayı: 5940
Tarih: 24 Şubat 1945

T.B.M.M. KARARI

Almanya ve Japonya'ya harp ilânına ve 1 Ocak 1942 tarihli Birleşik Milletler Beyannamesine Türkiye'nin katılmasına dair.

Karar NO: 1452

Başbakanın ve Hariciye Bakanının verdiği izahat dinlendikten sonra Cumhuriyet Hükümetinin teklifi ve hile Almanya ve Japonya'ya harp ilânına ve aynı zamanda 1 Ocak 1942 tarihli Birleşik Milletler Beyannamesine Türkiye'nin katılmasına (401) cıyla yani mevcudun ittifakiyle karar verilmiştir.

23/2/1945

20.11.2020 tarih ve 31796705 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

D.B.T.D.A. 501_32056-126065-1

Rapt numarası	Kaydettim	Dışişleri Bakanlığı	Müdürlüğü
64749	716	27 Kasım 1946	20/11/1946
Müstenit olduğu evrakın numarası	Subenin kayıt numarası	Mübeyyiz	Müsevvit
Adalat 18	668-164	Kevalet	24/25/11/1946
Sube Müdürü	Daire Muavini	Reis Umum Müdür	
Hulâsa			
Almanya ile ~~siyasî~~ siyasî münasebetlerinizin kesilmesi ~~siyasî~~ Almanya harp ilânı tarihleri ~~siyasî~~			
Adalet Bakanlığına			
20/11/1946 tarihli ve Genl 929, Özel 87/615 sayılı yazı karşılığıdır.			
Almanya ile siyasî ve İktisadî münasebetlerinizin "2 Ağustos 1944 garşamba gününü 3 Ağustos 1944 perşembe gününe bağlayan gece yarısından itibaren" kesilmesine Büyük Millet Meclisi tarafından 2 Ağustos 1944 tarihinde karar verildiğini, Almanya ve Japonya'ya ~~harp~~ harp ilânı hakkındaki Büyük Millet Meclisi kararının ise 23 Şubat 1945 tarihli olduğunu saygılarını arz ederim.			

20.11.2020 tarih ve 31796705 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

501_32098-126918-1

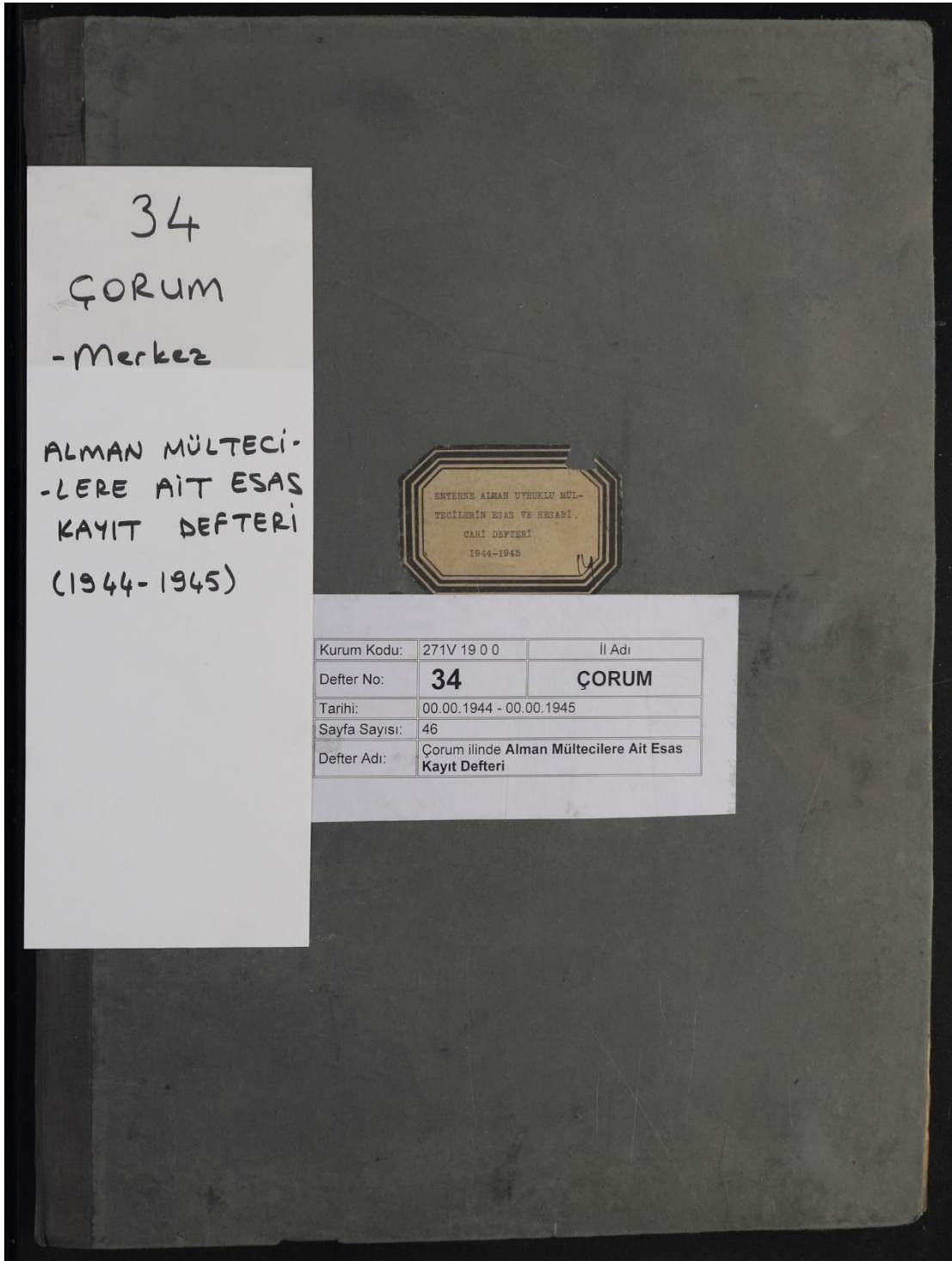
Rapt numarası 43368/ 506 Kaydettim	<i>Alman Arz</i>														
Hariciye Vekâleti Ticaret Mairesi Ş. II Müdürlüğü															
Evrakın umumî numarası 44975	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th style="width: 15%;">Müstent olduğu evrakın numarası</th> <th style="width: 15%;">Şubenin kayıt numarası</th> <th style="width: 15%;">Mübeyyiz</th> <th style="width: 15%;">Münevvis</th> <th style="width: 15%;">Şube Mudürü</th> <th style="width: 15%;">Daire Münevvisi</th> <th style="width: 15%;">İktis Umum Müdür</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td style="height: 40px; vertical-align: bottom;">İsviçre m. 119</td> <td style="vertical-align: bottom;">SEE. 2903</td> <td></td> <td style="vertical-align: bottom;">Hait P. 18-12-44</td> <td style="vertical-align: bottom;">NABE 18 XII 44</td> <td></td> <td style="vertical-align: bottom;">KK 18/XII</td> </tr> </tbody> </table>	Müstent olduğu evrakın numarası	Şubenin kayıt numarası	Mübeyyiz	Münevvis	Şube Mudürü	Daire Münevvisi	İktis Umum Müdür	İsviçre m. 119	SEE. 2903		Hait P. 18-12-44	NABE 18 XII 44		KK 18/XII
Müstent olduğu evrakın numarası	Şubenin kayıt numarası	Mübeyyiz	Münevvis	Şube Mudürü	Daire Münevvisi	İktis Umum Müdür									
İsviçre m. 119	SEE. 2903		Hait P. 18-12-44	NABE 18 XII 44		KK 18/XII									
Evrakın hususî numarası 547	Evrakın tarihi 13-XII-44														
1 Ocak 1945 Hulâsa <i>Istanbul'daki Alman ticarethanelerinin kapatılması hakkındaki tebligat.</i>	Ticaret Vekâletine 24 ikinci tegrin 1944 tarihli ve 43368/506 sayılı ve İstanbul'daki Alman Ticarethanelerinin kapatılması hakkındaki tebligata mütedair bulunan yazı cevabının, İsviçre Seferatinin mukerrer müracaatlarına binaen, şaygılarımla rica ederim. <i>yx Lir au en nel</i> <i>işareti</i> <i>S</i>														

D.B.T.D.A. 501_32157-127836-27

139

diğer ihtiyaclarda kullanılması hususunda
sebebi bulunduğunuz arz ve ona göre
gereğinin yapılmasını rica arz ederim
b'filerin arz ederim.

Ek 4:BCA. Alman Mültecilere Ait Esas Kayıt Defteri

D.B.T.D.A. 501_32189-127809-5

143

Keyfiyet ^{ke} Yüksek katlarınca da tasvib buyurulduğu
takdirde gereken muamelenin ifası için emir ve kararlarının
ışarına müsaadelerini derin saygılarımla rica ederim.

Alman tebaasından ilk katile bu akşamki trenle gidiyor

Şehrimizdeki Almanlara
ait hastahane, mektep,
banka ve hususî mü-
esseselerin vaziyetleri

Şehrimizdeki Almanlar vilâyetin neş-
rettiği tebliğ gerçevesi dahilinde vilâye-
te müracaatla gereken muamelelerini
yaptırmaya devam etmektedirler.

Bunlar arasında hastalık ve diğer ba-
zı sebepler ileri sürerek memleketimiz-
de kalmak isteyenler de vardır

Dün Alman konsoloshanesinden vilâ-
yete kordiplomatige att bir de liste gön-
derilmiştir.

İlk kafilenin bu akşamki ekspresle
hareketleri muhakkak sayılmaktadır.

Bandırma tarikle İzmirdeki Alman-
lardan 8 kişi de şehrimize gelmiş bu-
lunmaktadır.

Yarın da İzmirdeki konsoloshane er-
kânı şehrimize gelecektir.

Diğer taraftan öğrendiğimize göre
şehrimizdeki Alman Lisesi ve hastaha-
(Devamı 3 üncü sayfada)

Peyk memleketlerdeki Alman sefirleri Berline çağrıldı

Londra, 5 (A.A.) — Dally Sketch ga-
zetesinin verdiği bir habere göre, Hitler
peyk memleketlerde bulunan bütün si-
yasi mümessillerini, Türkiyenin Alman
ya ile münasebetlerini kesmesinden do-
ğan vaziyet hakkında istişarelerde bu-
lunmak üzere derhal memleketlerine
dönmelerini emretmiştir. Diğer taraf-
tan öğrenildiğine göre, Von Papen siya-
sî faaliyetine nihayet vererek Almanya
dışında başka bir vazife alacaktır.

Von Papen'i hâmil bulunan tren Sirkeci garından ayrılırken

Dün sabahki trenle Ankaradan şehrimize gelen Von Papen gece Almanyaya hareket etti

Alman Büyük Elçisi Von Papen mem-
leketine dönmek üzere dün sabahki
ekspresle şehrimize gelmiştir. Büyük
Elçiye Hariciye Vekâleti Protokol U-
mum Müdür muavini Behçet Özdoğan
refakat etmekte idi. Von Papen Haydar
paşa garında hususî vagonunda kendi-
sini karşılayan konsolosluk erkânı ve
Alman tebasile bir müddet görüşmüş
ve her zamanki neş'eli tavrile gardan
çıkarak kendisini bekleyen sefaretin
«Möwe» motörile Tarabyadaki Elçilik bi-
nasına hareket etmiştir. Bu sırada Hay-
darpaşa rıhtımını meraklı bir halk küt-
lesi doldurmuş bulunuyordu.

Öğle yemeğini sefaret ve konsolosluk
erkânile beraber Tarabyadaki elçilik
binasında yiyen Von Papen öğleden
sonra otomobille Ayazpaşadaki Alman
konsolosluk binasına gelmiş ve bazı ya-
kın dostlarını kabul etmiştir.

Büyük Elçi saat 20,55 de Sirkeci ga-
rına gelmiştir.

Garda birçok Almanlarla ecnebi ga-
zetciler ve konsolosluk ve sefaretha-
ne erkânı hazır bulunuyordu.

Von Papenle beraber diğer gidenler
kâtibesî Roza, torunu Fearo, şoförü ve
garsonudur.

Ek 7: Türkiye'den Almanya'ya Giden Almanlar

07 Ağustos 1944 Cumhuriyet Gazetesi

Dün akşam memleketimizden ayrılan Almanlar Sirkoci garında vedalaşıyorlar

Şehrimizdeki Almanların ilk kafilesi dün gitti

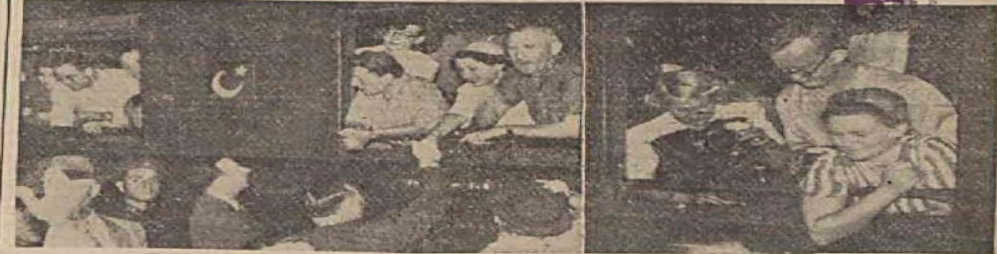
İkinci kafile de bu gece hareket edecek, İzmirdeki Almanlar da yola çıktı

Almanya ile siyasi münasebetlerimizin kesilmesi üzerine memleketlerimize dönmek için Alman tebaasından ilk kafile dün akşamki ekspresle şehrimizden ayrıldı. Kafile, 42 si kadın, 34 ü çocuk ve 31 i erkek olmak üzere 107 kişiden müteşekkildi. Bir kış de treni kafile — Arkası sahife 3, S. 6 da —

Almanya mağlûb edilince...
Müttefikler, tatbik edilecek şartları şimdiden hazırladı

Londra 6 (s.a.) — Sunday Times ga-

09 Ağustos 1944 Cumhuriyet Gazetesi

Dün akşam hareket eden Alman tebaası treni bindikten sonra

Alman tebaasının ikinci kafilesi gitti

Verilen mühlet uzatıldı, son kafile 16 ağustos gecesi şehrimizi terketmiş olacak

Memleketimizi terketmekte olan Alman tebaasından mürekkep ikinci kafile de dün akşamki ekspresle bağlanan husus vagonlara şehrimizden ayrılmıştır. Bu kafile 5 kişiden ibarettir.

Hükümet memurları yurdumundan ayrılmakta olan Almanlara mümkün olan her kolaylığı göstermektedirler. Bunların gümüşük muayeneleri kapalı — Arkası sahife 3, S. 1 de —

Vapur

Ek 8: Türkiye’de Enterne Edilen Almanlar

24 Ağustos 1944 Cumhuriyet Gazetesi

Gözaltı edilen Almanlar

110 kişilik ilk katile dün hususî bir trenle Çorum, Yozgad ve Kırşehir müteveccihen yola çıkarıldı

Dün hareket eden katile mensupları Haydarpasa garında
(Yazısı 3 üncü sahifemizde)

28 Ağustos 1944 Cumhuriyet Gazetesi

147 Alman tebaası daha Anadoluya gönderildi

Dün Yozgad, Çorum ve Kırşehir gönderilen Alman tebaaları Haydarpasadan ayrılıyorlar

Memleketimizde kalmak için müracaat eden Almanlardan müteşekkıl ikinci katile dün saat 14.30 da kalın hususî bir katarla Anadoluya sevk edilmiştir.

Bu katile 147 kişiden müteşekkıldır. Bunlardan 34 erkek, 31 kadın ve 5 çocuk Çoruma, 25 erkek, 31 kadın ve 18 çocuk Yozgada, 1 erkek, 1 kadın ve 1 çocuk da Kırşehire gitmektedir. Katile

leye polis şefi ve şube müdürü Sermed Baç refakat etmektedir. Enterne edilenler hükümet hesabına seyahat etmektedirler. Üçüncü katile bugün hareket edecektir.

24 Ağustos 1944 Yeni Sabah Gazetesi

Dün Kırşehir hareket eden Alman kafilesinden bir grup Haydarpaşa isatsyonunda trene binmek üzere...

Dün 210 Alman kampa sevkedildi

İlk kafiye 4 vagonluk hususî bir katarla dün Haydarpaşadan hareket etti

Dün saat 14.30 da Haydarpaşadan 3 yolcu ve 1 yük vagonundan mürekkep hususî bir tren, memleketlerine dönmek isteyen Almanlardan 210 kişilik bir

kafileyi Kırşehir, Çorum ve Yozgatta hazırlanan kamplara götürmek üzere hareket etmiştir. Kamplara giden Almanlar (Sonu. Sa. 3 Sü. 6 d.)

24 Ağustos 1944 Ulus Gazetesi

Furlarına dönmek isteyen Almanlardan bir kafiye, Ankara civarında bir kampa yerleştirilmek üzere şehrimizden ayrılıyor. Resimde, Almanlar eşyalarının bir kamiyona yerleştirilmesine nezaret ederlerken görülüyor.

D.B.T.D.A. 501_32250-126820-5

[illegible]

- 1) Leopold Dworschak
- 2) Inge Rickertsen
- 3) S. Theophilus Dierbosch
- 4) Dipl. Ing. F. Deutsch
- 5) Dr. Heinrich Kristianus
- 6) Emil Heber
- 7) Chr. Burghard
- 8) Vitzels
- 9) F. Dapping
- 10) F. P. Kleinhekes
- 11) Dr. Engelmann Strobel
- 12) Dr. Georges Peters
- 13) K. Bopp
- 14) Feliks Wolf
- 15) Liss Engelmann
- 16) Dr. Wilbrardt
- 17) Riediger
- 18) Zuckriegel Frieda
- 19) Hollerer
- 20) Reisinger Richard
- 21) Müller
- 22) Maks Korott
- 23) Wilhelm Rickertsen
- 24) Dr. Frank
- 25) Carl Kraft
- 26) Peter Lubitsch
- 27) M. Schmidt
- 28) Susanne am Ende
- 29) Peter Hansen
- 30) Helene Herit
- 31) Schötte, G.S.A. professor Levinden

Emirlerinizi dört gözde beklediğimizi arzeder
en derin saygılarımızı sunarız.

1 Leopold Zworschlag	15 Felix Wolf
2 M. J. Richtersen	16 Jose Engelmann
3 J. Theonilla Dirnböck	17 Dr. Hans Bill
4 Dipl. Ing. P. Dentsch	18 J. H. J. J. J.
5 Dr. Heinrich Kristinus	19 Zuckriegel Frieda
6 Emil Blau	20 J. H. J. J. J.
7 J. H. J. J. J.	21 J. H. J. J. J.
8 J. H. J. J. J.	22 Prützger Richard
9 J. H. J. J. J.	23 Kocak Kocak
10 P. H. J. J. J.	24 Wilhelm Richtersen
11 J. Engelburga Strobel	25 J. H. J. J. J.
12 Dr. G. J. J.	26 Carl Kapp
13 Heinrich Fritz. H. J. J.	27 Peter H. J. J.
14 H. J. J.	28 Susanne J. J.
32 Schmitt	29 M. Schmidt
	30 Peter J. J.
	31 Helene Herf 10

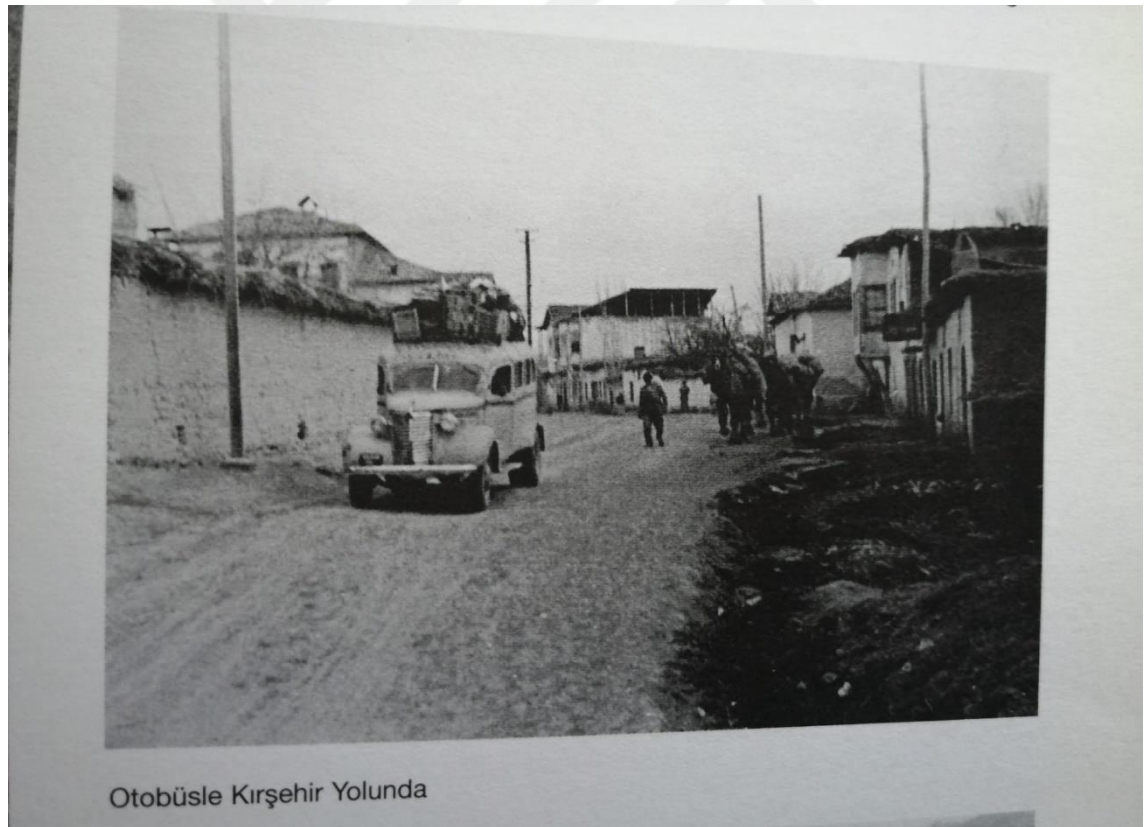
20.11.2020 tarih ve 31796705 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

Ek 10: Enternelerin Kırşehir'e Gidişi

Haymatloz Özgürlüğe Giden Yol Sayfa. 27.

T.C. ANKARA VİLÂYETİ Kazası		Muhasebei Hususiye tahsildar- ları tarafından tahsil olunan tekâlîfe mahsus makbuz ilmühaberi		Seri D Makbuz No. 351067		İcmal	
Mükellefin isim ve şöhreti	Müfredat defteri Sıra No.	Mahalle veya köyü	Varidatın nev'i	Senesi	Mikdarı Lira K.	Lira	K.
Evgan Merzbacher	14	T-M-6	Yol	1944	6		
Yalnız 3-4-1945 5000 lira kuruş alınmıştır.							

Ankara-Kırşehir yolu için 3.12.1944 ve 3.4.1945 tarihlerinde Eugen Merzbacher'e çıkarılan yolculuk belgesi

Otobüsle Kırşehir Yolunda

Merzbacher ailesi Kırşehir'de, 1944

Ek 11: Çorum'da Enterne Çocuklar

Haymatloz Özgürlüğe Giden Yol Sayfa. 17.

1944-45 yıllarında Çorum'da enterne edilen Alman göçmen çocukları

Ek 12: Almanya Tarafından Yahudilere verilen Üzerinde “J” harfi Olan Pasaport

